

**MALİYE POLİTİKALARININ KONJONKTÜR
DALGALANMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ARDL ANALİZİ**

**PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI**

Eren ERGEN

Danışman: Doç. Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE

**Haziran-2021
DENİZLİ**

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguları, verilerinde ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Eren ERGEN

ÖNSÖZ

Tez konusunun belirlenmesinde ve tezin hazırlama sürecinde bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyen kıymetli danışmanım Doç. Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE'ye,

Değerli görüş ve önerileriyle tezin gelişimine katkı sunan tez izleme komitesinde ve tez savunmasında bulunan Prof. Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR, Doç. Dr. Zuhale ERGEN, Prof. Dr. Asuman ALTAY, Doç. Dr. Ufuk GENÇEL ve Dr. Öğr. Üyesi Umut TEPEKULE'ye,

Tezin hazırlanma sürecinde yapmış oldukları katkılardan dolayı Doç. Dr. Özyay ÖZPENÇE'ye,

Öğrenim hayatım boyunca üzerimde emeği olan ve gelişimime katkı sağlayan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezimi bugüne gelmemde büyük emek ve fedakarlıkları bulunan aileme ithaf ediyorum.

Eren ERGEN

ÖZET

MALİYE POLİTİKALARININ KONJONKTÜR DALGALANMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ARDL ANALİZİ

ERGEN, Eren

Doktora Tezi

Maliye ABD

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE

Haziran 2021, XII+145 sayfa

İktisadi faaliyetler, konjonktür dalgalanmaları olarak adlandırılan sürece sahiptir. Dalgalanmaların saptanması ve buna yönelik maliye politikasının uygulanması dalgalanma şiddetlerine etki etmektedir.

Bu tezin amacı, Türkiye’de maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları üzerinde Keynesyen etkiler taşıyıp taşımadığını araştırmaktır. Bütçe açıklarının artması iktisadi büyümeyi artırıyorsa Keynesyen etkiler, azaltıyorsa Keynesyen olmayan etkiler meydana gelmektedir. Tezde 2006-2021 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılarak ARDL modeli kurulmuştur. Model sonuçları eşbütünleşme ilişkisini desteklemektedir. Türkiye’de maliye politikası konjonktür dalgalanmaları üzerinde etkilidir. Uzun dönem katsayılarına göre, normal olmayan zamanlarda (bütçe açıklarının gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde ikisini geçmesi) ve normal zamanlarda (bütçe açıklarının gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde ikisinden az olması) bütçe açıkları sırasıyla -0.36 ve -0.35 katsayılarına sahiptir. Başka bir ifadeyle Keynesyen olmayan etkiler bulunmaktadır. Ayrıca meydana gelen bir şok (iktisadi kaynaklı nedenler, doğal afetler, salgın hastalıklar vb.) nedeniyle uzun dönem ilişkisi bozulsun bile denge kısa dönemde yeniden sağlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maliye Politikası, Konjonktür Dalgalanmaları, ARDL, Keynesyen Olmayan Etkiler.

ABSTRACT**THE EFFECT OF FISCAL POLICIES ON BUSINESS CYCLES: ARDL ANALYSIS**

ERGEN, Eren

Doctoral Thesis

Department of Public Finance

Adviser of Thesis: Assoc. Prof. Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE

June 2021, XII+145 pages

Economic activities have a process called business cycles. The detection of fluctuations and the implementation of the fiscal policy for this affect the fluctuation intensities.

The aim of this thesis is to investigate whether the fiscal policy in Turkey has Keynesian effects on business cycles. If the increase in budget deficits increases economic growth, Keynesian effects occur, if it decreases, non-Keynesian effects occur. In the thesis, ARDL model was established by using quarterly data for the period 2006-2021. The model results support the cointegration relationship. Fiscal policy in Turkey is effective on business cycles. According to the long-run coefficients, budget deficits have coefficients of -0.36 and -0.35 in non-normal times (budget deficits exceeding two percent of gross domestic product) and in normal times (budget deficits less than two percent of gross domestic product). In other words, there are non-Keynesian effective. In addition, even if the long-term relationship is disrupted due to a shock (economic reasons, natural disasters, epidemics, etc.), the balance is restored in the short term.

Keywords: Fiscal Policy, Business Cycles, ARDL, Non-Keynesian Effects.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	x
GRAFİKLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KONJONKTÜR DALGALANMALARINI TEORİSİ VE GELİŞİMİ

1.1. Konjonktür Dalgalanmalarının Ortaya Çıkış Süreci.....	6
1.1.1. İktisadi Konjonktür Dalgalanmaları.....	9
1.1.2. Politik Konjonktür Dalgalanmaları.....	10
1.2. Konjonktür Teorileri.....	13
1.2.1. Klasik Konjonktür Teorisi.....	15
1.2.1.1. Piyasaların Temizlenmesi.....	16
1.2.1.2. Piyasaya Devlet Müdahalesi.....	18
1.2.2. Keynesyen Konjonktür Teorisi.....	19
1.2.3. Parasalcı Konjonktür Teorisi.....	22
1.2.4. Rasyonel Beklentiler Kuramının Konjonktür Teorisi.....	23
1.2.4.1. Yeni Klasik Konjonktür Teorisi.....	24
1.2.4.2. Yeni Keynesyen Konjonktür Teorisi.....	25
1.2.5. Reel Konjonktür Teorisi.....	27
1.2.6. İklimsel Teoriler.....	30
1.2.7. Konjonktür Dalgalanmalarına İlişkin Girişimci Teorileri.....	32
1.2.7.1. Schumpeter'in Konjonktür Teorisi.....	32
1.2.7.2. Veblen'in Konjonktür Teorisi.....	33
1.2.8. Psikolojik Teoriler.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

KONJONKTÜR DALGALANMALARININ BELİRLEYİCİLERİ VE TARİHSEL ÖRNEKLERİ

2.1. Konjonktür Dalgalanmalarında Tespitler ve Değerlendirmeler.....	36
2.1.1. Konjonktür Dalgalanmalarının Belirleyicileri.....	36
2.1.1.1. Konjonktür Dalgalanmalarının Yönü.....	37
2.1.1.1.1. Konjonktür Yönlü Hareketler.....	38
2.1.1.1.2. Konjonktür Karşıtı Hareketler.....	38
2.1.1.1.3. Konjonktür Uyumsuz Hareketler.....	39

2.1.1.2. Konjonktür Dalgalanmalarının Şiddeti.....	39
2.1.1.3. Konjonktür Dalgalanmalarının Zamanı.....	40
2.1.1.3.1. Öncü Göstergeler.....	40
2.1.1.3.2. Eş Anlı Göstergeler.....	42
2.1.1.3.3. Takipçi Göstergeler.....	43
2.2. Dünyada Konjonktür Dalgalanmalarının Tarihsel Örnekleri ve Çözüm Önerileri.....	44
2.2.1. 1929 Büyük Buhran Öncesi Krizler.....	45
2.2.1.1. Lale Krizi.....	46
2.2.1.2. Güney Denizi Balonu.....	46
2.2.1.3. Hamburg Ticaret Krizi.....	48
2.2.1.4. Mississippi Balonu.....	48
2.2.2. 1929 Büyük Buhran ve Durgunluk.....	49
2.2.2.1. Durgunluğun Tespiti ve Mücadele Politikaları.....	49
2.2.2.2. Durgunlukla Mücadelede Kullanılan Mali Araçlar.....	52
2.2.3. Petrol Krizleri ve Stagflasyon.....	55
2.2.3.1. Stagflasyon Oluşumu.....	55
2.2.3.2. Stagflasyonla Mücadelede Mikro Seçici Politikalar.....	58
2.2.4. Güney Amerika Krizleri.....	59
2.2.4.1. Meksika Krizi.....	59
2.2.4.2. Brezilya Krizi.....	61
2.2.4.3. Arjantin Krizi.....	63
2.2.5. Asya Krizi.....	64
2.2.6. Rusya Krizi.....	66
2.2.7. Japonya Deflasyonu.....	68
2.2.8. Doğu Avrupa Ülkelerinde 1990-1995 Döneminde Uygulanan İstikrar Politikaları ve Enflasyon.....	70
2.2.9. 2008 Küresel Finans Krizi.....	72
2.2.10. Covid-19'un Etkileri.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KONJONKTÜR DALGALANMALARI VE KONJONKTÜR DALGALANMALARININ AMPİRİK ANALİZİ

3.1. Türkiye'de Yaşanan Konjonktür Dalgalanmaları.....	78
3.1.1. 1923-1950 Dönemi.....	78
3.1.2. 1950-1980 Dönemi.....	81
3.1.3. 24 Ocak 1980 Kararları.....	83
3.1.4. 5 Nisan 1994 İstikrar Politikaları.....	86
3.1.5. 9 Aralık 1999 Kararları ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	89
3.1.6. Müdahaleli Piyasa Ekonomisi Dönemi (2002-2011).....	92
3.1.7. Türkiye'de İktisadi Yapının Güncel Durumu.....	94
3.1.8. Türkiye'de Konjonktür Dalgalanmalarının Genel Değerlendirmesi.....	96
3.2. Literatür İncelemesi.....	98
3.3. Türkiye'de Konjonktür Dalgalanmalarının Analizinde Kullanılan Veriler, Model ve Yöntem.....	102
3.3.1. Verilerin Tanıtılması.....	102

3.3.2. Model.....	103
3.3.3. Zaman Serilerinin Mevsimsel ve Trend Bileşenlerinden Arındırılması ve Konjonktür Bileşeni.....	105
3.3.4. Yöntem.....	106
3.3.4.1. Birim Kök Testleri.....	106
3.3.4.2. Eşbütünleşme Testi.....	111
3.3.4.3. Nedensellik Testi.....	118
BULGULAR.....	120
SONUÇ.....	126
KAYNAKLAR.....	132
ÖZ GEÇMİŞ.....	146

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1.1. Konjonktür Dalgalarının Aşamaları.....	7
Şekil 1.2. Klasik Teoride Döngüler ve Piyasaların Temizlenmesi.....	17
Şekil 1.3. Klasik Konjonktür Dalgalarında Devlet Müdahalesi.....	19
Şekil 1.4. Keynesyen Teoride Konjonktür Dalgalarının Oluşumu.....	21
Şekil 1.5. Yeni Klasik İktisat Toplam Talep-Toplam Arz Modeli.....	25
Şekil 1.6. Reel Konjonktür Teorisinde Kredi Verilebilir Fonlar ve Emek Piyasaları.....	29
Şekil 2.1. Konjonktür Yönlü Hareket.....	38
Şekil 2.2. Konjonktür Karşıtı Hareket.....	39
Şekil 2.3. Konjonktür Dalgalarının Şiddeti.....	40
Şekil 2.4. Öncü Göstergeler.....	41
Şekil 2.5. Takipçi Göstergeler.....	43
Şekil 2.6. Maliyet İtişli Stagflasyon.....	57

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1. 24 Ocak Kararlarının Sonuçları.....	86
Tablo 3.1. Türkiye’de Konjonktür Dalgalanmalarının Genel Değerlendirmesi..	97
Tablo 3.2. Modelde Kullanılan Veriler.....	102
Tablo 3.3. ADF Birim Kök Test Sonuçları.....	107
Tablo 3.4. PP Birim Kök Test Sonuçları.....	108
Tablo 3.5. KPSS Birim Kök Test Sonuçları.....	110
Tablo 3.6. Serilerin Zaman Serilerinin Birim Kök Analiz Sonuçları.....	110
Tablo 3.7. ARDL (4,0,1,2,0,1) Modelinin Sonuçları.....	114
Tablo 3.8. ARDL (4,0,1,2,0,1) Modeli İçin Sınır Testinde Hesaplanan F İstatistiğinin Kritik Değerlerle Karşılaştırılması.....	114
Tablo 3.9. ARDL (4,0,1,2,0,1) Modelinin Tanısal Test Sonuçları.....	115
Tablo 3.10. ARDL (4,0,1,2,0,1) Modelinin Kısa Dönem Katsayıları.....	116
Tablo 3.11. ARDL (4,0,1,2,0,1) Modelinin Uzun Dönem Katsayıları.....	117
Tablo 3.12. Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	119
Tablo 3.13. Değişkenler Arasındaki İlişkinin Yönü.....	119

GRAFİKLER DİZİNİ	Sayfa
Grafik 2.1. Ham Petrol Spot Fiyatları, 1970-1987 (ABD Doları).....	56
Grafik 2.2. Dünyada Enflasyon ve Büyüme, 1969-1987 (Yüzde Değişim).....	57
Grafik 3.1. ARDL (4,0,1,2,0,1) Modelinin Artık Terimlerinin Histogram Dağılımı.....	115
Grafik 3.2. Cusum ve Cusum-of-Square Grafikleri (2006-2021).....	117
Grafik 4.1. İktisadi Büyüme, Kamu Harcamaları, Vergi Gelirleri, Kamu Borçlanması ve Bütçe Açıklarının Karşılaştırılması (Bir önceki yıla göre yüzde değişim).....	125

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey Fuller
AEP	: Acil Eylem Planı
ARDL	: Autoregressive Distributed Lag Bound Test
Ar-Ge	: Araştırma-Geliştirme
CLI	: Kompozit Öncü Göstergeler Sistemi
DÇM	: Döviz Çevrilebilir Türk Lirası Mevduat
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECM	: Hata Düzeltme Modeli
EKK	: En Küçük Kareler
FED	: Federal Reserve
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HP	: Hodrick-Prescott
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KMYKK	: Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
KPSS	: Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NBER	: Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
PKD	: Politik Konjonktür Dalgalanmaları
PP	: Phillips-Perron
SDR	: Özel Çekme Hakları
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
VAR	: Vektör Otoregresif Modeli
vb.	: Ve Benzeri
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Ülkelerin iktisadi performansında arzu edilen durum istikrarlı bir büyümenin gerçekleşmesidir. Fakat çeşitli şoklar neticesinde istikrarsız dönemler yaşanmakta ve ülkeler istikrarlı bir büyümeden uzak kalmaktadır.

İktisadi faaliyetler üzerinde etkili olan konjunktür dalgalanmaları özellikle sanayi devriminin getirdiği yeniliklerle birlikte daha da önemli bir hale gelmiştir. Sanayi devrimi, iktisadi faaliyetleri hacim ve nitelik olarak artmıştır. Buna rağmen elde edilen bu iyileşmenin sürekli hale getirilememesi, iktisadi faaliyetlerin bazı dönemlerde daralmasına (durgunluk) bazı dönemlerde de genişlemesine (canlanma) yol açmaktadır. Konjunktür dalgalanmalarına duyulan ilginin temelini meydana gelen bu istikrarsızlıklar oluşturmaktadır.

İktisadi düşünceler açısından ele alındığında ise klasik iktisatçılara göre konjunktür dalgalanmalarına devlet müdahalesi neden olurken, Keynesyen iktisatçılara göre ise istikrarsızlığın giderilmesinde devlet müdahalesi gerekmektedir. Konjunktür dalgalanmalarının açıklanmasına yönelik geliştirilen düşüncelerin temelini bu iki yaklaşım oluşturmaktadır.

Ücret ve fiyatların esnek olduğunu savunan klasik iktisatçılara göre piyasalar tam istihdam düzeyinde işlemektedir. Dengeden uzaklaşılsa bile piyasanın görünmez bir el yardımıyla yeniden dengeye geldiğini savunmaktadırlar. Onlara göre konjunktür dalgalanmaları kısa süreli istikrarsızlıklar ya da piyasaya yapılan müdahalelerden kaynaklanmaktadır. Keynesyen iktisatçılar ise piyasanın kendiliğinden dengeye gelme konusunda başarısız olduğunu savunurken Büyük Buhran dönemini işaret etmektedir.

Keynes, sermayenin marjinal etkinliği kavramıyla konjunktür dalgalanmalarının nedenlerini araştırmakta ve çözüm aramaktadır. Keynes'e göre konjunktür dalgalanmaları piyasanın iç dinamiklerinden kaynaklanmakta ve kamu müdahalesi gerekmektedir. Bu düşünceyle birlikte piyasaya kamu müdahalesinin teorik temelleri atılmıştır.

Keynesyen iktisada ciddi bir eleştiri getiren parasalcı görüşe göre konjunktür dalgalanmalarının nedenini kamu müdahalesi oluşturmaktadır. Bu yönüyle ele alındığında parasalcı görüş klasik iktisada yeniden dönüş olarak nitelendirilmektedir. Friedman, konjunktür dalgalanmalarının kaynağını yanlış uygulanan para politikası

olarak göstermektedir. Friedman'ın açıklamaları rasyonel beklentiler teorisinin de temellerini oluşturmaktadır.

Yeni Klasik iktisatçılar ve Yeni Keynesyen iktisatçılar konjunktür dalgalanmalarının nedenlerini incelerken rasyonel beklentiler teorisini kullanmaktadır. Buna göre Yeni Klasik iktisatçılar toplam talepte meydana gelebilecek beklenmedik değişimler neticesinde piyasada dalgalanmalar oluşacağını ifade etmektedir. Yeni Keynesyen iktisatçılar ise ücret ve fiyat katılıklarının konjunktür dalgalanmalarına yol açtığını savunmaktadır.

Konjunktür dalgalanmalarını açıklamaya yönelik geliştirilen diğer bir görüşe göre, dalgalanmaların temelinde teknik ilerlemeler yatmaktadır. Reel konjunktür teorileri olarak adlandırılan bu görüş teknik ilerlemelerin özellikle beşeri sermaye kullanımını azalttığı dönemlerde iktisadi daralmaya yol açtığını savunmaktadır. Konjunktür dalgalanmalarının iklim tarafından belirlendiğini savunan iktisatçılar ise, özellikle güneş ışığının dalgalanmaların nedeni olduğunu belirtmektedir. İklimsel teoriler, tarımsal üretim üzerinden konjunktür dalgalanmalarını açıklamaktadır. Schumpeter ve Veblen ise konjunktür dalgalanmalarının girişimcilerin davranışları sonucunda meydana geldiğini belirtmektedir. Özellikle Schumpeter'in *Yaratıcı Yıkım* teorisi dikkat çekmektedir. Schumpeter teknolojik gelişmelerin dinamik bir süreç içinde piyasaları yenilediğini ve bu dönüşüm sırasında bunalımların oluşacağını ileri sürmektedir. Veblen'e göre tüketiciler gösteriş tüketimi sergilerken, girişimciler ise toplumsal fayda için değil kâr elde etmek için faaliyet göstermektedir. Bu durum da tekelleşmeye yol açarak piyasaların istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır.

Dalgalanmaların temelinde bireylerin bulunduğu düşüncesinden hareket eden psikolojik etkiler modeline göre bireyler birbirlerini taklit etmektedir. Bunun sonucu olarak ise hatalar birbirini izlemekte ve piyasada dalgalanmalara yol açmaktadır.

İktisatçılar sadece konjunktür dalgalanmalarının nedenleri ve sonuçları üzerinde değil, aynı zamanda konjunktür dalgalanmalarının belirleyicileri üzerinde de tartışmaktadır. Buna göre konjunktür dalgalanmaları yönüne, şiddetine ve zamanına göre ele alınmaktadır.

Makroekonomik değişkenlerin bazıları konjunktür dalgalanmaları ile pozitif bir ilişki içindeyken bazıları ise negatif bir ilişki taşımaktadır. Bunların dışında bazı göstergelerin ise konjunktür dalgalanmaları ile ilişkisiz bir şekilde hareket ettiği

görülmektedir. Buna göre pozitif ilişkiye sahip değişkenler konjonktür yönlü (pro cycle), negatif ilişkiye sahip değişkenler konjonktür karşıtı (counter cycle) ve herhangi ilişkiye sahip olmayan değişkenler ise konjonktür uyumsuz hareketler (acycle) olarak adlandırılmaktadır.

Dalga boylarının büyüklüğü ise konjonktür dalgalanmalarının şiddetini göstermektedir. Buna göre talep esnekliği yüksek olan değişkenler daha şiddetli dalgalanmalar sergilemektedir. Dünya iktisat tarihi incelendiğinde de değişik şiddetlere sahip dalgalanmalar görülmektedir. Ayrıca konjonktür dalgalanmaları zaman açısından ele alındığında; gayri safi yurtiçi hasıla'dan (GSYİH) önce hareket edenler öncü göstergeler, GSYİH ile aynı anda hareket eden göstergeler eş anlı göstergeler ve GSYİH'nin ardından hareket eden göstergeler ise takipçi göstergeler olarak adlandırılmaktadır. Dünya iktisat tarihinde bazı dönemlerde bu göstergeler konjonktür dalgalanmalarına neden olmuştur.

Bilinen ilk spekülasyon buhranı Lale Buhranı olarak adlandırılmaktadır. Lale fiyatlarının aşırı artması neticesinde Hollanda'da ortaya çıkmıştır. Lale Buhranının ardından geçen sürede ülkelerde birçok dalgalanmalar olmuştur. Bunlardan bazıları Güney Denizi Balonu, Hamburg Krizi ve Mississippi Balonu gibi isimlerle anılan istikrarsızlık dönemlerinden oluşmaktadır. Büyük Buhran olarak adlandırılan döneme kadar geçen sürede meydana gelen krizler, devlet müdahalesi olmadan ortadan kalkmıştır.

Büyük Buhran ile devletin piyasaya müdahale etmesi gerektiği tartışılmaya başlanmıştır. Anti-konjonktürel maliye politikası uygulanması fikri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Özellikle piyasaların durgunluğa girdiği konjonktürün daralma dönemlerinde devletin piyasa aktif müdahalede bulunması önerilmektedir. Devletin piyasaya müdahalede kullanacağı araçlar ise kamu harcamaları, vergiler ve kamu borçlanması olarak sıralanmaktadır. Bunların etkisi ise kamu bütçesinde izlenmektedir.

Büyük Buhran döneminde durgunlukla mücadelede etkin bir şekilde kullanılan maliye politikası 1970'li yıllarda meydana gelen petrol şokları neticesinde yetersiz kalmıştır. Dünya bu dönemde stagflasyonla tanışmıştır. Stagflasyonla mücadelede ise maliye politikasına ek olarak mikroekonomik önlemlerin uygulanması da tavsiye edilmektedir. Çünkü stagflasyon durumunda iktisadi durgunluğa ek olarak piyasalarda enflasyon sorunu da yer almaktadır.

Enflasyon sorunu 1990'lı yıllarda Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanmıştır. Bu dönemde Doğu Avrupa'da uygulanan liberalizasyon politikaları sonucunda iktisadi birimlerin toplam talebi hızla artmıştır. Toplam talepte yaşanan artışın neticesinde piyasalarda enflasyonist açık oluşmuştur. Enflasyonla mücadelede maliye politikasının ise daraltıcı yönde uygulanması önerilmektedir.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de iktisadi dalgalanmalar yaşanmakta ve anti-konjonktürel maliye politikası uygulanmaktadır. Bu tez de Türkiye'de uygulanan maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları üzerindeki etkisinin ölçülmesini amaçlamaktadır. Böylece bir yandan maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları üzerindeki etkisi teorik açıdan incelenirken diğer yandan Türkiye'de konjonktür dalgalanmalarının ampirik açıdan analizi gerçekleştirilecektir.

Tezin birinci bölümünde öncelikle konjonktür kavramı ele alınmaktadır. Burada konjonktür dalgalanmalarına yönelik olarak üzerinde fikir birliği sağlanmış kriterler tanımlanmaktadır. Sonrasında konjonktür dalgalanmalarının temel özelliklerinin anlaşılabilirliği açısından konjonktür teorileri açıklanmaktadır.

İkinci bölümde öncelikle konjonktür dalgalanmalarına yer verilmiştir. Böylece konjonktür dalgalanmaları sürecinde makroekonomik değişkenlerin nasıl davranışlar göstereceği sorusuna cevap bulunmaya çalışılmaktadır. Ardından konjonktür dalgalanmaları tarihsel açıdan incelenmiştir.

Tezin son bölümünde üçer aylık veri setleri yardımıyla Türkiye'de uygulanan maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yaşanan dalgalanmalar açıklanmaktadır. Sonrasında konjonktür dalgalanmaları konusunda literatür taraması yer almaktadır. Literatür taramasının ardından çalışmada kullanılan ampirik yöntem açıklanmaktadır. Çalışmada analiz için literatürde de sıklıkla kullanılan hata düzeltme modeli (ECM) tercih edilmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde Türkiye'de uygulanan maliye politikasının etkileri ortaya konulmaktadır.

Bu kısımda özellikle maliye politikası uygulamalarının konjonktür dalgalanmaları ile ilişkisinin Keynesyen etkileri üzerinde durulmaktadır. Maliye politikası uygulamalarının etkisinin belirlenmesi amacıyla ampirik analiz gerçekleştirilmektedir.

Sonuç bölümünde ise maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları üzerindeki etkileri ve bu etkilere yönelik olarak uygulanması gereken politika önerileri, ulaşılan analiz bulguları doğrultusunda değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KONJONKTÜR DALGALANMALARI TEORİSİ VE GELİŞİMİ

Her toplumun temel iktisadi amacı refah seviyesini yükseltmektir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için kaynakların etkin kullanılması çok önemlidir. Ancak refah düzeyinin arttırılabilmesi için iktisadi faaliyetlerle yinelenen değişmelerin volatiliteden (oynaklıktan) uzak ve düzenli olması gerekmektedir. Böylece artan refah sayesinde elde edilen gelirin paylaşımı da adil olabilecektir. Ne var ki piyasada iç veya dış kaynaklı arz ve talep şokları çıktının istenilen şekilde büyümesini engellemekte ve konjonktür dalgalanmalarını oluşturmaktadır. Bu şoklar iktisadi kaynaklı olabileceği gibi nüfus artışı, savaş, mevsimsel nedenler ve salgın hastalıklardan da kaynaklanabilmektedir.

Meydana gelen çeşitli şoklar neticesinde piyasanın zaman zaman daralması (küçülmesi) ve diğer dönemlerde de genişlemesi (büyümesi) sonucunda dalgalanmalar oluşmaktadır ki bu dalgalanmalar konjonktür dalgalanmaları olarak adlandırılmaktadır.

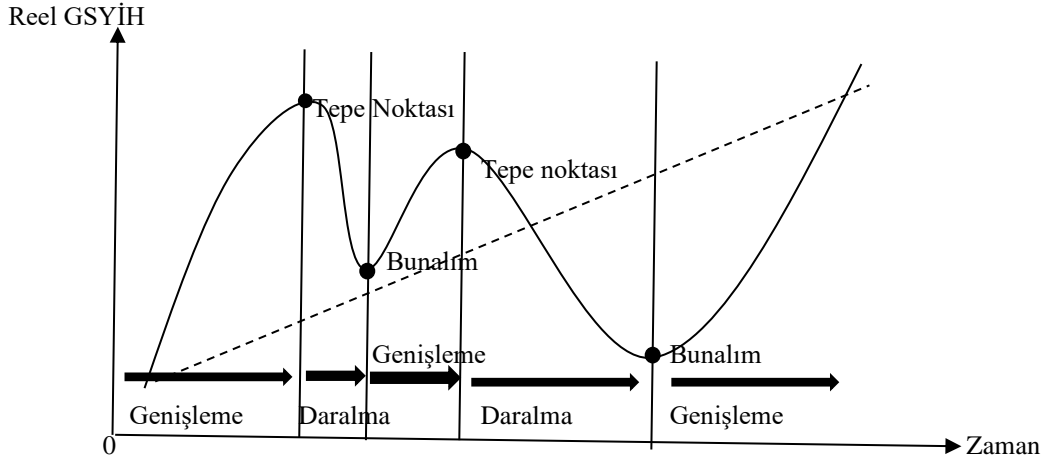
Konjonktür dalgalanmalarının döngüsel hareketleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de iktisat yazınının tartışılan konularından biridir ve iktisatçılar yaptıkları gözlemler üzerinden farklı tanımlarda bulunmuşlardır. Adam Smith'ten Alfred Marshall'a kadar geçen sürede istikrarsızlık dönemleri yaşanmış ve bu döngüsel hareketler dönemin iktisatçıları tarafından gözlenmiştir (Belongia ve Garfinkel, 1992: 4-6). Anılan dönemde arz ve talep dengesinin nasıl sağlanacağı sorusu üzerinde durulmasına rağmen bu dengenin bozulma nedenleri de araştırılmaktadır. Dolayısıyla denge gibi teorik bir kavramdan farklı olarak konjonktür dalgalanmaları, tarihsel deneyime de dayanan ampirik bir olgu niteliği de kazanmaktadır.

Tezin bu bölümünde ilk olarak konjonktür dalgalanmalarının tanımı yapılmıştır. Sonrasında konjonktür dalgalanmalarının ortaya çıktığı süreç ele alınarak farklı konjonktür dalgalanmaları açıklanmıştır. İktisadi ve politik konjonktür dalgalanmalarına yer verilmiş, konjonktür dalgalanmalarının ortaya çıktığı sürecin açıklanmasında, konjonktür dalgalanmalarına yönelik teoriler incelenmiştir.

1.1. Konjonktür Dalgalanmalarının Ortaya Çıkış Süreci

Konjonktür dalgalanmaları iktisadi faaliyet düzeyinin değişimini açıklamak için kullanılan bir terimdir ve ilk kez C. Juglar (1862) tarafından ortaya atılmıştır. Konjonktür dalgalanmaları yaklaşımının özünde Juglar'ın depresyonun doğası ile ilgili teşhisi yer almaktadır. Buna göre depresyonun tek nedeni refah kaybıdır (Schumpeter, 1954: 1090).

Refah kaybından kaynaklanan depresyon, konjunktür dalgalanmalarının özünü oluşturarak dört aşamalı bir seyir sergilemektedir. Genişleme, tepe noktası, daralma ve bunalımdan oluşan bu dört aşama konjunktür dalgalanması olarak adlandırılmaktadır. Konjunktür dalgalanmalarını oluşturan aşamalar Şekil 1.1.'de gösterilmektedir.

Şekil 1.1. Konjunktür Dalgalanmalarının Aşamaları

Jad'a (2017) göre konjunktür dalgalanmaları, bir piyasanın uzun süre boyunca yaşadığı iktisadi faaliyetlerin tekrarlayan ve dalgalanan seviyeleridir. Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu (NBER), konjunktür dalgalanmalarını, genişleme ve daralmanın alternatif aşamalarının tekrarlayan dizileri olarak tanımlamaktadır. Bahsedilen döngüsel dalgalanmalar ise kalıcı olmaktadır ve döngünün süresi birkaç yıl sürmektedir (Jad, 2017: 1). NBER'ye göre konjunktürün tepe noktası ile takip eden bunalım veya en düşük noktası arasındaki dönem resesyon olarak adlandırılmaktadır. Ancak resesyonun oluşumunda iktisadi faaliyette birkaç aydan uzun süren bir düşüş olması gerekmektedir (WEB_1).

Farklı tanımlara sahip olan konjunktür dalgalanmaları Burns ve Mitchell (1946) tarafından da ele alınmış ancak diğer görüşlerden farklı olarak konjunktür dalgalanmalarının uzunluklarının ne kadar sürdüğü sorusu üzerinde durmuştur. Buna göre konjunktür dalgalanmalarının döngüsü bir yıl ile on iki yıl arasında değişebilmektedir (Burns ve Mitchell, 1946: 3).

Konjunktür dalgalanmalarının süreleri de şiddetleri de dönemden döneme ve ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bu çerçeveden bakıldığında konjunktür dalgalanmalarına uzunlukları açısından bakmak yerinde olacaktır. Burada konjunktür dalgalanmalarının uzunluklarına göre nasıl sınıflandırıldığına değinilecektir.

Schumpeter'e göre konjonktür dalgalanmaları sürelerine göre üç farklı şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar (Schumpeter, 1935: 167);

- ✓ 45-60 yıl boyu devam eden konjonktür dalgalanmalarıdır ki Kondratieff dalgalanmaları olarak adlandırılmaktadır.
- ✓ Juglar dalgalanmaları olarak adlandırılan konjonktür dalgalanmaları ise 9-10 yıl arası sürmektedir,
- ✓ 40 ay kadar süren döngüler ise Kitchin dalgalanmaları olarak anılmaktadır.

Kondratieff ve Stolper (1935) 1789 ve 1849 dönemini Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için konjonktür dalgalanmalarını incelemişler ve 1789'da başlayan 25 yıllık bir yükseliş periyodunun yaşandığını savunmuşlardır. Uzun dönemli bu yükselişin ardından gelen daralma 1849 yılına dek sürmüştür. Buna göre konjonktür dalgalanmaları 60 yıl devam etmektedir. İkinci dalgalanma evresi ise savaşlar nedeniyle tüm dünyada aynı döneme denk gelmemektedir. Fakat bu evrede iktisadi faaliyetin yükselişi yaklaşık 24 yıl sürmüş ve daralma dönemi ise 23 yılı kapsamıştır. Buna göre yaklaşık 47 yıllık bir döngü gerçekleşmiştir (Kondratieff ve Stolper, 1935: 106).

Juglar (1862) konjonktür dalgalanmaları döngüsünü devletin gelirleri ile açıklamaktadır. Vergi gelirlerinin iktisadi durgunluk ve canlanmadan etkilendiğini belirtmektedir. 1819'da vergi gelirleri 526 milyona ve 1826'da 640 milyona ulaşmıştır, ancak 1827'de 623 milyona düşmüştür. Juglar'a göre bu durum on yılda bir tekrarlanmaktadır (Juglar, 1862).

Kitchin (1923) 1810-1860 dönemini kapsayan emtia ve ticaret fiyatlarını ele alarak ABD ve İngiltere örneklerini analiz etmektedir. Kitchin'a göre konjonktür dalgalanmaları ortalama 3 yıl kadar sürmektedir (Kitchin, 1923: 16).

Konjonktür dalgalanmalarının kaynağı ve yayılması konusunda iki temel görüş olan Klasik okul ve Keynesyen yaklaşım farklı açıklamalar yapmaktadır. Klasik okula göre serbest piyasalar etkindir ve devlet müdahaleleri konjonktür dalgalanmalarının nedenidir. Keynesyen yaklaşıma göre ise konjonktür dalgalanmalarının nedenini piyasa başarısızlığı oluşturmaktadır (Mankiw, 1989:79).

Kydland ve Prescott (1990) konjonktür dalgalanmalarına neden olan unsuru Kore Savaşı'nın öncesi ve sonrası dönem olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda konjonktür

dalgalanmalarına sebep olan unsur fiyatlar genel düzeyidir. Çünkü fiyatlar genel düzeyi her zaman için döngüsel ve savaş sonrası dönem istisna oluşturmaz (Kydland ve Prescott, 1990: 4).

Pigou'ya göre ise konjonktür dalgalanmaları, olumlu beklentiler ile karamsar beklentiler arasındaki hatalardan kaynaklanır. Ayrıca emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar ve kâr beklentileri de konjonktür dalgalanmalarının nedenleri arasındadır (Persons, 1928: 669-671).

Konjonktür dalgalanmalarının nedenine yönelik bulunan görüşlerden biri de Samuelson'a aittir. Buna göre Samuelson konjonktür dalgalanmalarının nedeninin yatırımlarda yaşanan değişimler olduğunu ifade eder (Freeman ve Perez, 1988: 39).

Konjonktür dalgalanmalarına neden olan unsurların daha iyi anlaşılması için açık ülke ve kapalı ülke ayrımı yapılmalıdır. Açık ekonomiye sahip ülkeler borç alıp verebilme yeteneğine sahiptir. Ayrıca dış ticaret işlemleri ile birlikte yerli üretim ve yurt içi talep ön plana çıkmaktadır. Buna ek olarak bu faaliyetler tasarruf ve yatırım oranlarını da etkiler. Küresel piyasalar açısından düşünüldüğünde üretim riskinin paylaşılması için günümüz açık ülkelerinde uluslararası tüketim dalgalanmaları arasında yüksek korelasyon katsayısı bulunmalıdır (Backus v.d., 1992: 746).

1.1.1. İktisadi Konjonktür Dalgalanmaları

Konjonktür dalgalanmalarının en aza indirilerek iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesi maliye politikasının önemli bir amacı olarak kabul edilmektedir. Bu hedefler kuşkusuz kendiliğinden gerçekleştirilemez. Düşük volatilitelere sahip iktisadi büyüme ancak bir politika rehberliğinde işlemektedir. Bu politika rehberi ise iktisat politikasının amacını temsil etmektedir (Akanni ve Osinowo, 2013: 124, Eker vd., 2004: 40-41).

İktisadi büyüme ulusların zenginliğinin de temelini oluşturmaktadır. Farklı büyüme hızlarına sahip ülkelerin günümüzde zenginlik açısından farklı seviyelerde olmasının altında bu neden yatmaktadır (Acemoğlu, 2009:9).

Üretim çıktısının konjonktür dalgalanmalarıyla tutarlı olduğu bilinmektedir. Konjonktür dalgalanmaları ve dolayısıyla iktisadi büyümeyi etkileyen temel kaynak ise Sabillon'a (2008) göre imalat sanayidir. İktisadi büyüme imalat sektörünün yüksek bir pay aldığı bir ülkede hızlı olabileceği gibi imalat sektörünün henüz başlangıç aşamasında olduğu ülkelerde de hızlı olabilmektedir. Fakat imalat sanayinin üretimdeki payı ne olursa

olsun üretimdeki hızlı bir artış iktisadi büyümenin hızlı bir şekilde artmasını sağlamaktadır (Sabillon, 2008: 4). İmalat sanayiinde ise beşeri sermaye büyük rol almaktadır.

İçsel büyüme teorisi vergi gelirlerinin iktisadi büyüme üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır. Vergi gelirleri sermaye birikimini etkilemekte ve uzun dönem durağan büyüme hızını belirlemektedir. Nitekim sermaye birikimini negatif etkileyen her türlü vergi politikası iktisadi büyümeyi azaltıcı etki yaratmaktadır. Anlaşılacağı üzere vergilerin türü iktisadi büyümenin en önemli belirleyicisidir (Açıkgöz, 2006: 94). Barro (1990) kamu harcamalarının verimli olmayan alanlara yöneltilmesinin iktisadi büyümeyi negatif etkileyeceğini savunmaktadır. Çünkü gelir vergisi oranlarında yaşanan artış sonunda iktisadi birimler yatırımdan elde edecekleri gelirlerin daha az kısmını elde tutarlar. Nitekim yatırım daha az teşvik edilmektedir. Böylece piyasa daha düşük oranda büyüme eğilimine sahip olmaktadır (Barro, 1990: 120-121).

Hayek'e (1975) göre beşeri sermaye konjonktür dalgalanmalarını etkilemektedir. Buna göre artan kredi genişlemesi tüketicilerin talebindeki hızlı artışla birlikte sermayenin bir bölümünün kullanılmasını imkânsız kılar. Daha açık bir ifadeyle aşırı tüketim sermaye kıtlığına yol açar (Hayek, 1975: 183-185). Böylelikle yatırımlar azalarak konjonktür daralma dönemine girmektedir. Bu durum ise iktisadi büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Beşeri sermaye sadece toplam talep tarafında değil aynı zamanda toplam arz tarafında da bulunmaktadır. Beşeri sermayenin üretimde optimum şekilde kullanılabilmesi için ise yatırımlar doğru yönlendirilmelidir. Başka bir ifadeyle beşeri sermayenin iktisadi performansa katkıda bulunması için tüm seçenekler değerlendirilmelidir (Black, 2010: 46). Böylece istihdamın sürekli hale getirilmesi hem üretim hem tüketim açısından beşeri sermaye kaynaklı bir konjonktür dalgalanmasının önüne geçebilmektedir. Ayrıca yaratılan istihdamın ücretleri de konjonktür dalgalanmalarını etkilemektedir.

1.1.2. Politik Konjonktür Dalgalanmaları

Toplumu oluşturan insanlar arasında farklı boyutlardaki ilişkilerin kurulması ve devam ettirilmesi için iki süreç bulunmaktadır. Bunlar piyasa süreci ve politik süreçtir. Her iki süreç de insanlararası ve hatta toplumlararası ilişkilerin yürütülmesi için vazgeçilmez konumdadır. Bunlardan birinin diğerine tercihi de mümkün değildir. Çünkü

her iki sürecin zorlukları olduğu gibi, bu iki süreç toplumsal düzenin devamı için de kaçınılmazdır. Buradaki temel sorun, süreçlerin birbirlerine olan üstünlüğüyle ilgili tartışmalardan kaynaklanmaktadır. Çünkü günümüz toplumlarında piyasa süreci politik sürece nazaran daha geniş bir alanı kapsamasına rağmen çoğulcu, eşitlikçi ve etkin bir siyasal sürecin varlığı da gereklidir (Altay, 1995: 49).

Konjonktürde yaşanan dalgalanmaların nedeni olarak piyasa güçlerini gören görüşlerin aksine, bu dalgalanmaların nedenini devletin faaliyetleri olarak kabul eden görüşler devlet ve piyasa arasındaki etkileşimin üzerinde durmaktadır. Bu durum politik döngü modellerinin ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Politik konjonktür dalgalanmaları, seçim döngüsünün neden olduğu enflasyon ve işsizlik gibi makroekonomik dalgalanmaların ortaya çıkması olarak ifade edilmektedir. Politik konjonktür dalgalanmaları özellikle oportünist ve partizan olarak kategorize edilmektedir. Oportünist kavramı, ideolojik tercihlerin göz ardı edilerek tüm hükümetlerin popülerliklerini arttırmak için seçim arifesinde yeniden seçilmek için yaptıkları genişletici politikaları ifade etmektedir. Partizan kavramı ise hükümetlerin görüş olarak kendilerine yakın olan seçmenler için çeşitli politikalar üreterek yeniden seçilme şansını arttırmak istemesi olarak tanımlanmaktadır. Kısaca politik konjonktür dalgalanmaları politikacılar arasındaki felsefi ve iktisadi amaçlar arasındaki farklılıklardan kaynaklanır (Iddrisu ve Bokpin, 2018: 760).

Politik konjonktür dalgalanmaları (PKD) teorisinin çıkış noktası iktisadi dalgalanmalar ile siyasi dalgalanmalar arasında bir ilişkinin varlığıdır. Çünkü ortaya çıkan dalgalanmaların yarattığı belirsizlik, ülkede yatırım, tüketim ve üretime ilişkin kararları etkileyebilir. Ülkede oluşan bu durum hükümetin politika uygulamaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Politika yapıcılar ise seçimlerle iş başına gelirler bundan dolayı iktisadi dalgalanmalar ve PKD arasında bir ilişki bulunmaktadır (Telatar, 2000: 133-134).

PKD temelini seçimler oluşturmaktadır. Siyasilerin amacı oylarını maksimize ederek yeniden seçilmektir. Bunun için siyasi aktörler yetki alanlarındaki araçları kullanarak yeniden seçilme ihtimallerini arttırmak istemektedir. Bu beklenti ilk olarak Kalecki (1943) tarafından ortaya atılmıştır. Kalecki'nin teorisi daha sonra Nordhaus (1975) ile yeniden tartışma konusu olarak gündeme gelmiştir. PKD, Nordhaus tarafından

seçmenlerin uyumcu beklentileri¹ ile açıklanmaktadır (Savaşan ve Dursun, 2006: 192). Politik süreçte etkin olan güçleri sınıflandırarak aktarmak gerçekte çok karmaşık bir süreci aktarmada eksik bilgilendirmeye yol açma gibi bir tehlikeyi de bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu ögeler politik sürecin arz ve talep cephesi olarak değerlendirilmektedir. Buna göre sürecin talep cephesini seçmenler ve çıkar ve baskı grupları, arz cephesini ise siyasi partiler ve bürokrasi oluşturmaktadır (Altay, 1995: 58-59).

Kalecki'ye (1943) göre ülkede ücret artışlarına yönelik grevler ve çalışma koşullarındaki iyileşmelere yönelik gösteriler işveren ve devlet arasında politik bir gerginliğe yol açmaktadır. Özellikle seçim zamanlarında hükümetler yeniden seçilme şanslarını arttırmak için işsizliğin azaltılmasını tercih etmektedir. İşverenler için ise “fabrikalardaki disiplin” ve “siyasi istikrar” kârlardan daha önemli olabilmektedir. Fakat işsizliğin azaltılmasına yönelik uygulanan politikalar sonucunda artan enflasyon kârların düşmesine yol açmaktadır. Ayrıca bu durumun süreklilik kazanması durumunda PKD kaçınılmaz olmaktadır (Kalecki, 1943: 324-330).

Nordhaus (1975) da seçmen davranışlarından bahsetmektedir. Nordhaus PKD'yi açıklamada Kalecki'nin (1943) açıklamasından yola çıkmaktadır. Buna göre enflasyon ve işsizlik oranları arasında bir değiş tokuş bulunur. Siyasiler ise bu değiş tokuştan faydalanarak oylarını arttırmayı ve yeniden seçilmeyi arzulamaktadır. Bu kapsamda işsizlik oranları seçim dönemi boyunca düşürülür. Uygulanan politikanın etkilerine göre istihdam nispeten hızlı veya yavaş bir şekilde yükselebilecektir. PKD'nin tipik döngüsü ise seçimlerden zaferle çıkan siyasilerin enflasyonla mücadelede işsizliği nispeten yüksek bir seviyeye çıkarmasıyla oluşur. Nitekim işsizlik oranları seçimler öncesinde tamamen miyopik noktaya indirilinceye kadar düşürülmektedir. Seçimlerin ardından ise bu politika terkedilmekte ve ortaya bir dalgalanma çıkmaktadır (Nordhaus, 1975: 184).

Uyumcu beklentilere sahip olan seçmenler siyasi kararlarını verirken yakın geçmişe yönelik olarak oylarını kullanmaktadır. Başka bir ifadeyle seçmenler hükümetin yakın geçmişte gerçekleştirdikleri performanslarını dikkate alarak politik kararlarını vermektedir. Buna göre seçmenler siyasilerin gelecek ile ilgili uygulamalarına çok fazla önem vermemektedir. Seçmenlerin miyoplukları da bu noktadan ileri gelmektedir. İşte

¹ İktisadi birimlerin geçmiş tecrübelerini dikkate alarak uygulanan politikaların sonuçlarını tahmin etmesidir.

siyasiler de seçmenlerin bu miyopik davranışlarından faydalanarak uyguladıkları politikalar neticesinde PKD'na yol açmaktadır (Aydemir, 2007: 42).

Politikacılar politik çıkarları doğrultusunda makroekonomi politikalarını kullanmaktadır. Bu durum ise ülkelerin en önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. PKD siyasilerin seçimleri kazanabilmek için uyguladıkları fırsatçı davranışların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Özkan ve Tarı, 2010: 236). Fırsatçı davranışlar sonucu yönetime gelen hükümet, devlet faaliyetleri yoluyla konjoktüre yön verebilme yeteneğine sahip olmaktadır. Artık devlet eliyle piyasaya yapılan müdahalenin sonuçlarından ilgili hükümet sorumlu olacaktır.

1.2. Konjoktür Teorileri

Konjoktürede yaşanan kısa vadeli dalgalanmalar ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki ile ilgili iktisatçılar arasında çeşitli görüşler bulunmaktadır ve literatürde bu konuda yer alan görüşler bazen birbirleriyle tezat içinde işlemektedir. Konjoktür dalgalanmalarının uzun vadeli büyüme üzerindeki etkisini açıklamaya yönelik ilgili görüşler geniş bir araştırma alanına sahiptir. Konjoktür dalgalanmaları üzerine yapılan çalışmalarda da iki farklı görüş bulunmaktadır (Döpke, 2004: 103);

- ✓ Bunlardan ilki konjoktür dalgalanmalarının iktisadi büyüme ile negatif bir ilişkiye sahip olduğu görüşüdür. Keynesyen görüş tarafından savunulan bu iddiaya göre konjoktür dalgalanmaları iktisadi büyümeyi olumsuz etkilemektedir.
- ✓ Schumpeter'in Yaratıcı Yıkım teorisinden hareket eden ikinci görüş ise konjoktür dalgalanmalarının iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilediğini savunmaktadır.

Konjoktür dalgalanmalarının iktisadi büyümeyi negatif olarak etkilediğini savunan görüşe göre, bu durumun nedenlerinden biri olarak politik istikrarsızlık gösterilmektedir. Buna göre konjoktür dalgalanmaları politik bir istikrarsızlığa yol açmakta ve istikrarsızlık ise iktisadi büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Dahası bu durum iktisadi büyüme oranlarını düşürmekle kalmayıp düşük büyüme oranları yeniden politik istikrarsızlık oluşturmaktadır. Dolayısıyla iktisadi büyüme ve politik istikrarsızlık arasında kısır bir döngü bulunmaktadır (Çetin, 2018: 39-40).

Literatürde konjoktür dalgalanmalarının iktisadi büyümeyi negatif etkilediğini savunan diğer bir görüşe göre, konjoktür dalgalanmaları işsizliği arttırmakta ve bu

durum, yaparak öğrenmeyi olumsuz etkileyerek iktisadi büyümeyi azaltmaktadır. Martin ve Rogers (1997) kısa vadeli istikrarsızlık ve uzun vadeli büyüme arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak negatif ve anlamlı olduğunu söylemektedir. Buna göre konjonktürün alçak dönemlerinde emek arzının maliye politikasıyla sübvansede edilmesi gelecekte toplanılacak vergi maliyeti ile karşılaştırıldığında iktisadi büyüme açısından önemlidir. Çünkü yaparak öğrenme devam ettiğinden iktisadi büyüme de negatif etkilenmemektedir. Ayrıca kısa vadede istihdamın fazla olması istenmemesine rağmen konjonktürel açıdan bakıldığında iktisadi büyümenin sürdürülebilir olması açısından gerekli görülmektedir (Martin ve Rogers, 1997: 163-164).

Konjonktür dalgalanmalarının iktisadi büyümeyi negatif etkilediğine yönelik açıklamaların en sık kullandıkları argüman, yatırım kararlılığındaki belirsizliğin önemine vurgu yapmaktadır. Buna göre yatırım kararları genellikle geri döndürülememektedir. Dolayısıyla bu tür kararlar önemliyse iktisadi birimlerin yatırım kararlarını ertelemeleri rasyonel bir davranış olabilmektedir. Yapılan erteleme ile yatırım kararı beklemeye alınmaktadır. Böylece bir beklemenin değeri diyebileceğimiz ve bu süreçte uğranılabilecek kayıplar göz önüne alındığında yatırımcılar beklemekten elde edecekleri değeri kazanabilmektedir. Nitekim belirsizlik ortamında yatırım yerine beklemek ikame edilmekte ve buradan hareketle belirsizlik ve yatırım arasında negatif bir bağlantı kurulabilmektedir (Döpke, 2004: 106).

Negatif ilişkiyi savunan görüşlerin aksine fırsat maliyetinin konjonktür dalgalanmaları ve iktisadi büyüme arasında pozitif bir ilişkiyi ortaya çıkaracağı vurgulanmaktadır. Fırsat maliyeti yaklaşımına göre firmaların uzun vadede verimliliklerini arttırabilecekleri faaliyetleri uygulamaları için iktisadi durgunlukların büyük bir fırsat olduğu iddia edilmektedir. Buna göre yeniden yapılandırma, eğitim, yeni teknolojilerin araştırılması ve yer değiştirme faaliyetlerinin uygulanması için konjonktürün durgunluk dönemi tercih edilmektedir. Buradaki ana düşünce, bu faaliyetlerin şu anki üretimi kesintiye uğratmalarından dolayı maliyetinin yüksek olması, faydalarının ise tümü geleceğe yayılmış daha büyük bir gelire sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Saint-Paul, 1997:146-147).

Konjonktür dalgalanmalarının iktisadi büyümeyi pozitif etkilediğini savunan diğer bir görüşe göre ise aradaki ilişki tasarruf eğiliminin artmasından kaynaklanmaktadır. Buna göre ihtiyati tasarruf varsayımı çerçevesinde iktisadi birimler riskten uzak durmak isterler ve bu doğrultuda durgunluklara karşı kendileri korumak için

sermaye biriktirirler. Dolayısıyla konjonktür dalgalanmalarının tasarrufu teşvik etmelerinin yanı sıra yatırımı da uyarıcı etkileri bulunmaktadır. Nihai olarak, iktisadi birimlerin konjonktür dalgalanmaları dönemlerinde risklere karşı korunmak amacıyla giriştikleri sermaye biriktirme eylemi tasarrufların artışına ve dolayısıyla yatırımların hızlanmasına yol açmaktadır (Döpke, 2004: 105).

Konjonktür dalgalanmaları ve iktisadi büyüme arasındaki pozitif bağlantıyı destekleyen diğer bir argüman ise Schumpeter tarafından öne sürülen Yaratıcı Yıkım teorisine dayanmaktadır. Durgunluklar üretim yapısını temizlemektedir. Buna göre piyasada yer alan az üretken firmalar eski sermaye donanımlarının durgunluk dönemlerinde hurdaya çıkmasından dolayı üretime devam edememekte ve yeni sermaye donanımına sahip olmaya zorlanmaktadır. İşte böylece yaratıcı bir yıkım ile konjonktür dalgalanmaları iktisadi büyüme üzerinde olumlu bir rol oynamaktadır (Döpke, 2004: 105). İlerleyen kısımda Schumpeter'in konjonktür teorisine yer verilecektir.

1.2.1. Klasik Konjonktür Teorisi

Adam Smith (1776/1977) her toplumun yıllık gelirinin endüstrinin tüm yıllık ürününün değişebilir değerine her zaman tam olarak eşit olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle her birey sermayesini yerli sanayinin desteğinde kullanmak için elinden geleni yapmaya çalışmakta ve bu sanayiye, ürettiği en büyük değere sahip olabilecek bir sektöre yönlendirmeye uğraşmaktadır. Çünkü her birey toplumun yıllık gelirini olabildiğince arttırmaya çalışmaktadır. Aslında bireyin amacı ne toplumu zenginleştirmek ne de toplumu teşvik etmektir, birey kendi güvenliğini sağlamak niyetini taşımaktadır. Ancak bu durum pek çok olayda olduğu gibi görünmez el tarafından yönlendirilen bir teşvik mekanizması olarak tanımlanmaktadır (Smith, 1977: 593). Klasik iktisadın en önemli varsayımı piyasaların kendiliğinden temizlenerek dengeye gelmesidir. Smith bu durumu görünmez elin varlığıyla açıklamaktadır. Görünmez el, fiyat ve ücretlerin esnek olmasından kaynaklı olarak piyasayı daima tam istihdam seviyesinde dengede tutmaktadır. Dolayısıyla Klasikler, oluşabilecek krizlerin piyasa tarafından bertaraf edileceğini savunmaktadır. Ancak devlet müdahalesinin varlığı dengeden uzaklaşılmasına neden olmaktadır.

Klasik teori, konjonktür dalgalanmalarını iki farklı açıdan ele almaktadır. Bunlardan birincisi ücret, kâr ve fiyatlardaki değişmelerin piyasaların temizlenmesi aracılığıyla kendiliğinden oluşmasıdır ki bu durumda piyasa kendiliğinden dengeye

gelmektedir. İkincisi ise devlet müdahalesinin konjonktür dalgalanmalarının nedeni olmasıdır.

1.2.1.1. Piyasaların Temizlenmesi

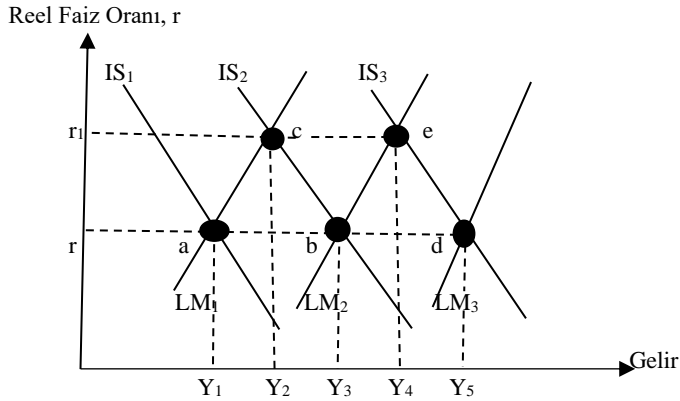
Klasiklerin krizleri görmezden gelmesinin nedeni ücretler veya kazançlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Smith kazancın üç farklı kaynaktan elde edildiğini savunmaktadır. Bunlar sırasıyla kira, kâr ve ücretlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla her vergi de bu üç farklı gelir türünün birinden veya diğerinden ya da hepsinden ödenmektedir (Smith, 1977: 1103). Üzerinden vergi alınan bu kazançlar ise aşağı ve yukarı yönlü esnek kabul edilmektedir. Bu esneklik piyasanın durumuna göre kazançlarda artış veya azalış yaratabilir.

Ücretler her yerde iki farklı koşula göre belirlenmektedir. Bunlardan birincisi emek talebiyken, ikinci koşul ortalama fiyat olarak bilinmektedir. Emek talebi, artan, azalan veya durağan bir nüfus gerektirmektedir, bu nedenle emeğin geçimini düzenlemekte ve ücretinin ne kadar olacağını belirlemektedir. Ortalama fiyat ise emeğin geçim elde etmesini sağlamak için emeğe ödenmesi gereken ücret miktarını belirlemektedir. Emek talebi aynı kalırken emek ücretlerine yapılan doğrudan bir verginin tek etkisi ise kendisinden daha yüksek bir ücret olarak piyasaya yansımastır (Smith, 1977: 1161). Klasik iktisat, ücretlerin esnek olmasının sonucu olarak ücret ayarlamalarının yapılabildiğini savunmaktadır.

Klasik teoriye göre konjonktür dalgalanmalarının pek çoğu toplam arzdan kaynaklanmaktadır. Toplam arzın değişmesine yol açan unsurlar olarak emek talebi ve emek arzı gösterilebilir. Emek arzındaki değişim ise tercihlerin değişmesi, nüfusun artması veya vergi oranlarındaki değişimden kaynaklanabilmektedir (Özata, 2007: 74).

Malthus'a göre nüfus geometrik olarak artarken gıda aritmetik olarak artmaktadır. Bunun sonucunda artan nüfus emek arzı üzerinde etkili olmakta ve esnek ücretler neticesinde ücretler düşmektedir. Ücretlerin düşmesi nedeniyle iktisadi birimlerin nüfusa oranla azalan gıdaya ulaşması gittikçe zorlaşmaktadır. Yeteri kadar beslenemeyen nüfusun bu şekilde azalacağı öngörülmektedir. Böylece emek arzının da düşeceği açıktır. Azalan emek arzı ise ücretlerin yeniden yükselmesine yol açmaktadır. Artan ücretler ve nispeten artan gıda miktarı sayesinde nüfus yeniden artma eğilimine girmektedir. Klasik teoriye göre döngüler bu şekilde meydana gelmektedir. Bu durum aşağıda Şekil 1.2.'de IS-LM analizi ile gösterilmektedir. Klasik teori görüşlerini açıklamada IS-LM analizini

kullanmamakta ancak burada Klasik iktisadın varsayımlarını IS-LM analizi ile göstermek konunun daha iyi anlaşılmasına imkân verecektir.

Kaynak: Abel vd., *Macroeconomics*, (2008), s.360-388, tarafımızca düzenlenmiştir.

Şekil 1.2. Klasik Teoride Döngüler ve Piyasaların Temizlenmesi

Şekil 1.2. incelendiğinde piyasaların başlangıçta a noktasında dengede olduğu görülmektedir. Artan emek arzı sonucunda IS eğrisi sağa kayarak veri faiz oranında b noktasına ulaşmaktadır. Bu noktada mal piyasası ve para piyasası dengede değildir. Artan nüfus beraberinde toplam talebi de arttırmaktadır. Artan gelir, talep edilen para miktarını arttırır. Talep artışı faiz oranlarını yükseltecektir. Faiz artışı, veri yatırım üzerinde, yatırımları azaltacaktır. Fiyatların esnek olması nedeniyle planlanan harcama ile çıktı düzeyi arasındaki fark talep fazlası ve fiyat artışıyla sonuçlanmaktadır. Fiyatların artması ise reel para arzının düşmesine neden olmaktadır. Böylece b noktasından c noktasına doğru bir hareket olmaktadır. c noktasında reel denge sağlanmıştır. Piyasaların temizlenmesi sonrasında toplam talepte herhangi bir artış olursa, aynı şekilde veri faiz oranında ilk önce döngü d noktasına hareket edecek sonra e noktasında yeni denge oluşacaktır. Büyüme ve harcama planları doğrultusunda Şekil 1.2. üzerinde basitleştirilerek açıklanmaya çalışılan süreç, makroekonomik değişkenlerdeki artış ve azalışlarla devam edecektir. Klasikler bu durumu döngü olarak adlandırmakta ve toplam arz ve toplam talep eğrilerinin kesiştiği noktada piyasaların kendiliğinden temizlendiğini savunmaktadır.

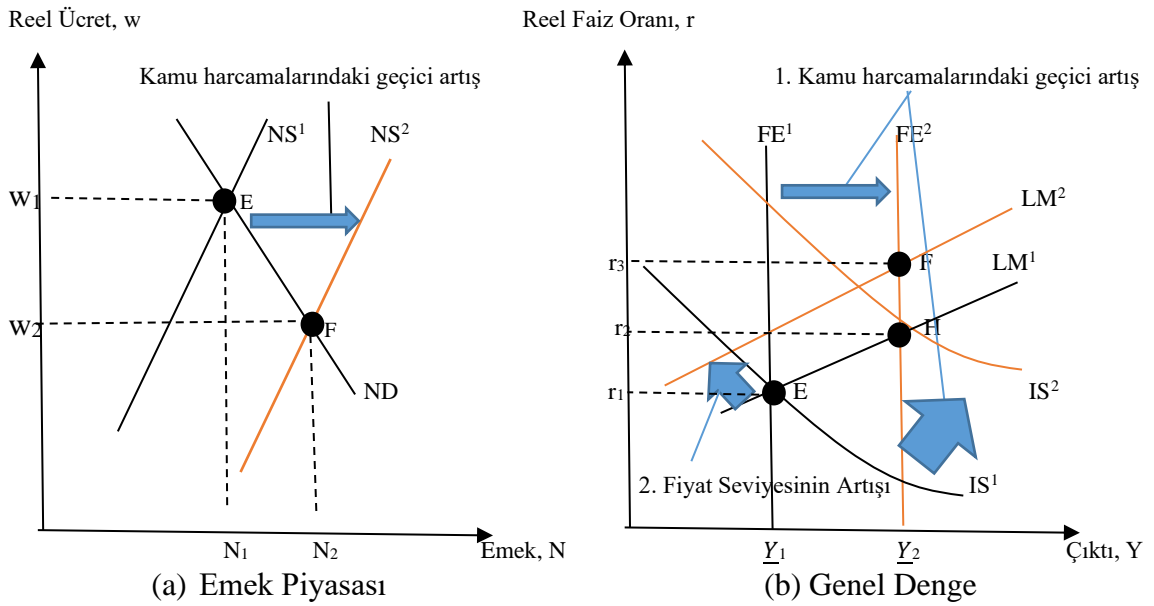
Toplam talep ve toplam arz eğrilerinin kesiştiği noktada piyasada geçerli fiyat üzerinden işlemler gerçekleşmektedir. Bu denklik arzu edilen durum olmasına rağmen piyasa her zaman bu şekilde bir denklige ulaşamayabilir. Bunun sonucu olarak piyasada toplam arz veya toplam talep fazlalığı oluşur ancak bu durum klasiklere göre kısa vadeli olarak devam eder.

1.2.1.2. Piyasaya Devlet Müdahalesi

Klasik modele göre konjunktür dalgalanmalarına yol açan etmen olarak kamu müdahalesi yer almaktadır. Devlet piyasaya müdahale ettiğinde, maliye politikası uygulayarak mal ve hizmet alımı gerçekleştirdiğinde, bu durum piyasada bir şok olarak algılanmaktadır. Kamu harcamalarının artışı Klasik teoriye göre konjunktür dalgalanmalarına yol açmaktadır.

Devlet piyasaya müdahale ederek piyasanın işleyişine zarar verebilir. Ricardo (1817/2001) devletin finansman için kullanacağı kaynakların üretim döneminin başında veya sonunda alınması arasında herhangi bir fark olmadığını ifade etmektedir. Devletin finansman amacını karşılamasına yönelik olarak salınacak verginin maliyeti üreticiler tarafından mal ve hizmetlere zam yapılmasıyla sonuçlanmaktadır. Devlet finansman için borçlanma yolunu seçtiğinde ise maliyet olarak belirli bir faize katlanmak durumundadır. Devlet borçlanması sonucunda ortaya çıkan faiz üreticilerin tasarruflarını arttırmasına yol açmaktadır. Nihai olarak üreticiler yine mal veya hizmetlere zam uygulamaktadır (Ricardo, 2001: 277-278). Başka bir ifadeyle devletin piyasaya müdahalesi sonucunda ileride toplanacak vergilerin artması konjunktür dalgalanmalarının şiddetini arttırmaktadır. Maliye politikası uygulamaları piyasayı denge noktasından uzaklaştırmaktadır. Maliye politikasının yukarıda açıklanan bu etkisi Şekil 1.3.'te gösterilmektedir.

Şekil 1.3. incelendiğinde maliye politikası uygulanmadan önce denge noktası E ile temsil edilmektedir. Maliye politikası uygulamasından sonra oluşan değişimleri izlemek için ilk olarak emek piyasası ele alınmaktadır. Kamu müdahalesi emeğin marjinal ürününü etkilemediğinden emek talebi eğrisi değişmemektedir. Ancak klasik iktisatçılar kamu müdahalesinin emek arzını etkilediğini savunmaktadır. Kamunun bu müdahalesi için vergi artışına gitmediği durumda bile ihtiyaç duyduğu fonları borçlanma yoluyla karşılaması gerekir ki bu durum ileride anapara ve faiz ödemeleri için vergi artışını gerektirmektedir. Vergi artışı olsun veya olmasın, piyasanın daima tam istihdamda işlediğini savunan klasik varsayıma göre, maliye politikası şokları insanları daha fakir hale getirmektedir. Fakirleşen iktisadi birimler ise daha çok çalışmak zorunda kaldıklarından, toplam emek arzında bir artış meydana gelmektedir. Böylece Şekil 1.3. (a)'da emek arz eğrisi artarak sağa kaymaktadır. Yeni denge F noktasında sağlanmış ve reel ücretler azalmıştır (Abel vd., 2008: 371).

Kaynak: Abel vd., *Macroeconomics*, (2008), s.372

Şekil 1.3. Klasik Konjonktür Dalganmalarında Devlet Müdahalesi

Denge istihdam düzeyinin artışı tam istihdam hasıla düzeyini de arttırmaktadır. Tam istihdam doğrusu sağa doğru kayarak FE_2 olmaktadır. Uygulanan maliye politikası IS eğrisini de sağa kaydırmaktadır. Şekil 1.3. (b)'de tam istihdam ve mal piyasasının dengede olduğu H noktası para piyasası dengesini sağlayamamaktadır. Dolayısıyla LM eğrisinin de kayması gerekmektedir. Burada fiyat artışının olup olmayacağı bilinmemektedir. Şekil 1.3. (b) incelendiğinde uygulanan maliye politikası sonucunda, talep edilen mal miktarının tam istihdam üretimini aştığı görülmektedir. H noktasında talep Y_2 'nin üzerindedir. Dolayısıyla fiyat seviyesi yükselecek ve LM eğrisi sola doğru kayacaktır. Böylece Şekil 1.3. (b)'de de denge F noktasında sağlanmaktadır. Sonuç olarak hem çıktı hem de reel faiz oranı yükselmektedir (Abel vd., 2008: 372-373). Devletin piyasaya müdahalesi çıktı seviyesini arttırmakla birlikte faiz oranlarının da artmasına yol açmıştır. Ayrıca bu müdahale sonucunda piyasada fiyatlar da yükselmiştir. Klasik teori ise devletin müdahalesi olmadan piyasada konjonktür dalganmalarının olmayacağını ifade etmektedir. Çünkü piyasa doğası gereği rekabet içermektedir. Bu rekabetten dolayı da piyasada fiyat veya faiz artışlarının yaşanması zorlaşmaktadır.

1.2.2. Keynesyen Konjonktür Teorisi

Keynes, konjonktür dalganmalarına “*İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi*” kitabında ayırdığı “*konjonktür dalganmaları üzerine notlar*” bölümünde değinmektedir. Keynes'e göre konjonktür dalganmaları çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Likidite tercihi ve sermayenin marjinal verimliliğindeki tüketim eğilimleri,

konjonktür dalgalanmaları üzerinde etkili olmaktadır. Konjonktürün temel karakterinin ve özellikle zaman yönünün esas olarak sermayenin marjinal verimliliğinin dalgalanma biçiminden kaynaklandığı ileri sürmektedir (Keynes, 2013: 313).

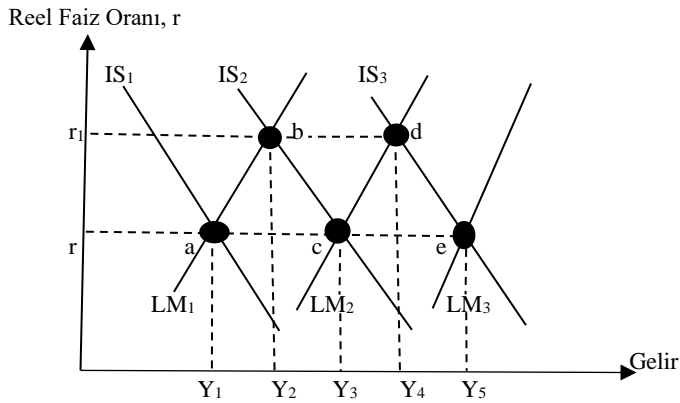
Keynesyen görüşe göre likidite tercihinin konjonktür dalgalanmaları ile olan ilişkisi Hicks-Hansen modeli olarak bilinen teori ile açıklanmaktadır. Hicks'e (1937) göre piyasada bulunan para arzı arttırıldığında LM eğrisi sağa doğru kaymaktadır. Böylece istihdamın arttırılması mümkündür. Ancak IS yatay eksene paralelse bu durumda para politikası ile istihdamın arttırılması mümkün olmamaktadır (Hicks, 1937: 155). Bu durum literatürde "*likidite tuzağı*" olarak adlandırılmaktadır. Keynesyen teori likidite tuzağı içinde bulunan piyasalarda maliye politikasının uygulanması gerektiğini savunmaktadır.

Maliye politikasının etkisi bütçede görülmektedir. Keynes, piyasanın tam istihdam denge düzeyine ulaşmasında bütçe politika uygulamalarının önemli bir araç olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada bütçe açıkları kamu harcamalarının artışı şeklinde gerçekleştiğinde iktisadi büyüme bu politikadan olumlu etkilenebilmektedir (Karayılmazlar, 2017: 29). Keynesyen teori bütçe açıklarının devletin kamu harcamalarını arttırarak verilmesini savunmaktadır. Devlet yaptığı kamu harcamaları ile piyasadaki en büyük talep eden konumunda bulunduğundan bütçe açıkları ile piyasada toplam talep şokları yaratılmaktadır.

Toplam talep şokları IS veya LM eğrisinin konumunu değiştirerek çıktıda şoklar yaratmaktadır. Daha açık bir ifadeyle maliye politikası uygulamaları ve para talebinde oluşan farklılaşmalar mal ve para piyasasını temsil eden eğrilerin kaymasına yol açmaktadır. Eğrilerin bu hareketine yol açan etmenler şu şekilde sıralanabilir; IS eğrisini maliye politikası uygulamaları, yatırım kararlarını ve tasarruf oranlarını etkileyen beklentiler, LM eğrisini ise para arzı veya talebindeki değişiklikler etkilemektedir (Abel, vd. 2008: 419). Keynesyen teoride konjonktür dalgalanmalarının oluşumu Şekil 1.4.'de gösterilmektedir.

Şekil 1.4. incelendiğinde piyasaların başlangıçta a noktasında dengede olduğu görülmektedir. Bütçe açıkları vasıtasıyla uygulanan genişletici maliye politikası toplam talep şoku yaratarak IS eğrisini sağa kaydırarak yeni denge b noktasına gelmektedir. Burada artan gelir beraberinde para talebini de arttırarak faizlerin yükselmesine yol açmaktadır. Dünya faizleri değişmediğinden uluslararası dengeyi sağlamak için para arzı arttırılmakta ve piyasada denge c noktasında sağlanmaktadır. İşte bu şekilde devam eden

süreç sırasıyla a, b, c, d ve e noktalarını izlemekte ve konjonktür dalgalanmalarını oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yatırımların ve para talebinin faize duyarlılığı gelişmiş ülkelere göre daha yüksek olması nedeniyle dalgalanmalar gelişmiş ülkelere oranla daha şiddetli olmaktadır.

Kaynak: Abel vd., *Macroeconomics*, (2008), sayfa 398-442, tarafımızca düzenlenmiştir.

Şekil 1.4. Keynesyen Teoride Konjonktür Dalgalanmalarının Oluşumu

Görüldüğü gibi bütçe açıkları yoluyla iktisadi büyüme sağlanmaktadır. Keynes'e göre piyasa, üretim kapasitesinin altındaysa devlet müdahalesi gerekmektedir. Atıl kapasitenin harekete geçirilmesi için bütçe politikalarının kullanılması "*telafi edici maliye politikası*"² olarak adlandırılmaktadır. Kamu harcamaları sermayenin marjinal etkinliğine göre yatırım kararlarını değiştirmekte ve piyasaları etkilemektedir.

Kamu harcamalarının artırılmasının kendinden daha fazla etki yarattığı Keynesyen teori tarafından savunulmaktadır. Kamu harcamaları ile verilen bütçe açıklarının yarattığı şokun yayılarak konjonktür dalgalanmalarına yol açığının açıklanmasında Keynes, çarpan mekanizmasına vurgu yapmaktadır. Çarpan mekanizması ile kamu harcamalarının kendinden daha fazla büyüme sağlanması literatürde Keynesyen etkiler olarak adlandırılmaktadır.

Keynes'in Genel Teori'de çarpanı açıklamasının amacı, çarpanın bütçe açıklarında yaşanan belli bir artıştan çok daha büyük bir artışı toplam gelir ve istihdamda meydana getireceğini göstermek istemesinden kaynaklanmaktadır (Gayer, 1938: 91). Çarpan mekanizması kullanılarak "*efektif talep*"³ harekete geçirilmek istenmektedir.

² Telafi edici maliye politikası ikinci bölümde daha detaylı açıklanmaktadır.

³ Etkif talep ikinci bölümde daha detaylı açıklanmaktadır.

1.2.3. Parasalci Konjonktür Teorisi

Parasalci görüş Friedman (1983) tarafından ortaya atılmıştır. Friedman'a göre parasalci görüş esas olarak para miktarı üzerinde dururken diğer yandan toplam gelir seviyesi, fiyatlar genel düzeyi ve faiz oranları gibi iktisadi değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya çıkardığı iktisadi dalgalanmalar ile de ilgilenmektedir (Friedman, 1983: 44). Parasalci görüş iktisadi değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklarken sürekli gelir ve doğal işsizlik oranı gibi kavramları da kullanmaktadır.

Keynesin tüketime yönelik görüşleri ve politika önerileri parasalci görüş tarafından kabul görmemektedir. Keynes tüketim konusunda efektif talebe vurgu yapmaktadır. Buna göre konjonktür bunalım aşamasındayken çarpanın değeri küçük, konjonktür canlanma aşamasındayken ise büyük olmaktadır. Parasalci görüş bu varsayımı eleştirmekte ve tüketimin hayat boyu elde edilecek gelire göre belirleneceğini savunmaktadır. Friedman bu durumu sürekli gelir hipotezi olarak adlandırmakta ve geliri dalgalanmalardan uzaklaştırmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Keynes toplam talebi harcanabilir gelire bağlarken parasalci görüşe göre toplam talep konusunda harcanabilir gelir değil yaşam boyu gelir belirleyici olmaktadır.

Sürekli gelir hipotezinin yanı sıra Friedman piyasada doğal bir işsizlik oranı olduğunu savunmaktadır. Buna göre herhangi bir anda reel ücret düzeyinin yapısındaki denge ile tutarlı bir ilişkiye sahip olmak üzere belirli bir seviyede işsizlik oranı bulunduğu savunulmaktadır (Friedman, 1968: 8-9). Friedman konjonktür ile ilgili açıklamalarında sürekli gelir ve doğal işsizlik oranı hipotezlerinin yanı sıra fiyat artışlarıyla ilgili olarak para miktarından da yararlanmaktadır.

Piyasada mevcut para arzını doğrudan veya dolaylı olarak merkez bankalarındaki kıymetli madenlere bağlayan altın standardı rejiminden vazgeçilmesi yakın dönem para tarihini diğer dönemlerden ayırmaktadır. Çeşitli durumlarda para arzının arttırılması iktisadi konjonktürün reel piyasada meydana getirebileceği üretim kaybını en aza indirmeye yardımcı olabilir. Bazen de para arzının arttırılması enflasyonla birlikte piyasaya ciddi zararlar verebilmektedir (Akat, 2004: 3).

Uzun vadede sadece bir faktör toplam talep üzerinde etkili olabilir. Parasalci görüşe göre bu faktör para miktarıdır. Paranın bu kabiliyeti, uzun vadeli özel bir enflasyon teorisini oluşturmaktadır ki buna "*paranın miktar teorisi*" denilmektedir.

Friedman (1956) para arzı büyüme oranı ile nominal gelirin büyüme oranının özellikle kısa dönemde çok kuvvetli olmamakla beraber ilişkili olduğunu belirtmektedir. Parasal yanılısamanın olmadığı varsayılmakta ve para arzındaki değişikliğin kısa dönemde nominal gelirdeki büyümeyi etkilediği savunulmaktadır. Konjonktürün genişleme dönemlerinde ise bu ilişkinin hızı artmaktadır. Kısa dönemde nominal gelir üzerinde etkili olan para arzı uzun dönemde ise fiyatları etkilemektedir (Kindleberger, 1987: 28-29).

Friedman'a (1982) göre para politikası uzun dönemde fiyat istikrarının sağlanmasını hedeflemelidir (Friedman, 1982: 100). Dolayısıyla devletin müdahalesine gerek kalmaksızın, iktisadi büyüme oranı kadar bir para arzı artışının konjonktürel dalgalanmalara yol açmayacağı parasalcı görüş tarafından savunulmaktadır.

1.2.4. Rasyonel Beklentiler Kuramının Konjonktür Teorisi

Rasyonel beklentiler ilk kez Muth (1961) tarafından ortaya atılmıştır. Muth, beklentiler konusunda önemli görüş farklılıklarından bahsetmektedir. Ayrıca açıklanan beklentilerin gerçekte meydana gelen olayların boyutunu hafife aldığı da belirtmektedir. Muth, rasyonel beklentilerin açıklanmasında iktisadi birimlerin bilgi sahibi olduklarını ve bu nedenle oluşturdukları beklentilerin iktisadi teorisinin tahminleriyle uyumlu olduğundan söz etmektedir. Muth'a göre uygulanmak istenilen politika piyasaya bildirilmektedir ancak bu bildirim kafa karıştırıcı olarak sunulmaktadır. Muth bu olguyu rasyonel beklentiler olarak adlandırmaktadır. Bu hipotezin ise üç olguya sahip olduğu belirtilmektedir (Muth, 1961: 316-317);

- ✓ Bilgi azdır ve piyasa bu bilgiye sahip çıkmaktadır,
- ✓ Beklentilerin oluşumu piyasa yapısına bağlı kalmaktadır,
- ✓ Kamu öngörüsü piyasa üzerinde önemli bir etkide bulunmamaktadır.

Muth tarafından literatüre kazandırılan rasyonel beklentiler kavramı Lucas, Barro, Sargent ve Wallace'nin görüşleriyle geliştirilmiştir. Teoriye göre beklentilerin temelinde insan ve onun davranışları yatmaktadır. Teorinin iki temel varsayımı bulunmaktadır. Tüketiciler az olmasına rağmen tüm bilgiye sahiptirler ve tüketiciler aynı hatayı sürekli bir şekilde tekrarlamamaktadır (Özsağır, 2007: 54). Rasyonel beklentilerin temelini oluşturan bu varsayımlara göre, iktisadi birimler piyasanın işleyişi hakkında tam bilgiye sahiptir. Dolayısıyla gerçekleşecek olan bir işlem ile ilgili olarak yanılma payları

düşüktür. Ayrıca iktisadi birimler gerçekleştirilen bir işlem sonunda yanılmış olsalar bile bu yanılığa tekrar düşmemektedir.

Beklentiler kavramı ortaya atıldığında rasyonel beklentiler teorisi taraftarları, devletin piyasaya müdahale edip etmemesi gerektiği konusunu da ele almaktadır. Onlara göre devlet piyasaya müdahale etse bile bu hiçbir işe yaramamaktadır. Bu vurgularını teyit eden iki önemli inanişe sahiptirler. Bunlardan ilki fiyatların piyasadaki fazlalık ve eksiklikleri ortadan kaldırmak için eş zamanlı olarak değişim geçirdiğini öne süren piyasa temizlenmesi kavramıdır. İkincisi ise iktisadi birimlerin karar alma sürecinde bütün bilgilerini kullandıkları ve beklentilerini sürekli olarak güncelledikleridir (Küçükkalay, 2015: 447).

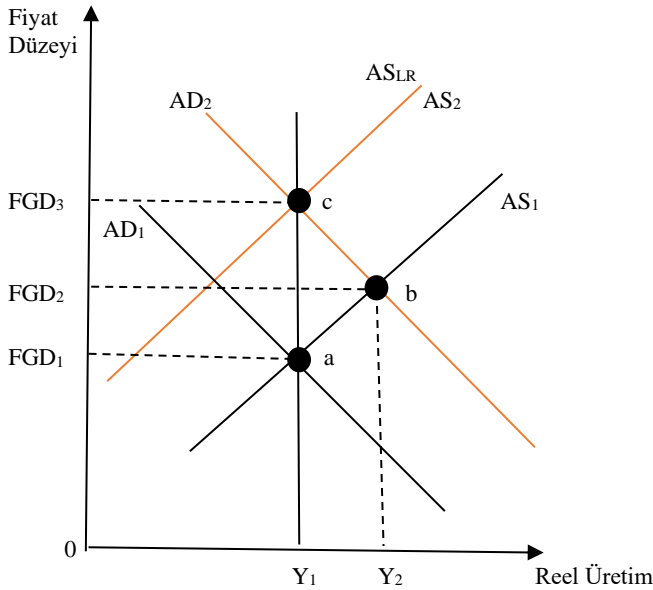
Rasyonel bir bekleyiş edinilebilecek bilginin tamamının kullanılması ile yapılan bir tahmin olarak değerlendirilmektedir. Rasyonel beklentiler teorisi de parasal ücretlerin, fiyat düzeyi ile ilgili rasyonel beklentilere göre belirlendiği görüşü temel alınarak türetilmiştir. Rasyonel beklentiler teorisinde konjonktür dalgalanmalarını açıklamak için birbirinden oldukça farklı iki teori yer almaktadır. Bunlar sırasıyla yeni Yeni Klasik ve Yeni Keynesyen konjonktür teorileri olarak anılmaktadır (Özata, 2007: 93).

1.2.4.1. Yeni Klasik Konjonktür Teorisi

Yeni Klasik İktisat teorisinde konjonktür dalgalanmalarının açıklanmasında, potansiyel GSYİH ve beklenen toplam talep tarafından belirlenen fiyat seviyesi ile rasyonel beklentilerin bir araya gelmesiyle belirlenen parasal ücretlerin oranı kullanılmaktadır. Kısa dönem arz eğrisi de bu şekilde oluşmaktadır. Teoriye göre toplam talepte meydana gelen beklenmedik dalgalanmalar beraberinde üretimde ve GSYİH'da dalgalanmaları oluşturmaktadır (Parkin, 2011: 712). Bu durumun açıklanmasında toplam arz-toplam talep modeli kullanılmaktadır.

Lucas, toplam ulusal arz eğrisinin rasyonel beklentiler nedeniyle dik olacağını ve piyasanın denge noktası bir eksik istihdam dengesi olsa bile bu dengenin, talep yönlü şok politikalar ile Y_1 ' in ötesine geçirilmesinin mümkün olmayacağını öne sürmektedir. Şekil 1.5. incelendiğinde a noktasında ve FGD_1 fiyat düzeyinde dengede bulunan bir piyasa işleyişinde Lucas'a göre genişletici politikalar geçersiz kalmaktadır. Lucas, a'daki politikaların, rasyonel beklentiler içinde olan bireylerin rasyonel davranışlarında neden olacağı değişiklik ile piyasanın, genişletici politikayı izleyen arz azalışı ile direkt olarak

c noktasına ulaşacağını ifade etmektedir. Bu yeni denge noktasında milli gelir artmamakta ancak fiyatlar yükselmektedir (Küçükkalay, 2015: 451-452).

Kaynak: Küçükkalay, İktisadi Düşünce Tarihi, (2015), s. 452

Şekil 1.5. Yeni Klasik İktisat Toplam Talep-Toplam Arz Modeli

Merkez bankasının para politikası sonucunda rasyonel beklentilere sahip iktisadi birimler, sistematik olarak hata yapmazlar. Çünkü iktisadi birimler makroekonomik değişkenlere ilişkin tahminlerini akıllıca analiz etmekte ve aynı hataları tekrarlamamaktadır. Bu nedenle anti-konjonktür politikaları çerçevesinde para politikası kullanılmamalıdır (Abel vd., 2008: 386). Sonuç olarak Yeni Klasik İktisat teorisi para politikası kullanılarak piyasanın yönlendirilemeyeceğini ve konjonktür dalgalanmalarına beklenmedik politikaların yol açabileceğini savunmaktadır.

1.2.4.2. Yeni Keynesyen Konjonktür Teorisi

Yeni Keynesyen konjonktür teorisi şu anki ücret oranlarının geçmişte müzakere edildiğinin altını çizmektedir. Daha açık bir ifadeyle geçmişte oluşan rasyonel beklentiler doğrultusunda yapılan müzakereler mevcut fiyat seviyesini ve kısa dönem toplam arz eğrisinin konumunu etkilemektedir. Teoriye göre ücretlerin esnek olmaması nedeniyle konjonktür dalgalanmaları toplam talebin değişiminden kaynaklanmaktadır (Parkin, 2011: 712).

Yeni Keynesyen modele göre iktisadi birimler maksimizasyon davranışı sergilemektedir. Ayrıca modelde piyasaların dengeye gelmesini engelleyen katılıkların (ücret ve fiyat) bulunduğu varsayılmaktadır. Buna göre katılıklar nedeniyle piyasaların

hızlı bir ayarlama yapamadığı ve yeni şartlara uyum göstermede ağır kalması sonucunda toplam talep ve toplam arz şoklarıyla üretim ve istihdam seviyesi üzerinde dalgalanmalara yol açtığı kabul edilmektedir. Keynesyenler toplam talep cephesine ağırlık vermesine rağmen Yeni Keynesyen model konjonktür dalgalanmalarının oluşumunda toplam talepteki değişimlerin etkin olduğunu kabul etmekle birlikte toplam arza da önem vermektedir. Sonuç olarak Yeni Keynesyen model piyasada potansiyel bir istikrarsızlık kaynağı olan arz ve talep şoklarının doğurduğu etkilerin giderilmesinde aktif kamu müdahalesini savunmaktadır (Bocutoğlu, 2012: 327).

Fiyatların piyasaların temizlenmesi amacıyla volatiliteye sahip olmamasının bir nedeni olarak fiyat esnekliklerinin maliyetli olması gösterilmektedir. Örneğin fiyatları değiştirmek isteyen bir firma tüketiciye yeni katalog göndermeli, satış bürolarına yeni fiyat listeleri dağıtmalı veya bir restoranda olduğu gibi yeni menü bastırmalıdır. Fiyat ayarlamalarının bu maliyeti “*menü maliyeti*” olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle iktisadi birimler sürekli olarak fiyat ayarlaması girişiminde bulunamamaktadır. Bu görüşün savunucuları menü maliyetlerinin resesyona neden olabileceğini ifade etmektedir. Çünkü menü maliyetleri fiyatları katı hale getirmekte ve topluma büyük dışsal maliyetler yüklemektedir (Ulusoy, 2013: 88).

Fiyatların volatiliteye sahip olmamasının diğer bir nedeni ise firmaların fiyat ayarlama süreçlerinden kaynaklanmaktadır. Firmaların fiyat ayarlama süreçleri fiyatların değişim hızını oldukça yavaşlatmaktadır. Bazı firmalar fiyat ayarlamalarını ayın başında yaparken bazı firmalar ayın onuncu günü bazıları on beşinci günü yapabilmektedir. Bu durum firmaların aynı anda fiyat ayarlamasını yapmasını engellemektedir. Buradan hareketle firmalar piyasada fiyatı ilk yükselten firma olmak istemediklerinden fiyat ayarlama süreci yavaş işlemektedir. Çünkü fiyatı ilk yükselten firmanın talebinde düşüş tehlikesi bulunmaktadır.

Solow (1979)’a göre emek arzının moralinin veya kalitesinin yüksek olması üretimin arttırılmasına yol açmaktadır. Firmalar için etkin bir ücret sunmanın etkin bir istihdam sunmaktan iyi olduğu kabul edilmektedir. Çünkü ücretlerin indirilmesi işten çıkarılmaktan daha ciddi etkilere yol açabilmektedir (Solow, 1979: 81). Yeni Keynesyen modelde ücretlerin emek arzını teşvik edecek seviyelerde olması “*etkin ücret*” olarak adlandırılmakta ve etkin ücret neticesinde ücretler yapışkan olmaktadır.

Yeni Keynesyen görüşe göre ücretlerin yapışkan olmasının farklı nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki emek piyasasında sözleşmelerin genel olarak 1-3 yılı kapsamasıdır. İkincisi sendikalar ile işverenlerin sözleşme pazarlığında ücret önemli bir yere sahiptir. Yapışkanlığın üçüncü nedeni asgari ücretin hükümet tarafından belirlenmesidir. Diğer bir neden ise ücretin verimliliğe göre ödenmesidir

Özetle Yeni Keynesyen model, toplam talep şoklarından kaynaklanan konjonktür dalgalanmalarını fiyat katılıklarına dayandırmaktadır. Toplam arz şoklarından kaynaklanan konjonktür dalgalanmalarının ise ücret katılıklarından kaynaklandığı savunulmaktadır.

1.2.5. Reel Konjonktür Teorisi

Reel konjonktür teorisine göre konjonktür dalgalanmalarına yol açan etken toplam talepten kaynaklanmamaktadır. Reel konjonktür teorisyenlerine göre, fiyatlar genel düzeyinin değişmesi ve teknolojik yenilik gibi nedenlerden dolayı toplam arzda meydana gelen şoklar iktisadi dalgalanmaları oluşturmaktadır (Temurlenk, 1998: 55).

Teknik ilerlemeler konjonktür dalgalanmalarının kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü teknik gelişim nedeniyle üretim yeteneği de değişmektedir. Nitekim üretim yeteneklerinin teknolojiye bağımlı kısmının değişmesi çıktı seviyesini etkilemekte ve konjonktür dalgalanmalarına neden olmaktadır. Bu şekilde incelendiğinde reel konjonktür teorisi, Lucas'ın rasyonel beklentiler okuluna kadar uzanmaktadır (Parasız ve Bildirici, 2015: 165).

Reel konjonktür teorisine göre teknolojik yenilikler iktisadi şokların en önemlisidir. Teorinin diğer bir varsayımına göre teknolojik yenilikler tam rekabet piyasasında yaygınlaşacaktır. Fakat piyasada yeterli bilgi olmadığı zaman tam rekabet piyasası geçersiz kalmaktadır. Bu teori konjonktür dalgalanmalarının talep şoklarına, politik şoklara ya da para arzına bağlılığını benimseyen görüşleri reddetmektedir. Daha açık bir ifadeyle reel konjonktür modelleri teknolojik yenilikleri, konjonktür dalgalanmalarının nedeni olarak göstermektedir (Unay, 2001: 215-216).

Reel konjonktür teorisine göre üretimde hanehalkı zaman ve sermaye açısından önem arz etmektedir. Teorinin açıklanmasında sermaye stoku ve emeğin gelir ve vergi payı üzerindeki değişimleri kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle hanehalkının üretime katılması konjonktür dalgalanmaları üzerinde etkili olmaktadır. Hanehalkının konjonktür

dalganmalarını etkilemesi dört temel unsur ile açıklanmaktadır (Greenwood vd., 1995: 158);

- ✓ Hasılda meydana gelen değişimlerden,
- ✓ Üretimin, tüketimin, yatırımın ve çalışma saatlerinin değişkenliklerinden,
- ✓ Çalışma saatleri ve emeğin verimliliği arasındaki ilişkiden ve
- ✓ Konut yatırımları ve piyasa sermayesi arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır.

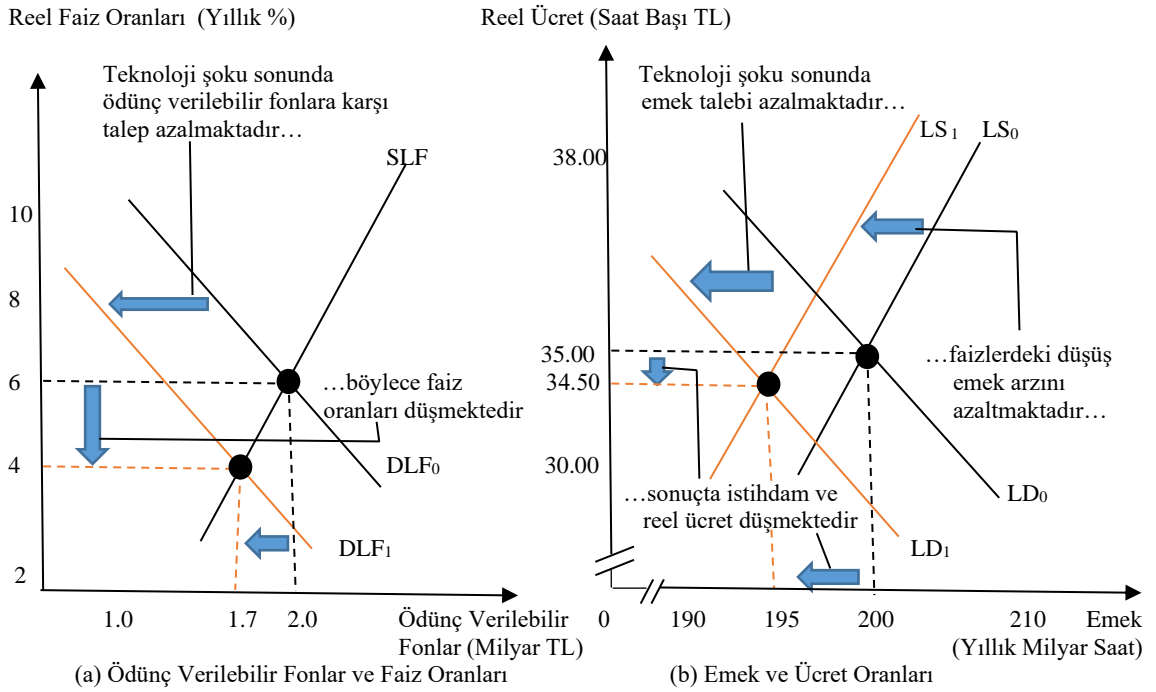
Hanehalkının konjonktür dalgalanmalarıyla olan ilişkisi fiyatlardan kaynaklanmaktadır. Yani hanehalkı genel dengede oluşan değişken fiyatlardan dolayı tüketim tercihlerini değiştirmektedir.

Reel konjonktür teorisine göre genel dengede oluşan fiyatlar esnektir. Fiyatların oluşmasında, tüketici tercihlerine ek olarak üretim olanakları da yansıtılmaktadır. Üretim esnasında çeşitli girdilerin kullanılmasının yanı sıra sorunsuz ikame olanakları kullanılmaktadır. Bu nedenle üretim olanakları iktisadi birimlere ya cari tüketimdeki beklenmeyen çıktı artışlarını azaltmak ya da bu şokları zaman içinde ve emtialar arasında yaymak için yeterli esnekliğe sahip bulunmaktadır. Buna göre tüketici tercihleri, tüketicilerin hem süreklilik hem de hareketlilikle sonuçlanan üretim dalgalanmalarını absorbe etme yöntemini seçeceği anlamına gelmektedir (Long ve Plosser, 1983: 67).

Toplam arzda meydana gelen değişimler sadece alınan kararlardan değil aynı zamanda teknolojik yeniliklerden de kaynaklanmaktadır. Prescott (1986) teknolojik yeniliklerin önemini vurgulamaktadır. Emeğin çalışma arzusunun zamana bağlı ikame etme isteği ve kabiliyeti göz önüne alındığında teknolojik yenilikler, faizlerin düşmesine neden olarak emek arzının azalmasına yol açmaktadır. Buna göre konjonktür dalgalanmalarının çok az bir kısmı trendden kaynaklanmaktadır. Konjonktür dalgalanmalarının temel nedenini istihdamdaki değişimler ve teknolojik yenilikler oluşturmaktadır (Prescott, 1986: 38). Yatırım ve istihdam kararlarıysa teknolojik yeniliklerden etkilenmektedir. Şöyle ki teknolojik yenilikler ile artan verimlilik daha az emek ile üretimin gerçekleştirilebilmesi imkânı sunmaktadır. Ayrıca firmanın verimliliğin artması yeni yatırım talebini de düşürmektedir. Sonuçta teknolojik yenilikler neticesinde emek talebi ve yeni yatırım talebi azalmaktadır.

Teknolojik yeniliklerin neden verimlilik artışı sağladığını anlamak kolay olsa da verimliliği nasıl azalttığını anlamak zordur. Tüm teknolojik yenilikler sonunda verimliliği

arttırır. Fakat eğer başlangıçta teknolojik yenilikler yeterli miktarda sermayenin kullanımını engellerse, özellikle de beşeri sermayenin kullanımını, böyle bir durumda yaratılandan daha fazla üretim yok edilir ve daha fazla iş, başlangıcından başarısız olur (Parkin, 2011: 712-714). Bu durum Şekil 1.6.'da gösterilmektedir.

Kaynak: Parkin, Economics, (2011), s. 714

Şekil 1.6. Reel Konjonktür Teorisinde Kredi Verilebilir Fonlar ve Emek Piyasaları

Şekil 1.6.'da reel konjonktür teorisine göre kredi verilebilir fonlar ve emek piyasalarının konjonktür dalgalanmalarıyla olan ilişkisi yer almaktadır. Şekil 1.6. (a) kısmında ödünç verilebilir fonlar görülürken (b) kısmında ise emek piyasaları yer almaktadır. Buna göre (a) kısmında borç verilebilir fonlar SLF eğrinin temini ve borç verilebilir fonlara talep olarak DLF_0 için ilk talep, reel faiz oranını yılda yüzde 6 olarak belirlemektedir. Şekil 1.6. (b)'de emek talebi LD_0 ve emek arzı LS_0 için denge noktası reel ücretleri 35 dolar ve istihdamı ise 200 milyar saat olarak belirlemektedir. Teknolojik yenilik yaşanması durumunda verimlilik geçici olarak azalmaktadır ve hem borç verilebilir fonlara olan talep hem de emek talebi azalmaktadır. İki talep eğrisi de sola kayarak DLF_1 ve LD_1 halini almaktadır. (a) kısmında reel faiz oranı yılda yüzde 4'e düşmektedir. (b) kısmında ise reel faiz oranındaki düşüş emek arzını azaltmaktadır ve emek arzı eğrisi sola kayarak LS_1 olmaktadır. Sonuçta istihdam 195 milyara saate gerilerken reel ücretler de saat başına 34.50 TL'ye düşmekte ve durgunluk oluşmaktadır (Parkin, 2011: 712-714).

1.2.6. İklimsel Teoriler

Meteorolojik şartlarda yaşanan değişimin çıktı seviyesini ve iktisadi birimlerin psikolojik durumunu etkilemesi sonucunda konjonktür dalgalanmalarının meydana geldiğini açıklayan görüşler iklimsel teoriler kapsamında ele alınmaktadır. Daha açık bir ifadeyle mevsimsel şartlara göre değişen tarımsal üretim iktisadi hayatı etkilemekte ve konjonktür dalgalanmalarını oluşturmaktadır. İklimsel teorilerin en bilineni ise Jevons tarafından literatüre kazandırılan “*Güneş Lekeleri Teorisi*”dir.

Jevons (1878) konjonktür dalgalanmalarına neden olan olgunun Güneş lekelerinden kaynaklandığı konusu üzerinde durmaktadır. Konu ile ilgili olarak Jevons, 1815-1825, 1825-1837, 1837-1847, 1847-1857, 1857-1866 ve 1866-1878 yıllarını incelemiştir. Örneğin 1857’de Hindistan ve ABD’de ticaret çöküşü yaşanırken, bir önceki ticari çöküş İrlanda’da 1847 yılında gerçekleşmiş ve Avrupa’da tarım ürünlerinin hasadı düşmüştür. 1847 yılından önce ise 1837 yılında bir iktisadi bunalım yaşanmıştır. Jevons’u harekete geçiren şey bu olayların olağanüstü bir düzen içerisinde ve periyodik olarak gerçekleşmesidir. Jevons’a göre bu olayları niteleyen bir açıklama gerekmektedir (Jevons, 1878: 33). Bu açıklama için Jevons, krizlerin nedeni olarak Güneş Lekeleri teorisini kullanmaktadır.

Güneş Lekeleri teorisi, havadaki değişiklikler ve hasattaki dalgalanmalar dolayısıyla tarım fiyatlarının Güneş’te meydana gelen değişimlerle ilişkili olduğunu savunmaktadır. Jevons’a göre iki olgu birbirleriyle periyodik bir ilişkiye sahip görünmektedir. Çünkü Batı Avrupa’daki iyi bağbozumu yılları on bir yıla yaklaşan aralıklarla meydana gelmektedir. Buradan hareketle Jevons periyodik olarak değişen bir nedenin etkilerinin de periyodik olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Jevons’un teorisine göre ortalama olarak her 10-11 yılda bir Güneş’in ışıması artmaktadır. Bu durum Dünya atmosferinin sıcaklığını yükseltmekte ve ekinlere zarar veren bir durum olarak yağışları azaltmaktadır. Nihai olarak tahıl hasadının uzun süre depolanması zor olduğundan toplam arz düşmekte ve fiyatlar yükselmektedir (Gallegati ve Mignacca, 1994: 26-27).

Güneş Lekeleri teorisinin arkasında yatan iki önemli ayrım bulunmaktadır. Bunlar içsel ve dışsal belirsizlik arasındaki farktan kaynaklanmaktadır ve piyasanın temellerine ilişkin belirsizlik içsel belirsizlik; piyasa dışından kaynaklanan belirsizlik ise dışsal belirsizlik olarak ifade edilmektedir. Güneş Lekeleri teorisinin iktisadi değişkenleri

etkilemesi içsel belirsizliğin bulunduğunu göstermektedir. Örneğin girişimcilerin başkalarının ürünleri için ne teklif edeceğini bilmemeleri piyasa belirsizliği olarak adlandırılmakta ve piyasanın kendisi tarafından yaratılmaktadır. Bu durumun ise piyasanın içinden kaynaklandığı kabul edilmektedir (Bildirici ve Bozoklu, 2010: 4; Eatwell vd., 1989: 274).

Tarım sektöründe ürünün fiyatı o dönemin arzına göre belirlenmektedir. Bu durum piyasada bir belirsizlik yaratmaktadır. Belirsizliğin sonucunda da fiyatlarda dalgalanmalar meydana gelmektedir. Tarım fiyatlarındaki dalgalanmaların nedeni ilk kez İngiltere’de araştırılmıştır. Tarım ile ilgili hasatta meydana gelen azalmalar ile tahıl fiyatlarında oluşan artışlar arasındaki ilişkinin araştırılması on yedinci yüzyılda İngiltere’de buğday pazarını tanımlamak isteyen Charles Davenant tarafından gerçekleştirilmiştir (Campbell ve Grada, 2011: 875).

Tarım sektöründe havanın iyi seyretmesi sonucu üretimin bol olacağı tahmin edilmektedir. Fakat tarımda üretimin bol olması kazancın da aynı yönde olması anlamına gelmemektedir. Buna göre hava koşullarının kötü gerçekleştiği dönemlerde başka bir deyişle üretimin kıt olduğu zamanlarda rekolte düşmektedir. Tersine hava koşulları iyi gittiğinde rekolte yükselerek fiyatların düşmesine yol açmaktadır. Benzer şekilde rekolte de yaşanan düşüş de fiyatların artmasına neden olmaktadır. Bu durumu sistematik olarak ilk kez Gregory King ortaya koyduğundan, fiyatlardaki böyle bir dalgalanma “*King Kanunu*” olarak anılmaktadır (Efeoğlu vd., 2016: 987). Rekolteye bağlı olarak tarımsal ürünlerin fiyatlarının değişeceğini belirten King Kanunu’ndan hareketle “*örümcek ağı teoremi*” geliştirilmiştir. Ezekiel (1938) çalışmasında “*örümcek ağı teoremi*”nin ilk olarak Kaldor tarafından önerildiğini belirtmektedir (Ezekiel, 1938: 255).

Örümcek ağı teoreminin oluşumunda talep eğrisinin konumunun değişerek fiyat ve üretim ayarlamalarının etkilenmesi yer almaktadır. Ancak fiyat ve üretim ayarlamalarında arz ve talebin esneklikleri önem arz etmektedir (Ezekiel, 1938: 256). Buna göre talep eğrisi arz eğrisine göre daha esnekse örümcek ağı daralan bir seyir izlemektedir. Arz eğrisi talep eğrisine göre daha esnek bir durumdaysa örümcek ağı genişleme eğilimi göstermekle birlikte denge noktası belirsizleşmektedir. Son olarak arz ve talep eğrilerinin esneklikleri birbirlerine eşitse, bu durumda örümcek ağı dalgalanmasının aralıkları sabit bir hal almaktadır (Kaldor, 1934: 135).

1.2.7. Konjonktür Dalgalanmalarına İlişkin Girişimci Teorileri

Tezin bu başlığı altında Schumpeter'e ait Yaratıcı Yıkım teorisi ve Veblen tarafından geliştirilen lüks tüketim etkisinin konjonktür dalgalanmaları üzerindeki etkileri açıklanacaktır.

1.2.7.1. Schumpeter'in Konjonktür Teorisi

Schumpeter konjonktür dalgalanmaları üzerinde devri hareketleri tanımlamaktadır. Analizde devri hareketlerin dört aşamadan oluştuğu belirtilmektedir. Piyasanın işleyişinde genişleme, tepe noktası, daralma ve bunalım devreleri yer almaktadır. Schumpeter bu devrelerde iktisadi değişkenlerin durumunu göz önünde tutarak piyasadaki uzun dönemli hareketlerin yapısını ortaya koymak istemektedir. Analizinin temelinde ise Kondratieff'in çalışması yer almaktadır (Dolanay, 2009: 172).

Schumpeter (1976) konjonktür dalgalanmalarının kaynağı ne olabilir sorusu üzerinde durmaktadır. Schumpeter'e göre kapitalist sistemin harekete geçmesinde ve işleminde temel rol kapitalist girişimin yarattığı yeni tüketici mallarından, yeni üretim yöntemlerinden, yeni piyasalardan, yeni sınai örgütlerinden ve sanayinin yeni oluşumlarından kaynaklanmaktadır. Bu durum ardı arkası kesilmeyen devrimleri içeren, sürekli olarak eskiyi yok eden, sürekli olarak yeniyi yaratan olgu nedeniyle gerçekleşmektedir. Schumpeter bu durumu "*Yaratıcı Yıkım*" olarak tanımlamaktadır ve kapitalizmin süreci hakkında en esaslı gerçek olarak göstermektedir (Schumpeter, 1976: 82-83).

Schumpeter'in konjonktür dalgalanmalarının nedeni olarak gösterdiği süreç monopol türü piyasalardan kaynaklanmaktadır. Bu süreç içinde bulunan firmalar bir yandan eski ürünleri ve bunları üreten firmaları ortadan kaldırırken bir yandan da yaptığı araştırma-geliştirme (Ar-Ge) harcamalarıyla piyasanın dinamizmine katkı yapmaktadır (Küçükkalay, 2015: 471-472).

Schumpeter'e (1939) göre inovasyon çok sayıda faktör değiştiğinde ürün miktarındaki değişimi açıklamaktadır. Üretim sırasında miktar faktörlerinin yerine üretim fonksiyonu değiştirilmektedir. Bu nedenle Schumpeter çalışmasında inovasyonu üretim fonksiyonunun kurulması olarak tanımlamaktadır. Buna göre yeni bir mala ek olarak birleşme, yeni pazar açılışı gibi yeniliklerde kapsamaktadır. Ayrıca inovasyon yeni kombinasyonları gerçekleştirmek olarak gösterilmektedir (Schumpeter, 1939: 84).

Schumpeter'e göre iktisadi büyüme sadece teknolojik gelişmelere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Rekabet halinde çalışan firmaların yaptığı Ar-Ge faaliyetleri yeniliği ortaya çıkarmaktadır. Ancak yenilik piyasalarda dengeden uzaklaşmayı da beraberinde getirmektedir. Fakat her yenilik dengeden uzaklaştırılmaz. Dengeden uzaklaşmanın temel noktasını girişimci oluşturmaktadır. Girişimci ortaya çıkan yeniliği üretime uyarladığında konjonktür dalgalanmalarından bahsedilmektedir. Girişimciler ise yeniliği uygun zaman kadar bekleterek ödüllere ulaşmayı hedeflediklerinden faaliyet süresi maksimize edilmektedir. İşte bu şekilde meydana gelen yenilikler Yaratıcı Yıkıma yol açarak konjonktür dalgalanmalarının temelini oluşturmaktadır (Dolanay, 2009: 173; Aghion ve Howitt, 1990: 39; Küçükkalay, 2015:472; Kızılkaya, 2005: 31; Francois ve Ellis, 2003: 3).

1.2.7.2. Veblen'in Konjonktür Teorisi

Veblen (2008) kitabında aylak sınıfın gösteriş tüketiminden bahsetmektedir. Çalışmanın "*lüks tüketim*" başlığı altında Veblen tarafından aylak sınıf olarak nitelendirilen kesimin neden lüks mal tükettiği açıklanmaktadır.

Veblen lüks malların göze çarpan tüketimini, "*boş zamanların beyefendileri*"ne tanınan bir araç olarak görmektedir. Zenginlik ellerinde biriken beyefendilerin kendi çabası zenginliklerini kanıtlamaya yetmemektedir. Bu nedenle gösteriş; arkadaş yardımları, değerli hediyeler, pahalı ziyafetler ve eğlencelere başvurularak yerine getirilmektedir. Düzenlenen özel günler ve verilen hediyeler sadece nazik bir davranış değil aynı zamanda zenginliğin dışavurumudur. Yani çeşitli pahalı eğlenceler bu amaca hizmet etmek için özel olarak kurgulanmaktadır (Veblen, 2008: 53-54).

Sanayileşmiş bir toplumda nihayetinde iyi itibarın dayandığı temel kaynağı maddi güç oluşturmaktadır. Ancak önemli olan bu maddi gücün topluma gösterilebilmesidir. Bunun yolu da boş zamana sahip olmaktır. Başka bir ifadeyle aylaklık ve göze çarpan bir mal tüketimi yani lüks tüketimdir. Maddi gücün topluma gösterilmesi görevi ise genellikle eş ve çocuklara yüklenmektedir. Eş ve çocuklar ne kadar çok boş zamanları olduğunu göstermelerinin yanı sıra lüks tüketim taleplerini de bir o kadar arttırmaktadırlar. Hatta bazen evin reisi de bu yönde davranışlarda bulunmaktadır. Aylak sınıfta aile reisinin bu gösterişi sık sık yaptığı görülmesine rağmen düşük gelirli sınıfın olduğu çevrelerde ilgili gösterişi ancak eşler yapabilmektedir. Öyle ki, fakir olsa bile toplumun hiçbir sınıfı alışılmış dikkat çeken tüketiminden vazgeçmemektedir (Veblen,

2008: 59). Tüketimin gösteriş için yapıldığını savunan Veblen'e göre üretim ise toplumsal faydaya yönelik yapılmamaktadır. Yani girişimciler kâr amacıyla üretimi gerçekleştirmektedir.

Veblen konjunktür dalgalanmalarının nedeni olarak üretim sınıfını göstermektedir. Toplumsal fayda ve özel kâr amacıyla yapılan üretimi birbirinden ayıran Veblen girişimcilerin kâr amacıyla üretim yapma eğilimi içinde bulunmalarından dolayı toplumsal faydaya yönelik üretimi göz ardı ettiklerini ifade etmektedir. Ancak sürekli olarak kâr amacıyla üretimde bulunmak, tekelleşmeye yol açmaktadır. Bu durum ise üretimde daralmalara neden olarak görülmektedir. Ayrıca firmaların kâr dürtüsü ile mevcut sermaye yatırımlarını koruma endişesi de teknolojik yeniliklerin yavaşlamasına neden olmaktadır. Tüm bunlara ek olarak kredi ve finans konularında giderek yaygınlaşan yeni ayarlamalar, yeni kriz ve üretim dalgalanmalarına yol açmaktadır (Parasız ve Bildirici, 2015: 174-175).

1.2.8. Psikolojik Teoriler

Psikolojik teoriler konjunktür dalgalanmalarının temelini ruhsal etkilere dayandığını savunmaktadır. Çıkar ve kâr hırsı piyasanın yapısında yer almaktadır. Buna göre genişleme evresinde özellikle konjunktürün tepe noktasında girişimciler aşırı iyimserliğe sahiptir ve bol kâr ümidiyle yatırımlarını arttırarak kapasitelerini genişletme yoluna girmektedirler. Konjunktürün daralma evresinde ise süreç tam tersi şekilde gelişmektedir (Parasız ve Bildirici, 2015: 170).

Hayek (1933) paranın dolaşım hızının ve sermaye yatırımının psikolojik etkiler nedeniyle etkilendiğini ve piyasada konjunktür dalgalanmalarına yol açtığını belirtmektedir. Deflasyon sürecinin yaşandığı bir dönemde normal şartlar altında geçerli olan kurallar tersine işleyebilir. Fiyat düşüşü iktisadi birimlerin psikolojisini etkileyerek mevcut üretimin, üretime yardımcı yatırımlardan daha kârlı görünmesine yol açarak üretimde kullanılan sermayenin azalmasına yol açmaktadır. Ayrıca fiyatların düşmesi paranın dolaşım hızını da etkilemektedir (Hayek, 1933:176-177).

Bireysel hataların nasıl sosyal davranış ve hatalar haline geldiği merak konusudur. A bireyi iyimser olarak hata yapıyorsa, neden B bireyi kötümser olarak hata yapıyor sorusu burada akıllara gelmektedir. Bu konu, Pigou'nun düzeltilemeyen hatalar teorisiyle açıklanmaktadır. Buna göre herkesin birbirini tanıdığı, taklit ettiği, aynı kaynaktan

yararlandığı rekabetçi bir piyasada; hatalar birbiri üzerine yığılarak toplumsal bir şekil almaktadır (Unay, 2001: 129-130).

Özetle iktisadi birimler konjonktürün genişleme döneminde iktisadi büyümenin devam edeceğini düşünerek olumlu beklentilere sahip olmaktadır. Aksine konjonktürün daralma döneminde bunalımın devam edeceğini düşünen iktisadi birimler olumsuz beklentiler çerçevesinde kararlarını almaktadır. Böylece piyasanın durumu iktisadi birimleri etkilemekte ve konjonktür dalgalanmalarının volatilitelerini arttırmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KONJONKTÜR DALGALANMALARININ BELİRLEYİCİLERİ VE TARİHSEL ÖRNEKLERİ

Tezin bu bölümünde konjunktür dalgalanmalarının belirleyicileri olan konjunktür göstergeleri ele alınacaktır. İlk bölümde konjunktür dalgalanmalarının açıklanmasının ardından bu bölümün birinci kısmında konjunktür dalgalanmalarının belirleyicileri incelenecektir. İkinci kısmında ise konjunktür dalgalanmaları tarihsel perspektiften ele alınacaktır. Ayrıca konjunktür dalgalanmalarının tarihsel süreci içinde 1929 Büyük Buhran döneminde gündeme gelen maliye politikası açıklanacaktır. Son olarak günümüzde küresel bir etki yaratan pandemi sürecinin iktisadi etkileri incelenecektir.

2.1. Konjunktür Dalgalanmalarında Tespitler ve Değerlendirmeler

Konjunktür dalgalanmaları üzerinde farklı görüşler bulunmaktadır. Öyle ki konjunktür dalgalanmalarının kaynağı olarak güneş lekelerinin değişmesi teorilerinden başlayan görüşlerden günümüzdeki modern konjunktür dalgalanmaları görüşlerine kadar birçok konjunktür dalgalanması teorisi türetilmiştir. İktisat yazınında bulunan bu teoriler ile konjunktür dalgalanmalarının nedenleri ve sonuçları açıklanmaya çalışılmaktadır.

Konjunktür dalgalanmaları ile ilgili üretilen teorilerin pek çoğu dalgalanmaların kaynağı olarak, yatırımları ve sermaye birikimini işaret etmektedir. Çünkü piyasaları etkileyen bir şok meydana geldiğinde iktisadi birimler bundan etkilenmekte ve yatırım kararlarını ya ertelemekte ya da azaltmaktadır. Böylece piyasa durgunluk dönemine girmektedir. İzleyen dönemde yatırımların yeniden harekete geçmesi ile konjunktür genişleme dönemine girecek ve sermaye birikimi artacak böylelikle sermaye hasıla katsayısı da artacaktır. Bu noktada önem arz eden konu ise bu dönemlerin izlenebilir olup olmadığı sorusudur. Konjunktür dalgalanmalarının izlenmesi için belirli göstergeler bulunmaktadır.

2.1.1. Konjunktür Dalgalanmalarının Belirleyicileri

Konjunktür dalgalanmalarının döneminin saptanmasına yönelik olarak 1920'lerde Harvard Barometresi çok popülerlik kazanmıştır. Çeşitli zaman serilerinden yola çıkılarak hesaplanan Harvard Barometresi, Pesers tarafından geliştirilen bir göstergedir. Aynı gruba ait zaman serileri, kabaca benzer ve eş zamanlı döngülerle karakterize edilmektedir. Ele alınan zaman serilerinin benzer döngüsel hareketlere sahip olması ise dikkat çekmektedir (Gabisch ve Lorenz, 1989: 13). Konjunktür dalgalanmalarının

belirlenmesine yönelik geliştirilen diğerk bir gösterge ise kompozit öncü göstergeler sistemidir⁴ (CLI-Composite Leading Indicator).

İktisat tarihinde ya darlık buhranları ya da bolluk dönemleri yer almaktadır. Tarih boyunca bu dönemlerin birbirlerini izledikleri bilinmektedir. Bu durum havuzda boğulma tehlikesi geçiren bir kişinin örneği ile açıklanabilir. Eğer kişi yüzme bilmiyorsa öncelikle havuzun dibine batacaktır, fakat bu noktada kişinin ayağı yere değdiğinde kişi ayağını havuzun zeminine vurarak kendisini yukarı doğru itirebilecektir. Böylece suyun üzerine çıkarak kendisine gerekli olan havaya sahip olmaktadır. Piyasada da benzer bir durum dönemler itibariyle yaşanmaktadır. Ancak önemli olan bu dönemlerin daha önceden kestirilebilmesidir. Başka bir ifadeyle piyasanın gidişatındaki dalgalanmaların belirlenebilmesi ve önceden bunlara ilişkin sinyallerin tespit edilebilmesidir.

İktisadi faaliyetin izlenerek konjunktür dalgalanmalarının önceden tahmin edilmesinde ilgili faaliyetin konjunktür ile pozitif ilişkili mi yoksa negatif ilişkili mi olduğunun bilinmesi önemlidir. Böylece konjunktür dalgalanmalarının yönünün tahmin edilmesi amaçlanmaktadır. Önceden tahmin için konjunktür dalgalanmalarının sadece yönünün bilinmesi değil aynı zamanda konjunktür dalgalanmalarının şiddetinin de bilinmesi gerekmektedir. Konjunktür dalgalanmalarının önceden tahmin edilmesinde yönü ve şiddetinin belirlenmesine ek olarak konjunktür dalgalanmalarının zamanının saptanmasıyla konjunktürün hangi aşamasında olduğu tahmin edilebilmektedir.

Tezin bu kısmında konjunktür dalgalanmalarının yönü, şiddeti ve belirleyicileri olan öncü göstergeler, eş anlı göstergeler ve takipçi göstergeler açıklanacaktır.

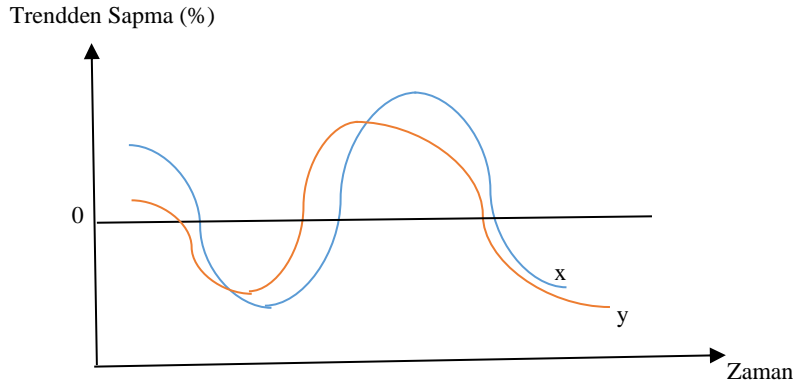
2.1.1.1. Konjunktür Dalgalanmalarının Yönü

Teknik açıdan ele alındığında konjunktür dalgalanmaları herhangi bir ülkenin GSYİH'sının eğilimini göstermektedir. GSYİH'da yaşanan bu hareketler farklı makroekonomik göstergelerin toplam hareketleridir (Lucas, 1977: 9). Fakat ortak gerçekleşen hareketler konjunktür dalgalanmaları ile pozitif bir ilişki içinde olabileceği gibi konjunktür dalgalanmalarının aksi yönde hareket de edebilmektedir. Bunların yanı sıra gerçekleşen hareketler bazen konjunktür ile ilgisiz de olabilmektedir. Bu başlık altında ifade edilen bu üç farklı durum açıklanacaktır.

⁴ Kompozit öncü göstergeler bu bölümün öncü göstergeler başlığı altında açıklanmaktadır.

2.1.1.1.1. Konjonktür Yönlü Hareketler

Konjonktür yönlü hareketler sergileyen göstergeler, konjonktürün genişleme döneminde artma, konjonktürün daraldığı dönemlerde ise azalma eğilimi göstermektedir (Şimşek, 2015: 11). Başka bir ifadeyle konjonktür genişleme dönemine girdiğinde ilgili gösterge artış göstermekteyse bu gösterge konjonktür yönlü hareket etmektedir. Şekil 2.1.'de konjonktür yönlü hareket eden bir gösterge görülmektedir.

Kaynak: Parasız ve Bildirici, Ekonomik Konjonktür, (2015), s.12.

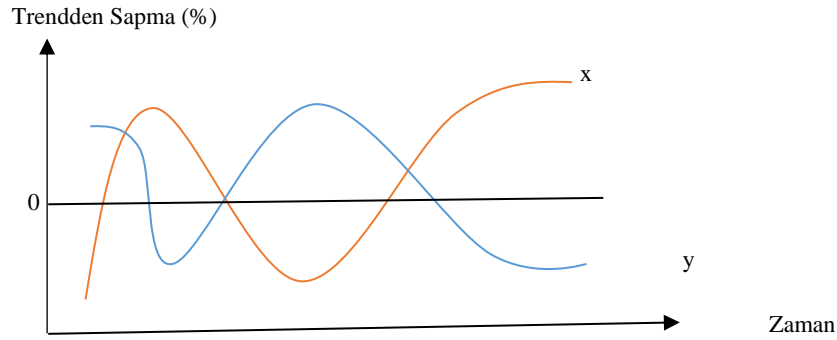
Şekil 2.1. Konjonktür Yönlü Hareket

Şekil 2.1. incelendiğinde “x” eğrisi “y” eğrisini takip etmektedir. Daha açık bir ifadeyle “y”de bir artış görüldüğünde “x”te bu artışı takip etmekteyken, “y” azalış sergilerken “x”in de azaldığı Şekil 2.1.’den anlaşılmaktadır.

Konjonktür yönlü göstergelere örnek olarak üretim serileri gösterilmektedir. Ayrıca dayanıklı mal üretimi dayanıksız mal üretimine göre daha yüksek volatiliteye sahiptir. Yüksek volatiliteye sahip ticari kârlar da konjonktür yönlü hareket etmektedir. Bunlara ek olarak fiyatlar, faiz oranları, para miktarı ve paranın dolaşım hızı da konjonktür yönlü harekete sahiptir (Lucas, 1977: 9).

2.1.1.1.2. Konjonktür Karşıtı Hareketler

Bir göstergenin konjonktür karşıtı hareket etmesi durumunda, göstergenin trendden sapması ile GSYİH’deki trendden sapması arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre ilgili gösterge, konjonktür genişleme devresine girdiğinde azalma trendi göstermekteyse konjonktür karşıtı hareket ettiği anlaşılmaktadır. Şekil 2.2’de konjonktür karşıtı hareket eden bir gösterge görülmektedir.

Kaynak: Parasız ve Bildirici, Ekonomik Konjonktür, (2015), s.12.

Şekil 2.2. Konjonktür Karşıtı Hareket

Şekil 2.2.'ye göre “x” eğrisi “y” eğrisini takip etmektedir. Ancak burada “x”, “y”nin aksine hareket etmektedir. Yani “y” azalırken “x” artmakta, “y” artarken ise “x” azalmaktadır.

Nihai mal ve hammadde stokları, işsizlik oranları ve iflaslar konjonktür dalgalanmalarıyla negatif ilişkilidir. Başka bir ifadeyle bu seriler konjonktür karşıtı hareket etmektedir (Sachs ve Larrain, 1993: 16).

2.1.1.1.3. Konjonktür Uyumsuz Hareketler

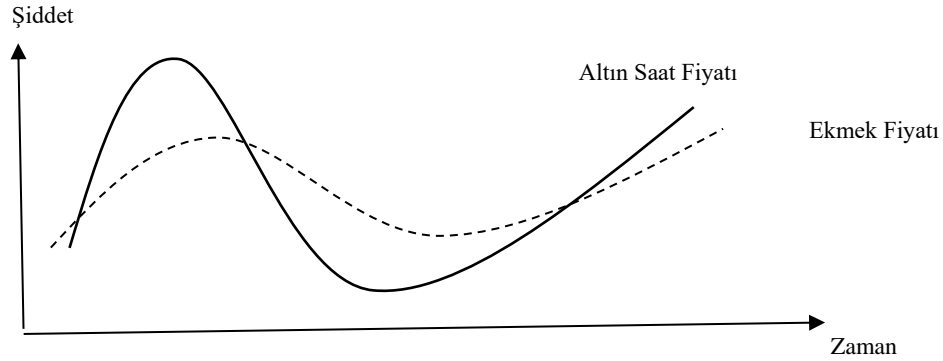
Konjonktür uyumsuz hareketler, konjonktür devreleriyle bir ilişkisi olmayan göstergeler için kullanılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle bir gösterge konjonktürün gerek genişleme döneminde gerek daralma döneminde artış veya azalış eğilimi göstermiyorsa konjonktür uyumsuz hareket olarak ifade edilmektedir. Örneğin, herhangi bir gösterge konjonktürün genişleme döneminde artış gösterebilir, bir sonraki dönem konjonktürün daraldığını varsayalım ve bu dönemde aynı göstergenin azalış göstermesi beklenir. Bu beklentinin aksine aynı gösterge ilgili dönemde artış gösterirse, bu göstergenin konjonktür uyumsuz bir gösterge olduğu anlaşılır.

Tarımsal üretim ve doğal kaynak üretimi serileri konjonktür dalgalanmalarıyla düşük bir uyum sergilemektedir. Daha açık bir ifadeyle özellikle tarımsal üretim konjonktür uyumsuz hareketlere sahiptir (Lucas, 1977: 9).

2.1.1.2. Konjonktür Dalgalanmalarının Şiddeti

Makroekonomik göstergeler konjonktür dalgalanmalarından etkilenmektedir. Bunun sonucunda göstergelerde de bir dalgalanma yaşanmaktadır. Fakat bu dalgalanmanın şiddeti farklı göstergelerde farklı durumlarda izlenmektedir. Literatüre

göre talep esnekliği büyüdükçe ilgili göstergenin dalgalanma şiddeti de artmaktadır. Bu durum aşağıda yer alan Şekil 2.3.'de gösterilmiştir.

Kaynak: Unay, Ekonomik Konjonktür, (2001), s.14.

Şekil 2.3. Konjonktür Dalgalanmalarının Şiddeti

Şekil 2.3.'de “*kesikli çizgi*” ile zorunlu bir mal yani talep esnekliği düşük olan bir mal ve “*düz çizgi*” ile talep esnekliği yüksek olan bir mal gösterilmektedir. Şekil 2.3.'de görüldüğü gibi talep esnekliği düşük olan mal talep esnekliği yüksek olan bir mala göre daha durağan bir şekilde hareket etmektedir. Yani altın saat fiyatlarında meydana gelen konjonktür dalgalanmasının şiddeti ekmek fiyatında meydana gelen konjonktür dalgalanmasının şiddetinden daha büyüktür. Başka bir ifadeyle zorunlu malların konjonktür dalgalanma şiddetleri zorunlu olmayan malların konjonktür dalgalanma şiddetlerine göre daha düşüktür.

2.1.1.3. Konjonktür Dalgalanmalarının Zamanı

İktisadi konjonktür dalgalanmaları daralma ve genişleme, tepe noktası ve bunalım gibi devreleri izlemektedir. İktisatçılar ise konjonktürün dönüm noktalarının belirlenmesi üzerinde çeşitli göstergelerden yararlanmaktadır. Bir grup içindeki iktisadi göstergelerin ortalama hareketlerini saptamak için kullanılan endeksler, konjonktür göstergeleri olarak tanımlanmaktadır. Konjonktür göstergeleri öncü, eş anlı ve takipçi olarak üç endeks şeklinde izlenebilmektedir (Fırat, 2012: 407). Bu başlık altında söz konusu üç farklı gösterge açıklanacaktır.

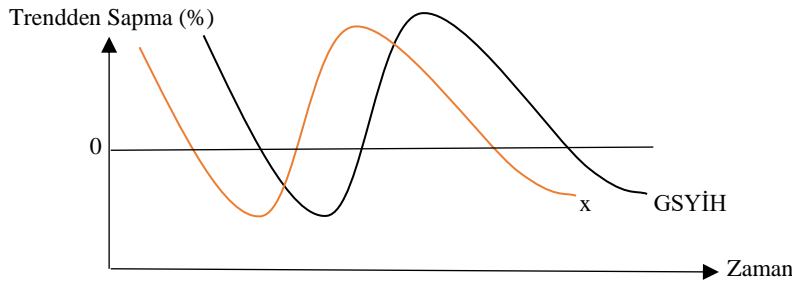
2.1.1.3.1. Öncü Göstergeler

Erken uyarı sistemi taşıyan öncü göstergeler konjonktür dalgalanmalarının izlenmesinde uygulamada en çok önem verilen göstergelerdir. Çünkü konjonktür dalgalanmalarından önce oluşan hareketle ilgili bilgi vermektedir. Nitekim günümüzde

dünyada birçok ülke tarafından öncü göstergeler takip edilmektedir. Böylece piyasanın seyri hakkında tahmin fırsatı elde edilmektedir.

Burns ve Mitchell (1946) konjunktür dalgalanmalarına yönelik olarak bir takım öncü göstergeler bulunduğunu ifade etmektedir. Burns ve Mitchell hava, geleceğe yönelik verilen kararlar, müteşebbislerin beklentilerinde oluşan sapmalar, tasarrufların büyüklüğü, endüstriyel ekipmanlar, banka işlemleri ve aşırı üretim gibi bazı göstergeler konjunktür dalgalanmalarının öncü göstergeleri olarak kabul etmektedir (Burns ve Mitchell, 1946: 9).

Öncü göstergeler olarak teoride kabul edilen faaliyetlerin pratikte nasıl ölçüleceği merak konusudur. Piyasada gerçekleşen faaliyetlerin çeşitli göstergeler kullanılarak ölçülmesine ilişkin teorik kavramın pratik uygulaması zordur (Gabisch ve Lorenz, 1989: 13). Bu göstergeler her zaman değişmeyen bir toplam üretmemektedir. Bu nedenle konjunktür dalgalanmaları meydana gelmektedir. İşte bazı göstergeler de bu dalgalanmaların öncesinde oluşmaktadır (Burns ve Mitchell, 1946: 6). Şekil 2.4.'te öncü göstergeler ile GSYİH'nın nasıl hareket ettikleri gösterilmektedir.

Kaynak: Parasız ve Bildirici, Ekonomik Konjunktür, (2015), s.12.

Şekil 2.4. Öncü Göstergeler

Şekil 2.4.'te öncü gösterge olarak "x" eğrisi görülmektedir. Buna göre GSYİH'de meydana gelecek değişimler daha önceden belirlenmek istendiğinde "x" göstergesinin izlenmesi yeterli olmaktadır.

Şekil 2.4.'te de izlendiği gibi piyasadaki göstergeler zamansal olarak incelendiğinde öncü göstergeler olarak adlandırılan göstergeler, piyasanın gelecek dönem iktisadi faaliyetleri için bir tahminde bulunma imkânı sağlamaktadır. Başka bir deyişle öncü göstergelerde bunalım ve tepe noktaları konjunktürün bu noktalara ulaşmasından önce oluşmaktadır. Öncü göstergeler genellikle fiyat değişimlerini dikkate alan parasal büyüklüklerden oluşmaktadır. Bu nedenle konjunktür dalgalanmaları oluşan değişimlere daha duyarlı davranarak daha fazla volatilité sergilemektedir (Abasız, 2013: 29-30).

Öncü göstergeler konusunda Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından geliştirilen CLI sistemi dünya genelinde kabul görmektedir. CLI, 1970'lerde iktisadi faaliyetin dönüm noktalarının erken sinyallerini vermek için geliştirilmiştir (OECD Birleşik Öncü Göstergeler Sistemi Raporu, 2012: 3). Ancak CLI'ların her ülkenin merkez bankaları tarafından açıklanması öncü göstergelerde bir konsensüs oluşmadığını göstermektedir.

OECD tarafından erken sinyal niteliğinde geliştirilen bu gösterge, ülkelerin makroekonomik yapılarını dikkate alarak ilgili aktivitelerin ağırlıklandırılması ile elde edilmektedir. Bu göstergeler her ülkenin merkez bankası tarafından belirlenmektedir⁵. Hazırlanan göstergeler ışığında gerek piyasa gerek politika yapımcılar mevcut durumun tahmin edilmesi açısından aydınlatılmaktadır.

2.1.1.3.2. Eş Anlı Göstergeler

Toplam iktisadi faaliyetle yaklaşık olarak aynı anda değişim sergileyen konjonktür dalgalanmalarının eş anlı göstergeleri, çakışan gösterge olarak da ifade edilmektedir. Ayrıca bu göstergeler, tepe ve bunalım noktalarını ilgili konjonktürün tepe ve bunalım noktalarıyla hemen hemen aynı anda meydana gelen göstergelerdir. Abel vd.'ne (2008) göre endüstriyel üretim, toplam tüketim, sabit yatırımlar ve istihdam gibi göstergeler konjonktür ile çakışan göstergelerdir (Abel vd., 2008: 291-293). Eş anlı göstergeler, konjonktür yükselirken onunla birlikte yükselebilir veya düşebilirken, benzer şekilde konjonktür düşerken onunla birlikte düşebilir veya yükselebilirler.

Özellikle eş anlı göstergelerin hazırlanmasında ve yayınlanmasında üç noktaya dikkat edilmelidir. Bunlar hız, sadelik ve açıklıktır. Politika yapımcıların anti-konjonktürel politikayı zamanında uygulaması için göstergenin en kısa zamanda hazırlanması gerekmektedir. Göstergenin mümkün olan en kısa zamanda hazırlanmasına ek olarak göstergeler herkesin anlayabileceği basitlikte olmalıdır. Ayrıca hazırlanan bilgilerde bulunan rakam, grafik ve şeklin en aza indirilmesi sağlanmalıdır. Bu üç nokta konjonktür dalgalanmalarının saptanmasında önemli olduğu kadar da zordur. Eş anlı göstergelerin, konjonktür dalgalanmalarıyla aynı anda hareket etmesi bu zorluğu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü hızlı bir şekilde anlaşılabilir verilerin ortaya koyulması tahmin edilebileceği gibi kolay olmamaktadır. Ayrıca hazırlanan iktisadi göstergelerin piyasanın mevcut durumunu da yansıtıp yansıtmadığı önemli bir sorundur (Unay, 2001: 25).

⁵ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 1987 yılından itibaren CLI verilerini yayınlamaktadır.

Şekil 2.5’de GSYİH’yi geriden takip etmesi nedeniyle “x” göstergesinin konjonktür dalgalanmalarının takipçi göstergesi olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle GSYİH’de meydana gelen değişimler belirli bir gecikmeyle “x” göstergesinde de meydana gelmektedir.

NBER, 1937’de piyasa araştırma programının bir parçası olarak ABD’deki iktisadi faaliyetlerin tahmin edilmesinde çeşitli göstergeler (Çakışan Ekonomik Göstergeler Dizini, Ekonomik Göstergeler Dizini ve Durgunluk Endeksi) geliştirmiştir. Bunlar konjonktür dalgalanmalarının da belirleyicileri olarak kabul edilmektedir. Konjonktür dalgalanmalarının tahmin edilmesinde takipçi göstergeler önemli yer tutmaktadır. NBER’in geliştirdiği göstergeler ve özellikle de bu göstergelerden elde edilen endeksler sayesinde makroekonomik faaliyet durumunun özetlenmesi ve tahmin edilmesinde oldukça büyük kolaylıklar sağlanmıştır (Stock ve Watson, 1989: 351).

2.2. Dünyada Konjonktür Dalgalanmalarının Tarihsel Örnekleri ve Çözüm Önerileri

İktisat tarihi boyunca geçmişten günümüze birçok kriz yaşanmıştır. Krizlerin temel anlamda parasal problemler yarattığı düşünülse bile, krizler toplumu sosyal yönden de etkilemektedir. Kriz kelimesi köken olarak Yunanca “*krisis*” kelimesinden gelmektedir ve farklılık veya çelişki anlamını taşımaktadır. Sadece iktisadi bir olay değil aynı zamanda sosyal bir süreç olan kriz için iktisatçılar birçok farklı tanımlama yapmaktadır. Kriz kavramı çıktının dalgalanması veya konjonktür dalgalanmaları şeklinde ifade edilebilir. Ülkelerin kendi iç yapılarından kaynaklanan krizlerin diğer ülkeleri de etkisi altına alması zamanla daha fazla iktisatçının dikkatini çekmiş ve bu durum üzerinde açıklama aranmaya başlanmıştır (Cicioğlu ve Yıldız, 2018: 31).

Hem krizler hem krizlerden çıkış politikalarının olumsuz sonuçları hanehalklarının durumunu kötüleştirmektedir (Eren ve Saraçoğlu, 2017: 92-94). Ancak krizleri de içinde barındıran konjonktür dalgalanmalarının genişleme dönemi ve tepe noktası ise olumsuz sonuçlar barındırmamaktadır. Çünkü konjonktürün genişleme evresinde ülkeler refah içindedir. Fakat konjonktür dalgalanmalarının genişleme evresinin ardından daralma evresi gelmektedir. Örneğin lale krizinin yaşandığı dönemi ele alırsak, krizin başladığı ana kadar ülke refah içinde yaşamıştır. Yine 18. yy. başlarında faaliyete geçen elektrikli tramvaylar ve otomobiller ülkelerde refah yaratmıştır. Fakat bu dönemin sonlarında 1913’le birlikte başlayan duraklama dönemi Birinci Dünya Savaşı

ile birleşince büyük bir krize dönüşmüştür (Parasız ve Bildirici, 2015: 175). Bu kapsamda krizlerin ve konjonktür dalgalanmalarının daha iyi anlaşılması açısından tarihsel örneklerin açıklanmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Tezin bu kısmında konjonktür dalgalanmaları tarihsel süreç içerisinde ele alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle dünya konjonktüründe yaşanan dalgalanmalar önemli bir kırılma tarihi olan 1929 Büyük Buhran öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayrılarak incelenecektir. İlk dönemde dünya konjonktürünü etkileyen Lale Krizi, Güney Denizi Balonu, Hamburg Ticaret Krizi, Mississippi Balonu gibi önemli dalgalanmalar ele alınacaktır. İkinci dönemde ise ilk olarak 1929 Büyük Buhran incelenecektir. Ardından OPEC krizi olarak bilinen petrol krizleri ve Güney Amerika ülkelerini etkileyen krizler açıklanacaktır. Asya ve Rusya krizlerinin incelenmesinin ardından Japonya Deflasyonu olarak bilinen kriz ve sonrasında Doğu Avrupa'da 1990'larda meydana gelen kriz ele alınacaktır. Bu kısımda ayrıca küresel olarak etkileri hissedilen 2008 Küresel Finans Krizi de açıklanacaktır. Son olarak ise küresel bir salgına sebep olan Covid-19 hastalığının piyasalarda yarattığı dalgalanmalar açıklanacaktır.

2.2.1. 1929 Büyük Buhran Öncesi Krizler

1929 Büyük Buhran öncesinde yaşanan krizler konjonktür dalgalanması olarak kabul görmemelerine rağmen dünya tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle tezin bu kısmında bu krizlere yer verilecektir. Ortaya çıkışlarında spekülasyon hareketleri bulunan bu krizler 1929 Büyük Buhran ve sonrasında gerçekleşen krizlerin aksine herhangi bir müdahale gereksiz ortadan kalkmışlardır.

1836 krizinde ABD'de yaşanan dış ödeme zorlukları diğer bir krizin nedenidir. İngiltere ve Fransa'yı etkileyen başka bir kriz 1847'de oluşmuştur. Bunların dışında 1858'de altın üretiminden kaynaklanan kriz özellikle ABD ve Fransa'yı etkilemiştir. Orta çağ sonrasında başka bir kriz ise 1866 döneminde bankaların riskli faaliyetlerine ek olarak piyasalarda ortaya çıkan panik ve iflasların sonucunda ABD, İngiltere ve Fransa'da yaşanmıştır. 1873 döneminde kriz, Almanya'da biriken yabancı fonların spekülasyon hareketleriyle meydana gelmiştir. 1890-1892 krizi olarak bilinen bunalım ABD ve Avrupa arasında kartelleşmeler sonucunda oluşmuştur (Unay, 2001: 56-65). Görüldüğü gibi Orta çağ sonu ile başlayan dönemde dünya genelinde ortaya çıkan pek çok kriz bulunmaktadır. Bu krizlerden en bilineni ise Hollanda'da meydana gelen ve lale krizi olarak bilinen krizdir.

2.2.1.1. Lale Krizi

Tarihte bilinen ilk spekülasyon buhranı 1637’de Hollanda’da meydana gelen lale krizidir. Lale krizi 1634-1637 yılları arasında meydana gelmiştir. Avrupa’da lale yetiştiriciliği Osmanlı’dan yayılmıştır. Avrupa’da yaşayan üst kesimin güzel ve nadir bulunan bir çiçek olan laleye artan talebi nedeniyle Avrupa’da da lale üretilmeye başlanmıştır. Lale nadir bir çiçek olmasının yanı sıra üretimi de oldukça zahmetlidir (Garber, 1989: 541-542).

Lale krizine yol açan nedenlerin anlaşılmasında o dönemin koşullarının bilinmesi de önemlidir. 1567’de Hollanda, İspanya’ya karşı bir bağımsızlık savaşı içine girmiştir. Bu savaşa Avrupa’da sürmekte olan Katolik/Protestan savaşları da eklenmiş ve ancak 1648’de sona ermiştir. Bunların yanı sıra 1635-1637 yılları arasında yeni bir veba salgınının ortaya çıkması Hollanda’da nüfusun azalmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda 1600’lerin başında Hollanda borsalarında manipülasyonlar görülmüştür. Manipülasyonların önüne geçmek adına gerçekleştirilen vadeli işlemlerin iptal edileceği mahkemeler tarafından açıklanmıştır (Oran, 2011: 156).

Böyle bir ortamda devam eden lale ticaretinde esas talep mozaik virüsü tarafından renk kırılması yaşayan lalelere yönelik olmuştur. 1634’e kadar bu laleler yüksek fiyattan satılırken diğerleri ise düşük fiyattan satılmıştır. Ancak hızla para kazanma umudu taşıyan kişilerin de lale üreticiliği yapmaya başlaması fiyatları daha çok arttırarak lale ticaretini daha cazip kılmıştır. O dönemde bir lale soğanı için ödenen para ile Amsterdam’da bulunan sıfır bir evde alınabilmiştir (Oran, 2011: 157-158).

Ortaya çıktığı dönemin şartları ele alındığında iktisadi faaliyetleri ticarete bağlı olan bir bölgede yaşanan savaşların ve ortaya çıkan manipülasyonlar lale krizi üzerinde etkili olmuştur. Olayın temelinde aşırı kâr hırsı yatmıştır. Lale soğanına olan aşırı talep bir anda lale soğanı fiyatlarını hızlı bir şekilde arttırmıştır. Ayrıca artan fiyatlar üzerinde yapılan düzenlemeler neticesinde yaşanan güvensizlik ve belirsizlik sonucunda meydana gelen düşüşler kriz ortamını yaratmıştır.

2.2.1.2. Güney Denizi Balonu

Güney Denizi Balonu ismiyle anılan kriz, 1719’da XV. Louis’in maliyecisi tarafından kurulan şirketin hisse senetlerinin düşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu buhran sadece Fransa’da kalmamış İngiltere’de oluşan “*South Sea Bubble*” spekülasyonu ile birleşerek uluslararası bir nitelik kazanmıştır. O yıllarda Hollanda ve Hamburg’da

spekölasyon hareketleri oluşmuş, ancak İngiltere ve Fransa'daki gibi büyümemiştir, buna rağmen etkileri çok derin yaşanmıştır (Parasız ve Bildirici, 2015: 79).

Güney Denizi Balonu adıyla da bilinen South Sea Bubble'ın önemi tarihteki ilk küresel kriz olmasıdır. Kriz 1711 yılında kurulan South Sea isimli bir şirketin faaliyetleri neticesinde meydana gelmiştir. Şirketin kuruluş amacı Güney Amerika ile İngiltere arasında daha kârlı bir ticaret yaratmak olmuştur. Şirket temel olarak Bank of England'a rakip olarak ortaya çıkmıştır ve özellikle devletin borç takası açık arttırmalarında hep bir adım önde olmuştur. Bu avantajı elde edebilmek adına şirket parlamento üyelerine rüşvet olarak şirketin hisselerini vermiştir. Parlamenterler hisselerin değeri arttıkça bu durumdan kârlı çıkmış ve bu işler gizli değil açık bir şekilde yapılmıştır (Eren ve Saraçoğlu, 2017: 92).

Böylece şirket borçlarından daha fazla senet satabilmiştir. Bir anlamda şirket "*ayının derisini ayıyı vurmadan sat*" sözüne uygun hareket etmektedir. Benzer dönemlerde Banque Generale hisselerinin de değerinin arttığı bilinmektedir. Bu artış South Sea şirketinin hisselerinin değerinin artacağı beklentisini yaratmıştır. Şirketin hızla artan kârı piyasada benzer şirketlerin türemesine yol açmıştır. Ancak South Sea şirketinin sahipleri parlamentodan "*Balon Yasası*"nı çıkarttırarak bu şirketleri piyasadan çıkarttırmıştır. Bu süreç sonunda piyasada likidite sıkışıklığı baş göstermiş, Fransa'daki şirketin batması ile birlikte South Sea şirketinin hisse senedi fiyatlarının hızla düşmesine yol açmıştır (Eren ve Saraçoğlu, 2017: 92-94).

Krizin oluşumunda sadece spekölasyon değil İngiltere ve İspanya arasında yaşanan savaş da etkili olmuştur. Savaş nedeniyle ticarete durgunluk yaşanmıştır. Fakat bu durgunluğu göz ardı eden yatırımcılar şirketin hisse senetlerini almaya devam etmiş böylece hisseler aşırı değerlenmiştir. Durumun anlaşılmasıyla birlikte özellikle şirket yöneticilerinin hisselerini satmaya başlaması neticesinde şirket hisseleri hızla değer kaybetmiştir (Altınırnak ve Eyüboğlu, 2016: 73).

Hisselerdeki değer kaybını gören gerek yerli gerek yabancı yatırımcılar da hisselerini satmak istemiş ve bu durum piyasada paniğe neden olmuştur. Yabancı yatırımcıların da hisselerini satmasıyla birlikte hisse fiyatları 290 pounda kadar düşmüştür. Nitekim tüm dünyada birçok iktisadi birimin varlıklarını kaybetmesiyle dünya tarihinin ilk finansal krizi yaşanmıştır (Akıncı vd., 2014: 726).

2.2.1.3. Hamburg Ticaret Krizi

Güney Denizi Balonuyla benzer dönemlerde ortaya çıkan diğer bir kriz ise Hamburg Ticaret Krizi'dir. 1763 yılında sömürgecilik ve deniz ticaretinde üstünlük sağlamak adına Fransa ve İngiltere'nin giriştiği rekabet krizin temelini oluşturmuştur. Prusya'nın Avusturya ile giriştiği vesayet çekişmesi neticesinde İngiltere Prusya'nın, Fransa ise Avusturya'nın arkasında durmuştur. İlgili dönem “*Yedi Yıl Savaşları*” olarak da bilinmektedir (Parasız ve Bildirici, 2015: 210).

İngiltere'nin de yardımıyla Prusya tarımda verimli bir dönem geçirmiş ve tahıl ticaretini arttırmıştır. Elde edilen gelirler ise Hamburg piyasasına yönelerek burada işlem görmüştür. Piyasaların genişlemesi ise 1763 yılında imzalanan ve Yedi Yıl Savaşlarını bitiren anlaşma ile nihayete ermiştir (Cicioğlu ve Yıldız, 2018: 31).

Kriz sırasında iktisadi birimler iki farklı şekilde etkilenmiştir. İlk olarak düşen fiyatlar varlıkların değerini düşürmüştür, ikinci olarak ise mevcut borçların ödenmesine yönelik alınan yeni kredilere ulaşmak zorlaşmıştır. Nitekim gerek Hamburg gerek Amsterdam'da kredi faiz oranları yaklaşık 3 kat artmıştır. Ayrıca Hollanda ve Almanya'da yaşanan banka iflasları daralmayı daha da hızlandırmıştır. Tüm bunlara ek olarak savaş sonrasında yürürlüğe giren ve para arzında daralmaya neden olan para reformu uygulaması krizin olumsuz etkilerini arttırmıştır. Bu durumdan en çok etkilenen Prusya birçok projeye finansman bulamamıştır. Fakat krizin ardından Hamburg'daki birçok banka yeniden açılmıştır. Bu durum krizin temel nedeninin likidite eksikliği olduğunu kanıtlamaktadır (Schnabel ve Shin, 2004).

2.2.1.4. Mississippi Balonu

Güney Denizi Balonu ve Mississippi Balonu oluşumları bakımından benzeşmektedir. İkisinde de kurulan şirketler kamu borcunu devralmıştır. Ardından çıkarılan hisseler artan talep fiyatların yükselmesine neden olmuştur (Garber, 2000: 87).

Mississippi Balonu, Fransa'da John Law tarafından kurulan şirketlere yönelik spekülasyon hareketlerine bağlı olarak 1720 yılında ortaya çıkmıştır. 1715 yılında Fransa'da da merkez bankası kurulması fikri doğmuştur. Böylece kraliyet Law'a “*Banque Generale*” isimli özel bankayı kurma yetkisi vermiştir. Law'a göre piyasaya yönlendirilecek kredi hacmi ülkede ticari hareketliliği arttıracak ve paranın dolaşımını sağlayacaktır. Law'ın başarısı tüm kesimlerin dikkatini çekmiş ve Law tarafından çıkarılan hisseler ilgi oldukça artmıştır. Süreç içinde çıkarılan para ve varlıklar

neticesinde bunların değerleri düşmüş ve Law durumu iyileştirebilmek adına devalüasyon yoluna gitmiştir. Böylece yatırımcıların elde ettikleri sermaye kazançlarını altına çevirmesiyle hisselerle olan talep hızla azalmıştır (Akıncı, vd. 2014: 726-728).

Mississippi Balonunun etkileri sadece Fransa'yla sınırlı kalmamış aynı zamanda tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Krizle birlikte hisse senedi şirketlerine, bankalara ve kağıt paraya karşı güvensizlik hakim olmuş ve Avrupa bir kriz dönemine girmiştir. Banque Generale'in hisse fiyatlarının düşüşüyle altın ve gümüş sikkelerin kullanımına geri dönmüştür (Sandrock ve Reformer, 2013).

2.2.2. 1929 Büyük Buhran ve Durgunluk

ABD'de sanayi üretiminde 1929 yılında düşüş yaşanmış ve büyük bir krize dönüşmüştür. Krizin nedeni olarak borsada oluşan spekülasyon gösterilmektedir. “*Kara Perşembe*” olarak da bilinen 24 Ekim 1929'da New York Borsası'nda fiyatlar hızla düşmüştür (Gazier, 2009: 7). Borsadan çıkan kriz olumsuz beklentilerle birlikte tüm piyasayı etkilemiş ve durgunluğa yol açmıştır.

Klasiklerin varsayımlarının aksine oluşan durgunluk kendiliğinden ortadan kalkmamış ve işsizlik hızla artmıştır. 1929 yılında durgunluğun ortaya çıkışıyla Keynes'in önderliğinde yeni bir düşünce okulu ortaya çıkmıştır. Keynes, tam istihdamın geçici bir durum olduğunu ifade etmiş ve devlet müdahalesi olmadan piyasaların kendiliğinden dengeye gelebileceğini savunmuştur. Bu durumu üç faktörle açıklamıştır. Bunlardan ilki likidite tuzağı, ikincisi yatırım-tasarruf eşitsizliği ve sonuncusu ücretlerin katılığıdır. Büyük Buhran'la birlikte ortaya çıkan bu okul “*New Deal*” uygulamalarıyla ilişki kurarak yeni politikalar önermiştir.

Franklin Delano Roosevelt'in uygulaması olan New Deal, liberal-demokratik hükümetler tarafından uygulanan en yenilikçi önlemlerden birisidir. Dahası New Deal, iktisadi olarak müdahaleci bir ulusal devletin kurulmasında büyük bir dönüm noktasını oluşturmaktadır (Skocpol ve Finegold, 1982: 255). Bu uygulamayla, üretim faaliyeti sadece özel sektör tarafından değil aynı zamanda devlet tarafından da gerçekleştirilecektir. Ayrıca devlet uyguladığı maliye politikasıyla da özel sektörün faaliyetleri üzerinde etkili olacaktır (Stiglitz, 1999: 4).

2.2.2.1. Durgunluğun Tespiti ve Mücadele Politikaları

1929-1933 döneminde ABD'de işsizlik rakamları yüzde 25'e ulaşmıştır. Buna göre her 4 kişiden biri işsizdir. Ayrıca kriz öncesi dönem ele alındığında, kriz öncesinde

1.5 milyon kişi işsizken bu rakam 1933 yılında 12 milyon kişiyi geçmiştir. Fiyat hareketleri incelendiğinde gerek tarımsal fiyatlar gerek tarımsal olmayan fiyatlarda düşüş görülmektedir. Buna göre fiyat düzeyi kriz döneminde yaklaşık olarak 3'te 1'ine kadar düşmüştür (Küçükaksoy, 2015: 59).

Fiyatlar genel seviyesinin sürekli düşmesi deflasyon olarak adlandırılmaktadır. Fakat deflasyon ve durgunluk birbirlerine karıştırılmamalıdır. Deflasyonist süreç durgunluğu ortaya çıkarmaktadır. Nitekim ABD'de 1929 yılında borsalarda meydana gelen fiyat düşüşleri olumsuz beklentiler yaratarak piyasanın reel kısmını da etkilemiş ve çıktı seviyesinde düşüş yaşanmıştır. Başka bir ifadeyle konjunktür daralmıştır (Gazier, 2009: 10).

Lerner'e (1952) göre devlet tam istihdamın sağlanmasından sorumludur. Konjunktür dalgalanmalarına bağlı olarak dönem dönem oluşan işsizlik ve talep yetersizliği ise durgunluk yaratmaktadır. Durgunluğun olumsuz etkilerinden kaçınmak için devlet tarafından uygulanan politikalar "*fonksiyonel maliye*" olarak adlandırılmaktadır (Lerner, 1952).

Lerner tarafından literatüre kazandırılan fonksiyonel maliye yaklaşımı Musgrave ve Musgrave (1989) tarafından sistematikleştirilmiştir. Fonksiyonel maliye yaklaşımı çerçevesinde devlet; tahsis, gelir dağılımı ve iktisadi istikrar olmak üzere üç temel fonksiyon üstlenmelidir. Bunlar şu şekilde özetlenebilir (Musgrave ve Musgrave, 1989: 6);

- ✓ *Devlet tahsis işlevini yerine getirirken maliyeti kimin yükleneceğini, hangi harcama ve gelir politikalarının gerekli olduğunu belirlemelidir.*

Devletin tahsis işlevinin temelini piyasa başarısızlıkları oluşturmaktadır. Piyasa başarısızlıklarının giderilmesinde devlet aktif olarak piyasaya müdahale edebileceği gibi kural koyma ve bunları uygulama yetkisiyle düzenleyici bir işlev de üstlenmektedir. Bu sayede sosyal ve özel mallar arasında uygun bölüşüm gerçekleşmektedir.

- ✓ *Devlet gelirin adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamalıdır.*

Mevcut emek becerisi ve miktarı, mevcut üretim ekipmanının niteliği ve miktarı, mevcut teknik ve rekabet derecesi, tüketicinin zevk ve tercihleri, farklı emek yoğunluğu ve faaliyetlerinin yanı sıra sosyal yapı da milli gelirin dağılımını belirleyen faktörleri oluşturmaktadır. Ayrıca gelir dağılımında etkili olan sermayenin marjinal verimliliği de kısmen üretim faktörlerine ve kısmen de farklı türdeki sermaye varlıklarının muhtemel

getirisine bağılı bulunmaktadır. Tüm bu sayılanları üç ana grupta toplarsak; ilk olarak psikolojik faktörler, ikinci olarak emek ve işverenler arasında geçen pazarlık sonucu ulaşılan ücretler, sonuncu olarak da merkez bankasının politikaları ile belirlenen para miktarı gelir dağılımı üzerinde etkili olmaktadır (Keynes, 2013: 245-247).

Devletin piyasada oluşan gelir ve servet dağılımını olduğu gibi kabullenmesi ihtimali çok azdır. Zira piyasada oluşan birincil gelir dağılımı kişilerin sahip oldukları ve üretime sokabildikleri faktörlerin niteliğine ve fiyatlarına göre değişmektedir. Piyasada üretim faaliyeti esnasında gelir dağılımı da teşekkül etmektedir. Ancak bu piyasa gelir dağılımının iktisadi birimlerin arzuladığı gelir dağılımıyla örtüşmesi mümkün görünmemektedir. Öncelikle yaşlılar, çocuklar, hastalar, sakatlar, işsizler ve yoksullar gibi faktör gelirlerine sahip olmayan birimler bulunmaktadır. Dolayısıyla devlet maliye politikasının gelir dağılımında adaleti sağlama amacına uygun olarak piyasanın gelir dağılımına müdahale etmektedir (Akalin, 1986: 9).

- ✓ *Devlet iktisadi istikrarın sağlanmasında tam istihdam ve fiyat istikrarının sağlanması için politikalar geliştirmelidir.*

İktisadi istikrarın sağlanması amacı denildiğinde hem fiyat istikrarı hem tam istihdamın sağlanması anlaşılmaktadır. İki amacın sağlanması tek başına yeterli olmamakta ve iki amacın aynı anda gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde tam istihdam koşullarında çalışan piyasalarda çeşitli sebeplerle artan toplam harcamalar sonunda fiyatlar artmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise eksik istihdamda işleyen piyasalarda toplam harcamaların azlığı nedeniyle fiyat istikrarından uzaklaşmaktadır. Özellikle konjonktür dalgalanmaları sırasında bu iki amaca ulaşmak zorlaşmaktadır (Türk, 2013: 18).

Musgrave ve Musgrave'in (1989) devlete yüklemiş olduğu bu işlevlere ek olarak iktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması da devletin önemli işlevleri arasında yer almaktadır. Toplum refahının ölçülmesinde sıklıkla iktisadi büyüme ve kalkınma oranları kullanılmaktadır. Bu nedenle burada yaşanan değişimler toplumu yakından ilgilendirmektedir. Nitekim oluşan değişimler konjonktür dalgalanmaları olarak takip edilmektedir.

İktisadi büyüme ve iktisadi kalkınmanın sağlanması birbirleri ile karıştırılmamalıdır. Robinson'a (1972) göre iktisadi büyüme, üretim yapısında veya sosyal ve kültürel değer sistemlerinde meydana gelen değişikliklere atıfta

bulunulmaksızın, toplam ürün veya kişi başına ürün artışıdır (Robinson, 1972: 54). Kişi başına ürün artışına ek olarak iktisadi birimlerin yaşam standardının da artması ise iktisadi kalkınma olarak tanımlanmaktadır.

2.2.2.2. Durgunlukla Mücadelede Kullanılan Mali Araçlar

Durgunluğun olduğu ülkelerde, durgunlukla mücadele ederken kamu otoritesinin önünde iki seçenek bulunmaktadır. Toplam arz düşürülerek toplam talep seviyesine indirilebilir veya toplam talep artırılarak toplam arz seviyesine çıkarılabilir. Literatüre göre durgunluk durumunda uygulanacak politikalar toplam talebin arttırılmasını amaçlamaktadır.

Fonksiyonel maliye yaklaşımı bütçe denklığı ilkesini reddetmektedir. Bunun yerine ilk olarak toplam harcamalar düşük olduğunda kamu harcamaları ve toplam harcamalar yüksek olduğunda ise vergiler arttırılmaktadır. İkinci olarak yatırım seviyesinin istenilen düzeyde gerçekleşmesinde ya devlet borçlanması yapılmakta ya da borcun geri ödenmesi gerçekleştirilmektedir (Lerner, 1943: 41).

Keynesyen teorisyenler piyasada problemlerin kaynağının talep yönlü olduğunu düşünerek, talebi canlandırmanın hatta yönlendirmenin en iyi yolunun kamu harcamalarının kullanılması olduğunu savunmaktadır. Bu bakış açısı 1929 ve izleyen dönemde birçok sanayileşmiş ülke tarafından maliye politikası uygulamalarında belirleyici olmuştur.

Keynes (1936/2013) toplam talebin arttırılmasında efektif talebin önemini vurgulamaktadır. Eğer bir firma yaptığı faaliyet için beklenen geliri toplam maliyetinden büyükse o zaman gerekirse maliyetlerini arttırarak istihdamı arttırmayı tercih etmektedir. Ancak bu teşvik üretim faktörlerinin beklenen değerine kadar sürmektedir. Bu nedenle istihdam hacmi toplam talep ile toplam arz fonksiyonu arasındaki kesişme noktası tarafından belirlenmektedir. Çünkü bu noktada kâr beklentileri doruk noktasına ulaşmaktadır. Kârın en yüksek olduğu noktada elde edilen gelir efektif talep olarak adlandırılmaktadır. Burada tüketim eğilimi ve yatırım artışı göz önüne alındığında dengeye uygun tek bir istihdam düzeyi bulunmaktadır. Buna göre efektif talebin tam istihdam için gereken seviyenin altına düşmesi, fiyatları ve istihdamı azaltmaktadır (Keynes, 2013).

Görüldüğü gibi efektif talebin yeterli olması durumunda piyasalar dengelenmektedir. Efektif talebin yeterli olmadığı durgunluk dönemlerinde “*pump-*

priming” politikası önerilmektedir. Pump-priming politikası piyasanın bir şekilde sıkışıp kalmayacağı ve ihtiyaç duyduğu şeyin kamu harcamalarından gelecek bir itme olduğu varsayımına dayanmaktadır. Böylece tüketim ve yatırımdaki artışlarla birlikte tam istihdam sağlanmaktadır (Sweezy, 1972: 120-121).

İlk olarak devletin kamu harcamalarını arttırması gerektiği ve sonra piyasanın kendi kendine işleyebilmesi olarak tanımlanan pump-priming politika uygulamaları (Lerner, 1943: 42) literatürde “*telafi edici maliye politikası*” olarak adlandırılmaktadır.

Kamu harcamalarının maliye politikası aracı olarak kullanılmasında, genişleme dönemlerinde kamu harcamalarının azaltılması, daralma dönemlerinde ise kamu harcamalarının arttırılması önerilmektedir. Unutmamak gerekir ki kamu harcamalarının iktisadi etkileri, kamu harcamalarının iktisadi sınıflandırmasıyla yakından ilişkilidir. Kamu harcamalarının iktisadi sınıflandırması temel olarak reel harcamalar (yatırım harcamaları ve cari harcamalar) ve transfer harcamaları şeklinde yapılmaktadır.

Yatırım harcamaları genel üretim kapasitesini arttırmayı amaçlar. Artan yatırım harcamaları iktisadi istikrara katkı yapmasının yanı sıra gelirin adil dağıtımını da sağlayabilmektedir. Fakat üretim kapasitesinin arttırılması uzun vadeli bir süreçtir. Cari harcamalar kamusal faaliyetlerin düzenli bir şekilde sürdürülmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla doğrudan tüketim hacmini ve efektif talep düzeyini etkilemektedir. (Tepekule, 2016: 70-71). Transfer harcamaları ise yapıldığı dönemde üretime karşı devlet tarafından doğrudan bir talep oluşturmamaktadır. Fakat yapıldığı alana göre üretim kapasitesini arttırma olanağı taşımaktadır. Sübvansiyon şeklinde olduğunda toplam talebi dolaylı olarak arttırırken, faiz ödemesi şeklinde olduğunda ise gelir dağılımında adaleti bozucu etkisine ek olarak üretim kapasitesini de olumsuz etkilemektedir.

Özetle durgunlukla mücadelede kamu harcamaları kapsamında yatırım harcamalarının etkileri uzun dönemde görüldüğünden ve özellikle cari harcamaların arttırılması efektif talebi kısa dönemde etkilediğinden hükümetler tarafından cari harcamalar tercih edilmektedir. Durgunlukla mücadelede kamu harcamalarına ek olarak vergiler de kullanılmaktadır.

Kamusal malın olmadığı piyasalarda rekabet sonucunda fiyatlandırma marjinal maliyete göre yapılmaktadır. Fakat kolektif tüketilen mallar piyasa başarısızlığıdır. Bu malların fiyatlandırılması ise politik süreç neticesinde vergilerle belirlenmektedir (Samuelson, 1954: 388). Vergiler kamusal malların tedarikini mümkün kılmakta,

dışsallıkların etkilerini düzeltmekte ve gelirin yeniden dağıtımını sağlamaktadır, tüm bunlara ek olarak piyasadaki talep düzeyini yönetmek için de kullanılmaktadırlar (Wilkinson, 1992: 1).

Durgunlukla mücadelede kullanılacak vergi politikası, toplam talepteki yetersizliğin ortadan kaldırılması üzerine kurulmaktadır. Daha açık bir ifadeyle durgunluk döneminde uygulanan vergi politikalarının özel kesimin harcamalarını arttırarak iktisadi büyüme ve istihdamı arttırması beklenmektedir (Türk, 2013: 169).

Vergilerin genel sınıflandırması dolaylı ve dolaysız şeklinde yapılmaktadır. En bilinen dolaysız vergiler bireylerin ve kurumların gelirleri, kârları ve sermaye kazançları üzerinden alınmaktadır. Dolaylı vergiler ise işlemlere, mallara ve hizmetlere uygulanmaktadır. Dolaylı vergilerin en bilineni katma değer vergisidir (KDV) (Wilkinson, 1992: 3-4).

Dolaysız vergiler ele alındığında kurumlar vergisinin etkileri uzun vadede görünmektedir. Kişisel gelir vergisinin tepkisi ise kısa dönemde ortaya çıkmaktadır. Daha açık bir ifadeyle kişisel gelir vergisinde uygulanan indirimler harcanabilir geliri arttırarak efektif talep yaratmaktadır.

Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin vergilemeye karşı göstermiş oldukları direnç neticesinde vergiden kaçınma veya kaçırma olayları ortaya çıkmaktadır. Nitekim vergi uygulamalarındaki kolaylıktan dolayı dolaylı vergiler mal ve hizmet fiyatlarının içine gizlenmekte ve toplumsal anestezi etkisi yaratmaktadır (Gencel, 2005: 156).

Dolaylı vergilerde uygulanan indirimlerin ise harcanabilir gelir üzerindeki etkisi bilinemeyebilir. Çünkü uygulanan vergi indirimi fiyatlara yansımadan girişimcilerin gelirini arttırabilmektedir.

1929 Büyük Buhran'la birlikte gündeme gelen maliye politikasının yararlandığı üçüncü araç borçlanmadır. Devlet üstlendiği kamu hizmetlerini yerine getirmek zorundadır ve bu hizmetleri yerine getirebilmesi için yeterli geliri sağlaması gerekmektedir. Devletin en önemli gelir kaynağını ise vergiler oluşturmaktadır. Ancak bazı dönemler vergi gelirleri yetersiz kalabilmektedir. İşte böyle dönemlerde ihtiyaç duyulan gelir borçlanma ile karşılanmaktadır.

Hanehalklarından yapılan kamu borçlanması sonucunda piyasada para arzı azalırken devlet tahvili miktar olarak artacaktır. Böylece devlet tahvillerinin değeri düşerken faiz oranı artmaktadır. Devlet bu etkiyi yaratmak istediğinde borçlanma yoluna

gitmelidir (Lerner, 1952: 309). Fakat kamu borçlanmasının etkileri farklılaşmaktadır. Nitekim borçlanma ticari bankalar veya merkez bankasından yapıldığında kaydi para yaratma mekanizması işleyecektir. Dolayısıyla durgunlukla mücadelede kamu borçlanması ya hanehalklarının atıl fonlarından ya da bankalardan yapılmalıdır. Durgunlukla mücadelede kamu borçlanması olarak kullanılabilir diğer yöntem ise borcun erken ödenmesidir.

Durgunlukla mücadelede kullanılan mali araçların nihai etkisi bütçeden izlenmektedir. Bütçe, merkezi yönetim ve dahil kuruluşların belirli bir dönem içindeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanma esaslarını gösteren belgedir (Ergen ve Durak, 2017: 110). Bu açıdan bakıldığında bütçe uygulamaları yukarıda bahsedilen mali araçların birleşimi olarak da gösterilebilir. Çünkü uygulanan maliye politikasının sonuçları bütçe aracılığıyla izlenebilmektedir.

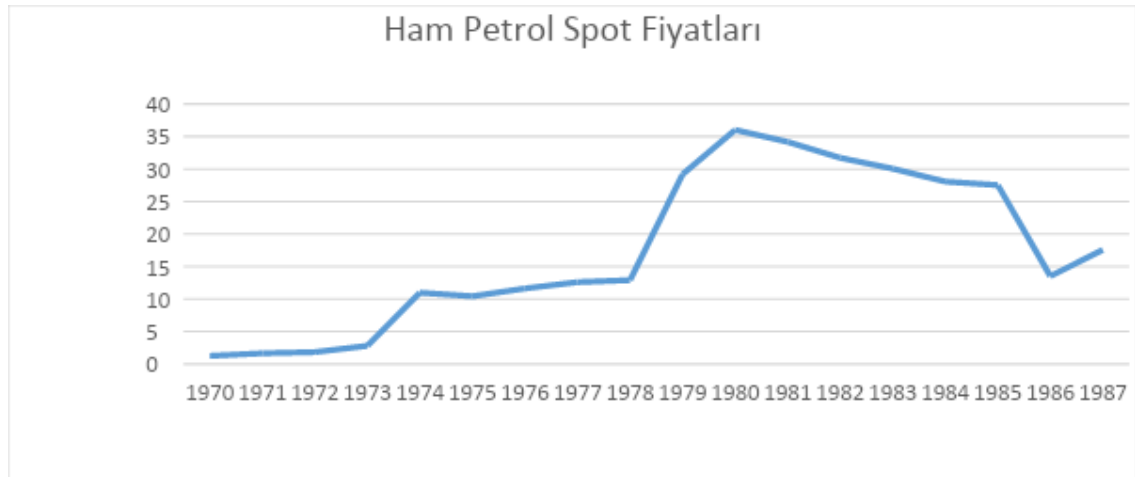
2.2.3. Petrol Krizleri ve Stagflasyon

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela tarafından 10-14 Eylül 1960 tarihlerinde Bağdat Konferansı'nda oluşturulan bir organizasyondur. OPEC'in amacı petrol üreticileri için adil ve istikrarlı fiyat sağlamaktır. Bu kapsamda üye ülkeler petrol politikalarını koordineli yürütmektedir. Ayrıca petrol ithalatçısı ülkelerin de düzenli olarak petrol talebinin karşılanması hedeflenmektedir (WEB_2).

Tıpkı Büyük Buhran'ın 1930'ları şekillendirdiği gibi petrol krizleri de 1970'lere damgasını vurmuştur. Petrol krizinin kaynağı hakkında farklı düşünceler bulunmaktadır. Bu düşüncelerden bir tanesi krizin kartel (OPEC) kaynaklı olduğudur, farklı bir düşünceye göre ise kriz iktisadi olmayan hedefler arayan bir grup petrol üreticisinden kaynaklanmaktadır (Griffin, 1985: 954).

2.2.3.1. Stagflasyon Oluşumu

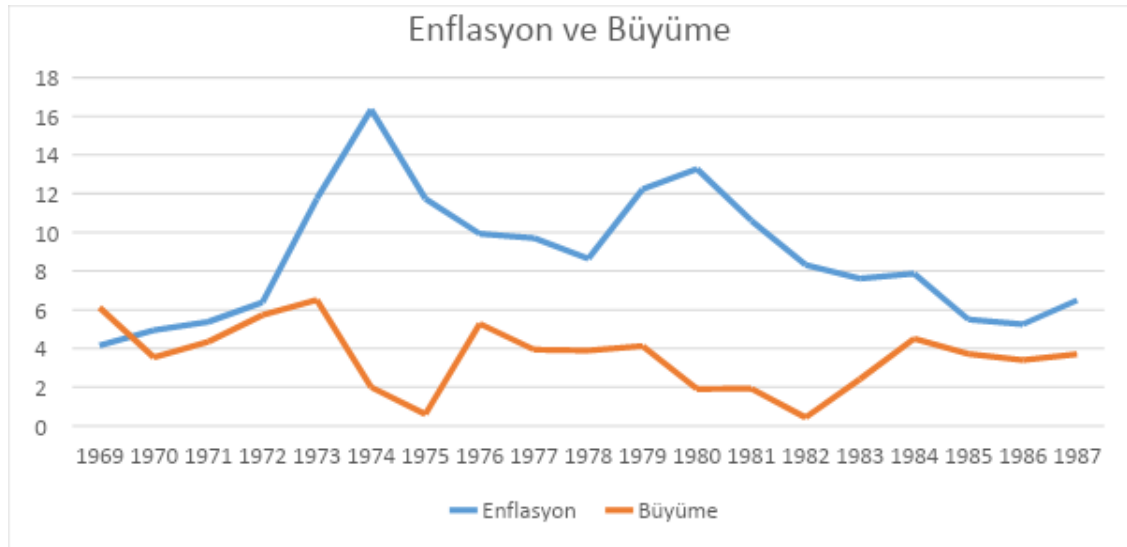
Petrol krizleri döneminde petrol fiyatlarındaki artış enflasyonun hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Grafik 2.1.'de 1970-1987 döneminde ham petrolün spot fiyatları yer almaktadır.

Grafik 2.1. Ham Petrol Spot Fiyatları, 1970-1987 (ABD Doları)

Kaynak: OECD Raporu Ekonomi, Çevre ve Sosyal İstatistikler (WEB_3)

1970-1973 yılları arasında istikrarlı bir seyir izleyen petrol fiyatları 1974 yılında ani bir yükseliş yaşamıştır. OPEC ülkelerinin uyguladıkları politika neticesinde petrol fiyatları yaklaşık 4 kat artmıştır. Bu dönemde ayrıca yaşanan Arap-İsrail savaşının da bu artışta etkisi olduğu bilinmektedir. 1974'te yaşanan ilk şokun etkisi çabuk atlatılmasına rağmen fiyatlar histeri etkisi göstererek eski seviyelerine dönememiştir. Yaklaşık dört yıl boyunca yatay bir seyir izlediği görülen petrol fiyatları, 1979 yılında İran'da yaşanan devrimle birlikte yeniden bir artış göstermiştir. Her ne kadar OPEC ülkeleri bu krizin üstesinden gelmek için gerekli politikaları uygulasa da etkili olamamışlar ve petrol fiyatlarındaki artış durdurulamamıştır. 1980'de ise İran ve Irak arasında yaşanan savaşla birlikte petrol fiyatları 1978'e göre yaklaşık 3 kat artarak 36 Dolar seviyelerine ulaşmıştır (Öztürk ve Saygın, 2017; Arzova, 2019).

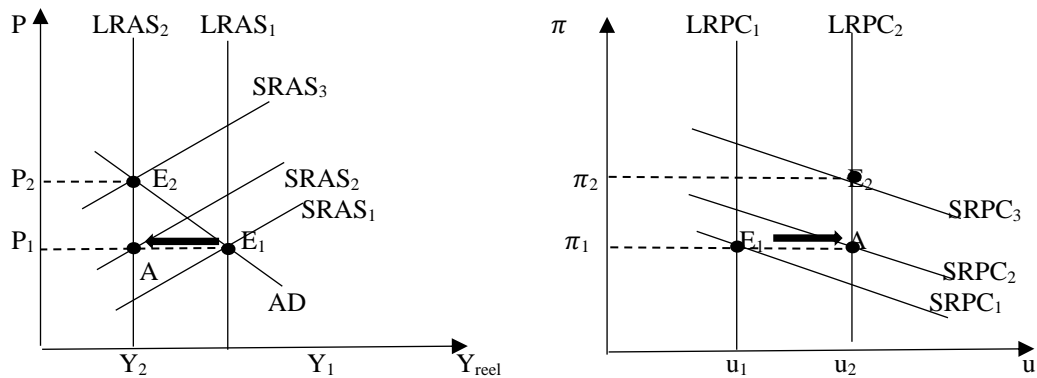
1970'li yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan artış neticesinde özellikle gelişmekte olan ülkeler petrol ithalatında sorunlarla karşılaşmıştır. Petrol fiyatlarının artışından sadece gelişmekte olan ülkeler değil aynı zamanda sanayileşmiş ülkeler de zarar görmüştür. Petrol fiyatlarına bağımlı olarak artan maliyetler nedeniyle kârlar da düşmüştür. Ayrıca pek çok batı ülkesinde ücretlerde aşırı yükselmeler başlamıştır. Nitekim hammadde ve petrol fiyatları enflasyon üzerinde etkili olmuştur. Bu dönemde ücret-fiyat ve ücret-kâr döngüsü enflasyonu hızla arttırmıştır. Grafik 2.2.'de dünyada 1969-1987 dönemi için enflasyon ve büyüme oranları görülmektedir.

Grafik 2.2. Dünyada Enflasyon ve Büyüme, 1969-1987 (Yüzde Değişim)

Kaynak: Dünya Bankası (WEB_4).

Grafik 2.2. incelendiğinde özellikle petrol krizlerinin yaşandığı yıllar olan 1974 ve 1979-1980 döneminde enflasyon oranları artarken, büyüme oranlarının ise düştüğü görülmektedir. Başka bir deyişle bu dönemlerde, yüksek enflasyonla birlikte iktisadi büyümenin düşük düzeylerde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Böyle bir durum piyasaların kötü olduğu zamanlar olarak kabul edilmektedir.

“Stagflasyon” kavramı “stagnation” ve “inflation” kelimelerinden oluşmakta ve yeni bir sorun olarak görülmektedir (Okun, 1977: 1). Stagflasyon durumunda piyasada sadece fiyatlar genel seviyesinde artış yaşanmamakta aynı zamanda istihdam seviyesi de azalmaktadır. Petrol şokunun sonuçları enflasyon ve durgunluk şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu durum Şekil 2.6.’da maliyet itişli stagflasyon olarak açıklanmaktadır.

Kaynak: Yıldırım vd., Makroekonomi, (2009), s. 407.

Şekil 2.6. Maliyet İtişli Stagflasyon

Piyasanın başlangıç dengesi her iki panelde de E_1 noktasındadır. Cari fiyat düzeyinin P_1 ve enflasyon oranının da π_1 olduğu varsayılmaktadır. Bu durumda kısa dönem toplam arz eğrisi P_1 'de; kısa dönem Phillips Eğrisi de π_1 ' de uzun dönem eğrileriyle kesişmektedir. Piyasanın üretim kapasitesindeki bir azalma kısa ve uzun dönem toplam arz eğrilerini sola kaydırmaktadır. Toplam arz eğrilerinin kayması hem kısa hem de uzun dönem Phillips eğrilerini sağa kaydırmaktadır. Her iki panelde de kaymanın büyüklüğü E_1A uzunluğu ile gösterilmektedir. Kısa dönemde toplam talep düzeyi veri iken reel hasıla düşmekte bunun sonucu olarak hem işsizlik hem de enflasyon oranı yükselmektedir. Sonuç olarak piyasa yeni uzun dönem dengesine ulaşana kadar stagflasyon yaşanmaktadır (Yıldırım vd. 2009: 407).

2.2.3.2. Stagflasyonla Mücadelede Mikro Seçici Politikalar

1970'li yıllarda hem enflasyon hem işsizlik hızla artmıştır. Dahası işsizlik seviyesinin düşürülmesi enflasyonun daha fazla artmasına neden olmuştur. Başka bir ifadeyle stagflasyonun olumsuz sonuçları hissedilmiştir. Keynesyen politikalar ise stagflasyona çözüm bulamamıştır (Friedman, 1977: 470).

Stagflasyon durumunda işsizlikle mücadele için uygulanan politika enflasyonu arttırmaktadır. Aksine enflasyonla mücadele için uygulanan politika işsizliği arttırmaktadır. Başka bir ifadeyle hangi politika seçilirse seçilsin bir amacın gerçekleştirilmesinin sonucu olarak amaçtan uzaklaşmaktadır. O halde uygulanacak politika bu iki hedefin optimal bileşimini amaçlamalıdır. Bu politika “*stop and go*” olarak adlandırılan hem genişletici hem de daraltıcı politikaların bir arada uygulanmasıdır. Fakat bu politikaların başarılı olması zordur.

Stagflasyonla mücadelede makroekonomik politikalardan ziyade piyasanın mikro ölçekte ele alınması gerekmektedir. Bu kapsamda fiyat artışlarının önüne geçebilmek amacıyla talepteki artış yerine talep bileşimi ve bu talep artışının kaynaklarının incelenmesi önem kazanmaktadır. Bu şekilde sadece istihdam veya ücret ve fiyatlar üzerinde başarılı olabilecek araçlara ulaşılabilmektedir. Öyleyse stagflasyonla mücadelede tek düze bir istikrar politikası yerine mikro bir açıdan seçici politikaların uygulanması gerekmektedir (Tepekule, 2016: 115). Stagflasyonla mücadelede uygulanacak politikalar (Öztürk ve Saygın, 2017: 9-10);

- ✓ Gelirler politikası,
- ✓ Vergi temelli gelirler politikası
- ✓ Üretim teşviki ve toplam arzın arttırılması şeklindedir.

Enflasyonla mücadele kapsamında uygulanacak heteredoks politika kapsamında ücret ve fiyatların dondurulması gelirler politikasıdır. Böylece firma ve sendikalarla iş birliği kurularak fiyat artışlarının önüne geçilmektedir.

Vergi temelli gelirler politikası ödül-ceza yöntemidir. Daha açık bir ifadeyle düşük ücret ve fiyatı kabul eden işçi ve firmalara vergi oranları düşük uygulanırken, nispeten yüksek ücret ve fiyat belirleyenlere vergi oranları yüksek uygulanmaktadır. Nitekim düşük ücret ve fiyatı kabul edenler ödüllendirilirken diğerleri cezalandırılmaktadır.

Devlet kamu harcamalarını finanse edebilmek amacıyla iktisadi birimlerden vergi adı altında gelir transferi yapmaktadır. Ancak söz konusu vergileme faaliyeti özelde mükellefler genelde ise toplum üzerinde önemli maliyetler meydana getirmektedir (Bank ve Karayılmazlar, 2010: 138). Üretimin teşvik edilmesinde vergi indirimi toplam arzı arttırmaktadır. Nitekim artan emek talebi istihdamı arttırırken toplam arzın artışı enflasyonu önlemektedir.

2.2.4. Güney Amerika Krizleri

Sıcak paranın yurt dışına çıkışı parasal krize neden olabilmektedir. Bunun sonucunda dış finansman bulmak zorlaşmaktadır. Fakat bu şekilde oluşabilecek spekülasyon hareketlerin önceden tahmin edilerek sıcak paranın yurt dışına çıkmamasını cazip hale getirebilecek maliye politikası uygulanması durumunda başarı sağlanabilmektedir. Döviz krizine yol açan spekülasyon hareketler, yurt içi varlık piyasalarında bir çöküşün, döviz cinsinden kısa vadeli borçlarda artışın, döviz kurundaki aşırı değerlenme ve cari açıkların Meksika’da olduğu gibi artışının ardından meydana gelebilmektedir (Milesi ve Razin, 2000: 286).

2.2.4.1. Meksika Krizi

Sıcak paranın yurt dışına çıkmasıyla oluşan krizin etkilerine karşılık uygulanan devalüasyon finansal krizin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çünkü devalüasyon, finansal sektörün bilançolarında daha fazla bozulmaya yol açmış ve büyük bir bankacılık krizini hazırlamıştır. Meksika’da bankaların ve birçok diğer finansal kuruluşun yabancı para

cinsinden yükümlülükleri bulunmuştur ve oluşan krizlerle birlikte bu yükümlülükler keskin bir şekilde artmıştır. Öte yandan bu durum hanehalkları ve firmaların borçlarını ödeyemedikleri anlamına gelmiş ve bu da finansal kurumların bilançolarının varlık tarafında kredi zararlarına neden olmuştur. Sonuç olarak bankalar hem aktif hem de pasif tarafından sıkışmıştır. Üstelik böyle dönemlerde bu kurumların dış borçlarının birçoğunun çok kısa vadeli olduğu bilinen bir gerçektir. Bu nedenle borcun değerindeki bu hızlı artış likidite sorunlarına da yol açmıştır (Mishkin, 2001: 12).

1980'lerde Meksika'da yaşanan reform dikkat çekmektedir. 1987'de "*Meksika ekonomisinin yeniden yapılandırılması*" adı verilen reform paketi uygulamaya başlanmıştır. Böylece devletin rolü yeniden şekillendirilmiş ve ülkenin dış ilişkilerinde köklü bir değişime gidilmiştir. Reform paketinin de etkisiyle 1989-1992 döneminde iktisadi büyüme yaklaşık yüzde 4 olmuştur. Dahası 1987'de yüzde 150 oranına yükselen enflasyon 1990'da yüzde 30'un altına inmiştir. Nitekim Meksika'da iktisadi istikrar sağlanmıştır (Blejer ve Del Castillo, 1995: 449).

1980'li yıllarda başlayan uygulamaların Meksika'da 1994 yılında da devam edeceği beklentisi oluşmuştur. Ancak 1993'te üretimde baş gösteren yavaşlama ve yaklaşan seçimler göz önünde tutularak maliye politikası uygulamasında disiplin bozulmuştur. 1993'ün sonlarına doğru Meksika'nın Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'na (NAFTA) katılımının kesinleşmesi, doğrudan yabancı yatırım miktarı ile dış ticaretin büyümesinde bir artış beklentisi yaratmıştır (Hacıhasanoğlu, 2005: 30). Ancak sermaye hareketlerinin Meksika'ya yönelmesi toplam talebin hızla artmasına yol açmıştır. Hisse senetlerinin ve gayrimenkul fiyatlarının yükselmesinin altında bu neden yatmaktadır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 114).

Krize yol açan nedenlerin en önemlisi ise Meksika'da 1994'te yaşanan politik şoklardır. Özellikle Colosio süikasti ve Chiapas'taki ayaklanmalar finansal piyasaların belirsizliğini arttırmıştır. Sabit kurun uygulandığı Meksika'da Banco de Mexico döviz piyasasından pezo satın almak için müdahale etmiş ve uluslararası rezervlerinde büyük bir kayba uğramıştır. Tüm bunlara ek olarak kamu borcunun dolar cinsinden finanse edilmesi sorunu önemli ölçüde arttırmıştır. Nihai olarak Meksika merkez bankası faiz oranlarını hızlı bir şekilde arttırmış ve uluslararası rezervlerin alarm vermesi ile 20 Aralık 1994'te pezo devalüe edilmiştir (Mishkin, 1996: 30).

Meksika 1995'ten beri sürekli bankacılık sistemi kaynaklı iktisadi zorlukları yaşamıştır. Bu nedenle devlet bankalarının sermayelerinin arttırılması ve güçlendirilmesine yönelik çeşitli programlar oluşturmuştur. Bunlardan en bilineni tahsili gecikmiş kredi ödemelerinin satın alınmasını içeren mevduat sigortası acentesinin kuruluşudur. Ayrıca sınırsız mevduat sigortasını sona erdiren, daha sıkı muhasebe standartları getiren ve mülklerin teminat olarak kullanılmasına izin veren mali mevzuat Aralık 1998 tarihinde onaylanmıştır (Stallings ve Studart, 2003: 24).

Krizin bütçeye etkilerinin azaltılmasına yönelik olarak devlet kamu harcamalarının miktarını azaltmıştır. Kamu harcamaları bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 4 düşmüştür. Maliye politikası uygulaması sadece kamu harcamalarının azaltılmasını değil aynı zamanda vergi artışını da içermiştir. Buna göre KDV oranı arttırılmış ve yüzde 10'dan yüzde 15'e çıkarılmıştır (Meza, 2008: 1239).

2.2.4.2. Brezilya Krizi

Meksika ile benzer dönemlerde kriz yaşayan bir diğer ülke ise Brezilya'dır. 1980'ler Brezilya'da hiper enflasyonun yaşandığı dönemdir. Enflasyon oranı yüzde 3000'e kadar yükselmiştir. 1994'te ise enflasyonla mücadele etmek için parasal reform programı uygulamaya konulmuştur. Buna göre yüksek faiz politikası ve yönlendirilmiş sabit kur sistemi ile yeni Brezilya Reali'nin kullanılması kararlaştırılmıştır. Yüksek faiz oranları sayesinde dolarizasyon eğiliminin azalması ve enflasyonun düşürülmesi amaçlanmıştır. Faiz oranlarının yüksekliği ile doğrudan yabancı yatırımlar Brezilya'da 1997 yılında bir önceki yıla göre yüzde 140'a yakın artmıştır (Evangelist ve Sathe, 2006: 3). Meksika'da yaşanan krizde pezoya uygulanan devalüasyon Brezilya üzerinde spekülasyon baskı oluşturmuş ve krizin Brezilya'da da yaşanmasına neden olmuştur (Delice, 2003: 68). Brezilya'da bu krizden etkilenmiş ve kriz döneminin habercisi olarak borsada hisseler büyük değer kayıplarına uğramıştır. Brezilya'nın bu krizden etkilenmesinde aşırı değerlenmiş ulusal para ve zayıf bir bankacılık sisteminin etkisi olduğu kadar merkez bankasının döviz rezervlerinin düşük olmasının da etkisi göz ardı edilmemelidir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 118).

Brezilya yaşadığı hiper enflasyonla mücadele etmek ve ekonomiye istikrar kazandırmak amacıyla döviz kuruna dayalı bir istikrar programı uygulamıştır. Bu politika Brezilya açısından uygulanabilecek en uygun politika olarak kabul görmüştür. Fakat istikrar programının gerekenden daha uzun süre uygulanması neticesinde ülkenin rekabet

gücü zayıflamış ve sonuçta iktisadi büyüme yavaşlamıştır. Dahası esnek kur uygulamasına geçiş ve bağımsız merkez bankası ile enflasyon hedeflemesine geçilmesi için gerekli şartlar Asya krizinin başlangıcından önce oluşmuştur. Asya ve Rusya krizi sırasında Brezilya'da döviz kuru aşırı değerlenmiş ve cari hesap dengesi de kötüleşmiştir. Buna ek olarak 1998 yılında yapılan seçimler nedeniyle maliye politikası genişletici yönde uygulanmıştır. Nitekim Brezilya para ve maliye politikasının uyumsuz bir şekilde uygulamış ve istikrar programı sürdürülememiştir (Ferreira ve Tuillo, 2002: 144).

Bir ülkede kriz oluştuğunda devletler tarafından verilen tepki benzeşmektedir. Bu kapsamda nominal faiz oranları iki katına çıkarılmakta ve bir mali önlem paketi açıklanmaktadır. Brezilya da benzer bir yol izlemiştir. Ancak 1999'da Brezilya'da bu durum beklenen sonuçları ortaya çıkarmamıştır. Uygulanan politikalar sermayeyi çekmek yerine daha fazla sermaye çıkışına neden olmuştur. Brezilya, Rusya'da yaşanan krizden oldukça fazla etkilenmiştir. Çünkü Rusya'da oluşan kriz beklentileri olumsuz etkilemiş ve rublenin devalüasyonundan büyük zarar gören yatırımcıların davranışı krizin oluşmasında etkili olmuştur. Brezilya'da dövize olan talep kısa sürede artarak sırasıyla 11.8 ve 18.9 milyar dolara ulaşmıştır (Goldfajn, 2000: 6-11). Sonuç olarak döviz çıkışıyla birlikte büyük bir kriz oluşmuştur.

Brezilya bankacılık sistemini güçlendirmek için çeşitli önlemler almıştır. Bu kapsamda kırk bankaya (29'u tasfiye edildi, 4'ü iflas ettirildi, 6'sı geçici idareye alındı ve 1'i faaliyetine devam etti) müdahale edilmiştir. Buna ek olarak mali teşvikleri kapsayacak şekilde banka yeniden yapılandırma programı uygulamaya konulmuştur. Kamu mali kurumlarının bazı durumlarda özelleştirme veya tasfiye sürecine sokulması kararlaştırılmıştır. Bu önlemleri tamamlayıcı uygulama olarak mevduat sahiplerinin belli miktara kadar olan mevduatlarına mevduat sigorta fonu uygulaması başlatılmıştır. Dahası merkez bankasına batan bankaların mallarına el koyma yetkisi verilmiştir (Stallings ve Studart, 2003: 23-24).

Enflasyonun düşüşü ile enflasyon vergisi finansman kaynağı olmaktan çıkmıştır. Kriz nedeniyle yurt dışı sermaye girişinin azalması Brezilya'da maliye politikasını olumsuz etkilemiştir. 1998'le birlikte bütçe kısıtlamalarında daha sıkı tedbirler alınmıştır. Asgari faiz dışı fazla gibi mali hedefe ek olarak devlet ait bankalardan borçlanılması yasaklanmıştır. Kamu harcamalarıyla ilgili olarak personel harcamalarına tavan uygulanmıştır. Cari harcamalar için borçlanmanın yapılmaması kararlaştırılmıştır. Konjonktür dalgalanmalarının volatilitésinin azaltılması amacıyla siyasilerin görevlerinin

son yılında daha sıkı tedbirlere uyması ve alınan kurallara uymayan siyasilere hapis cezasına kadar varan cezalar alması kararlaştırılmıştır (Braun ve Gresia, 2003: 54-55).

2.2.4.3. Arjantin Krizi

Brezilya ve Meksika'ya ek olarak Arjantin, Güney Amerika'da krizin yaşandığı diğer bir ülkedir. Arjantin krizinin gelişiminde çeşitli etkenler bulunmaktadır. Yolsuzluklar, hatalı özelleştirme politikaları, kronik gelir dağılımı bozukluğu ve yüksek düzeyde iç borçlar krizin oluşmasının önemli nedenlerindedir. Bunun dışında sıcak para girişine bağlı olarak oluşan iktisadi denge bozuklukları ve kısa vadeli yüksek oranlı dış borçlara ek olarak düşük kredi notları da Arjantin'de krizin oluşmasının nedenleri arasında gösterilmektedir (Parasız ve Bildirici, 2015: 101). Oluşan kriz Arjantin'in finansal sektörlerini derinden etkilemiş ve 1980-1982 döneminde özel bankaların en büyükleri ve 42 adet küçük mali kurum tasfiyeye uğramıştır. Oluşan kriz Arjantin'e yönelen yabancı sermayenin de durmasına yol açmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 111).

Arjantin'i etkileyen krizin nedenleri hakkında iki temel görüş bulunmaktadır. İlk görüşe göre ülkenin içine girmiş olduğu resesyonun ve mali sorunların esas nedeni döviz kurunun aşırı değerlenmesinden kaynaklanmaktadır. Döviz kurunda yaşanan değerlenmenin krize neden olduğu tezini kabul etmeyen diğer görüş ise krizin nedeninin döviz kuru sisteminde yaşanan değişimler ile ortaya çıkan borç krizi olduğunu ve bu duruma yol açan temel etkenin ise uygulanan maliye politikası olduğunu savunmaktadır (Özdemir, 2007: 147).

Döviz kurunda yaşanan artışta Nisan 1991'de oluşturulan para kurulunun etkisi bulunmaktadır. Para kurulu ile 1 dolar 1 pezoya eşitlenmiştir. Ancak kriz döneminde bu eşitlik bozularak yüzde 41 oranında devalüasyona gidilmiştir. Bunun sonucunda ise gıda ihracat pazarında Arjantin özellikle Brezilya'ya göre daha az rekabetçi konuma gelmiştir. Brezilya'da uygulanan devalüasyonla birlikte Arjantin dış ticarete rekabet gücünü iyiden iyiye kaybederek dünya rekabet endeksinde hızla gerilemiştir (Spiegel, 2002: 3). Bu durum Arjantin'de cari açık dengesinin bozulmasına yol açmış ve konjonktürün daha da daralmasına sebep olmuştur.

Görüldüğü gibi Güney Amerika ülkelerinde ihtiyati eylemlerin eksikliği nedeniyle iyi zamanlarda yaratılan kriz ortamı kötü zamanlar geldiğinde sonuçlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu tür kötü sonuçları açıklamaya yardımcı olan derin politik

iktisadi faktörler bulunmaktadır. Ancak daha önemlisi bu krizlerden ders alabilmekte yatmaktadır. Arjantin özelinde Güney Amerika ülkeleri için çıkarılacak en önemli ders, zor seçimlerle yüzleşmek ve zamanında reformları kolaylaştırmak için konjonktür dalgalanmalarının artmasına daha az eğilimli olan iktisadi ve politik kurumların benimsenmesi gerektiğidir (Perry ve Serven, 2003: 4).

Arjantin'de kriz sonrası dönemde bankacılık sistemine olan güven oldukça düşmüştür. Özellikle yerel bankalar yabancı bankalara göre daha riskli konuma gelmiştir. Bu nedenle piyasaya daha fazla sermaye sunulmuştur. Bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması için banka birleşmeleri ve satın almaları teşvik edilmiştir. Ayrıca mevduat sahiplerinin güvenini arttırmak için mevduat sigortası programı uygulanmıştır (Stallings ve Studart, 2003: 22-23).

Krizle mücadele kapsamında anti-konjonktürel maliye politikası açısından Arjantin Ekonomi Bakanlığı'nca bir fon oluşturulmuştur. Oluşturulan fon GSYİH'nın yüzde 3'üne ulaştığında dış borcun ödenmesinde kullanılacağı kararlaştırılmıştır. Çıkarılan kanunla bütçe açıklarına ilişkin mali dengenin en geç 2003 yılında sağlanacağı bildirilmiştir. 1999 ile 2002 yılları arasında mali olmayan kamu kesimi açığı için nominal üst sınırlar belirlenmiştir. Bütçe dengesinin sağlanmasına yönelik Eylül 1999'da *Mali Ödeme Gücü Yasası* onaylanmıştır. Buna göre merkezi hükümetin bütçe açıklarına sayısal sınırlar koyulmasına ek olarak kamu harcamalarının artışı da sınırlandırılmıştır (Braun ve Gresia, 2003: 49).

2.2.5. Asya Krizi

Asya ülkeleri Japonya'nın önderliğinde hızlı bir kalkınma süreci yaşamıştır. Özellikle dört kaplanların⁶ kalkınma hamlesi oldukça başarılıdır. Dört kaplanların bu hızlı kalkınmasına daha sonra Tayland, Malezya ve Endonezya da katılmıştır. Bu ülkelerin başarısının kaynağını teknoloji, eğitim ve Ar-Ge çalışmalarına verilen önem oluşturmuştur. Nitekim bölge ülkeleri hızla kalkınmıştır.

Asya kaplanlarının hızlı kalkınma başarısının üç nedene bağlanmaktadır. İlki, başlıca dünya teknolojilerinin bu bölgede üretim yapması ve batının bu konudaki avantajlarını kaybetmesidir. İkincisi, dünyanın iktisadi çekim merkezinin batı Pasifikten, Asya ülkelerine doğru yer değiştirmesidir. Sonuncusu ise batıda kabul edilenden daha az

⁶ Dört kaplanlar olarak bilinen Doğu Asya ülkeleri şunlardır; Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong-Kong (Heller, 1998).

sivil özgürlük ve daha fazla planlama esasına dayalı bir model benimsenmiş olmalarıdır (Parasız ve Bildirici, 2015: 102).

Asya’da 1997’de meydana gelen kriz, kaynağını kamu politikaları ve psikolojik teorilerin oluşturduğu krizlerden ayrılmaktadır. 1997’de özellikle Güney Kore deneyimi finansal krizlerin nedeninin sadece makroekonomik değil aynı zamanda mikroekonomik göstergeler de olabileceğini doğrulamaktadır. Kriz öncesinde Güney Kore’de reel GSYİH büyüme hızı yaklaşık yüzde 8 civarında seyretmiştir. Ayrıca enflasyon oranları kontrol altına alınmış ve yıllık ortalama yüzde 5.1 olarak gerçekleşmiştir. Fiyat istikrarının sağlanması faizlerinde kademeli olarak düşmesini sağlamıştır. 1992’de yüzde 16.2 olan üç yıllık tahvillerin faiz oranı 1996’da yüzde 11.9’a gerilemiştir. Kamu borcu 1996 yılının sonunda GSYİH’nin yüzde 10’undan az gerçekleşmiştir (Blaszkievicz, 2001: 101).

Makroekonomik anlamda oldukça başarılı kabul edilen Asya ülkelerinin yaşadığı finansal sorunlar krizin kaynağını oluşturmuştur. 1997’de Uzakdoğu’da yaşanan finansal sorunlar, beklenmedik bir şekilde özellikle Güney Kore, Malezya ve Tayland olmak üzere pek çok Asya ülkesinin etkilendiği bir krizle sonuçlanmıştır. Ancak bu kriz daha önce meydana gelen krizlere benzememektedir. Asya krizi ne temel makroekonomik değişkenlerin bozulması ne de Meksika’da ki gibi yükselen işsizlik ile birlikte yatırımcıların kendini besleyen finansal paniklerin sonucundan kaynaklanmamaktadır. Asya krizi bir “başarı krizi” olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2007: 112).

Asya bölgesinde yakalanan iktisadi başarı, uluslararası finans kuruluşlarını da yoğun biçimde bölgeye çekmiştir. Ancak bölgeye gelen sermayenin önemli bir kısmı verimsiz yatırımlara yönelmiştir. Değer artışı vadeden lüks gayrimenkul ve menkul değerlere yapılan büyük yatırımların, bunalımın çıkmasında önemli bir payı bulunmuştur (Unay, 2001: 83). Asya’da 1994’den beri parasal türevlerin alışverişi ve banka kredilerinin toplam hacmi, reel iktisadi faaliyet ile hiçbir bağlantısı olmayan oranlarda artmıştır. Bu kredilerin dış kaynaklara dayanması sektörü döviz dalgalanmalarına karşı hassas bir konuma getirmiştir (Parasız ve Bildirici, 2015: 107).

Döviz kurlarında yaşanan hareket karşısında Japonya faiz artışı uygulamıştır. Bu durum Tayland’a olan spekülatif hareketleri hızlandırmıştır. Bu koşullarda Tayland istikrar programı hazırlayarak yardım için Uluslararası Para Fonu’na (IMF) başvurmuştur. 20 Ağustos 1997’de IMF yürütme kurulu, Tayland ile 4 milyar ABD doları tutarındaki 34 aylık bir stand-by anlaşmasını onaylamıştır. İstikrar programı iç kredinin

kontrolü yoluyla döviz kurunun dengelenmesini, cari açığın azaltılmasını ve enflasyondaki artışın sınırlandırılmasını amaçlamıştır. Politika paketinin önemli unsurları arasında maliye politikası önlemleri ve iflas eden kurumların kapatılmasına ek olarak finans sektörünün yeniden yapılandırılması yer almıştır (Antczak, 2001: 44).

Tayland bahtının döviz kuru karşısında devalüe edilmesiyle Malezya 2 Temmuz 1997'de ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Böylece Asya ülkelerine olan güven azalmaya başlamıştır. Beklenmeyen devalüasyon Asya ülkelerinin uyguladıkları döviz kuru politikasını da etkilemiştir. Dolayısıyla Asya ülkelerine yönelik uzun süreli spekülasyon işlemler gerçekleşmiştir (Sasin, 2001: 68).

Oluşan dalgalanma karşısında konut ve araç kredilerine birtakım önlemler getirilmiş, faiz oranları kademe kademe arttırılmıştır. Fakat alınan önlemler yeterli olmamış ve Mart 1997'de kredilere sınırlama ve tavan uygulamasına başlanmıştır. Alınan önlemler gerek yabancı gerek yerli yatırımcının beklentilerini olumsuz etkilemiştir. İhracata dayalı bir büyümeye sahip bölgede ihracat hızla azalmıştır (Kaplan ve Rodrick, 2001).

Oluşan krizle birlikte varlık fiyatlarının düşmesi borsa faaliyetleri gösteren, gayrimenkul kredisi veren ve kaldıraçlı finans işlemleri yapan kuruluşları da oldukça olumsuz etkilemiştir. Bankacılık sistemi iflas etmiş, takipteki kredilerin oranı yükselmiş ve ülkeler kredi krizi yaşamıştır (Sasin, 2001: 69).

Krizin başlarında Asya ülkelerinin bütçe dengelerinde sorun olmadığı düşünülmüş ancak iktisadi koşullar kötüleştikçe otomatik stabilizatörlerin çalışmasına ve sosyal harcamaların finanse edilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda IMF'in öncülüğünde Asya ülkelerinde mali genişleme uygulanmıştır. Asya'da krizle mücadelede uygulanan genişletici maliye politikasına ek olarak yapısal reformların uygulanması da IMF tarafından desteklenmiştir. Çünkü birkaç Asya ülkesi aynı anda konjonktürün bunalım aşamasını girmiş ve iç talepte hızlı bir düşüş yaşanmıştır. İstikrar programı çerçevesinde mali ve kurumsal sektörler güçlendirilmesi ve şeffaflığın arttırılması istenmiştir. Fakat baskı ve çıkar gruplarının hükümet üzerindeki etkisi nedeniyle yapısal reformlar istenilen düzeyde gerçekleştirilememiştir (Aghevli, 1999).

2.2.6. Rusya Krizi

Güney Amerika krizinde ülkelerin birbirlerini etkilediği gibi Asya krizinde de oluşan yayılım etkisi Rusya'da krizin kaynağını oluşturmuştur. Asya krizinin etkileri

ortadan kalkmış değilken 1998 yılının Ağustos ayında Rusya’da ulusal paranın devalüe edilmesi ve ilan edilen moratoryum ile yeni bir finans krizi meydana gelmiştir.

Aslında 1990 sonrası dönemde Rusya benzer şekilde gelişen iki kriz yaşamıştır. İlk kriz 1993-1994 döneminde IMF’in sağladığı destekle bütçe dengesi düzelme eğilimi gösterse de bu olumlu eğilim kısa sürede tersine dönmüştür. Bu dönemde aylık yüzde 20'lere ulaşan enflasyona kamu açıklarının da eşlik etmesiyle 11 Kasım 1994’de Rus Rublesi devalüe edilmiştir (Özdemir, 2007: 126). 1998’de yaşanan ikinci kriz ise Asya ülkelerinde meydana gelen krizin etkisiyle ortaya çıkmıştır.

Rusya’da 1995’ten 1997’ye kadar borç/GSYİH oranının düşük büyüme oranlarına rağmen sabit olduğu bilinmektedir. 1995 yılında GSYİH’sının yüzde 50’si kadar kamu borcuna sahip olan Rusya, 1997 yılında hedeflediği bütçe açıklarına ulaşamamış ve GSYİH’ya oranla yüzde 7’lik bir bütçe açığı gerçekleşmiştir. Aksine ilgili dönemde enflasyon hedeflerine büyük ölçüde ulaşılmıştır. Bu durum, büyümenin negatif gerçekleşmesi ile bir araya getirilerek irdelendiğinde nominal borç rakamlarının artmasına rağmen borç/GSYİH oranının sabit kalmasını açıklamaktadır. Rusya’da büyüme beklentilerinde tutarsızlık yaşanmıştır. Bunun ilk nedenini kamu borçlanması nedeniyle faiz oranlarının artması oluşturmuştur. Dahası artan faiz oranları iç ve dış borç stokunun artmasıyla birlikte bütçe üzerinde daha fazla yük oluşturmuştur. İkinci neden ise yapısal sorunlardan kaynaklanmıştır. Reel döviz kuru yaklaşık olarak yüzde 55 oranında değer kazanmıştır. Fakat faiz oranının yüksek olması özel sektörün talebini azaltmış ve cari açığın artmamasını sağlamıştır. Ekim 1997’de reel döviz kuru düşmeye başlamış ancak Asya krizinin etkisiyle birlikte faiz oranları yükselmiştir (Pinto vd. 2005: 411-413). Böylece kriz için uygun ortam hazırlanmıştır.

Kasım 1997 ve Haziran 1998’de Ruble’ye karşı spekülasyon işlemleri yapılmıştır. Bu dönemde Rus yetkililer dalgalı kura geçmek yerine sabit kuru savunmuştur. Sabit kur uygulaması ise 1997’de başarılı olmuş ancak 1998 yazında negatif etkilere sebep olmuştur. Sabit kur uygulaması Rusya’nın resmi rezervlerini tüketmiş ve 17 Ağustos 1998’de devalüasyona gidilmiştir. Ayrıca Rusya’da yüksek kamu borcu vergi gelirlerinde ki başarısızlıkla birleşmiş ve Rusya’da iktisadi olarak negatif bir döneme girilmiştir. Sonuç olarak 1998 yazında Rusya’da parasal kriz için uygun iktisadi ortam oluşmuştur (Chiodo ve Owyang, 2002: 15).

Oluşan kriz Rusya’da konjonktürün daralmasına yol açmıştır. GSYİH hafif büyüme beklentilerine rağmen 1998 yılında küçülmüştür. Aynı yıl enflasyon yüzde 9’u geçmiştir. 1999 yılı GSYİH’sinin altında birine karşılık gelen toplam döviz cinsinden yaklaşık 30 milyar dolar 1997 Ekim ayı sonları ile 2 Eylül 1998 arasında sabit kurun uygulanmasında kullanılmıştır. Krizin başlangıcından önceki son 10 haftada ise bu rakam 16 milyar dolara ulaşmıştır. Moskova’da bankaların çoğu başarısız olmuş ve küçük yatırımcılar negatif etkilenmiştir. Krizin sonucunda Başbakan Sergei Kirienkova başkanlığındaki reformist hükümet ise görevden alınmıştır (Pinto vd., 2005: 406).

Krizin ardından Rusya’da iktisadi anlamda sorun olan bütçe açığı ve enflasyon olumsuz etki yaratmıştır. Fakat sıkı bütçe politikası uygulaması siyasi olarak kabul görmemiştir. Böylece Rusya’da açık bütçe politikasına devam edilmiştir. Kriz sonrasında göreve gelen hükümet de sıkı bütçe uygulamasını benimsememiştir. Büyük vergi mükellefleri ile vergi anlaşmaları yapılmış ve vergi yükümlülükleri yasayla değil anlaşma yoluyla belirlenmiştir. Ayrıca işletmelerin aynı vergi ödemelerine izin verilmiş ve tarım sektöründe faaliyet gösterenlerin borçlarına af getirilmiştir (Gaidar, 1999).

2004 yılına kadar yüksek petrol fiyatları bütçe dengesinin sağlanmasına yardımcı olmuştur. Petrol gelirleri hariç tutulduğunda ise mali denge açık vermiştir. Reel faiz oranlarının negatif olması nedeniyle kamu borçlanmasına da büyük oranlarda başvurulmuştur. Uygulanan politikalar neticesinde petrol fiyatlarındaki düşüşe rağmen enflasyonist etkiler giderilememiştir (Spilimbergo, 2005: 15-16).

2.2.7. Japonya Deflasyonu

Japonya İkinci Dünya savaşından sonra yüksek düzeyde büyüme hamlesi gerçekleştirmiştir. 1950-1973 döneminde yıllık ortalama yüzde 8 ve 1973-1991 döneminde ise yaklaşık yüzde 4 büyümüştür. 1992 yılından sonra büyüme bazı yıllar pozitif ama sifıra yakın seyretmiştir (Ulusoy, 2013: 220). Bu uzun dönemli büyüme düşüşüne temelde tasarruf fazlalığından kaynaklanan deflasyon neden olmuştur. Bu durumdan “*Japon Deflasyonu*” olarak bahsedilmektedir. Bu deflasyon 1929 Büyük Buhran gibi keskin ve yüksek düzeylerde değil, ama sürekli ve uzun dönemli yaşanmıştır.

Özellikle enflasyon oranları tüketici fiyatlarını yansıttığından 1991 sonrası dönemde toplam talepteki düşüşün boyutları enflasyondaki düşüşten anlaşılmaktadır. Hatta bazı dönemler fiyat artışları negatiftir. İktisadi büyüme de ilgili dönemde yavaşlamış ve bazı dönemlerde küçülme yaşanmıştır. İktisadi büyümenin düşük

seyretmesi işsizlik rakamlarını da olumsuz etkileyerek işsizlik oranlarını arttırmıştır. Özetle Japonya’da yaşanan tasarruf artışı ilk olarak toplam talebi düşürmüş ve bundan fiyatlar etkilenmiştir. Fiyatlarda meydana gelen düşüş işsizliği arttırmış ve artan işsizlik neticesinde de büyüme oranları da düşmüştür (Gazier, 2009: 10).

Fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak düşmesi durumu “*deflasyon*” olarak tanımlanmaktadır. Deflasyonist bir süreç içine giren ülkelerde deflasyon kendi kendini beslemektedir. Böyle bir durumda düşen fiyatlar işsizliği arttıracak ve milli geliri düşürecektir. Dolayısıyla kârları düşen firmalar iflas edebilmektedir. Faal durumdaki firmaların kapanması ise işsizlik oranlarını arttırarak toplam talebin daha da düşmesine yol açmaktadır. Bu süreç bu şekilde devam ederek kısır bir döngü halini almaktadır (Türk, 2013: 138).

Deflasyon dönemlerinde toplam talep - toplam arz dengesinde toplam arz lehine bir dengesizlik bulunmaktadır. Başka bir deyişle özel harcamalar düşük kalmaktadır. Bu nedenle devlet kamu harcamalarını arttırarak özel harcamalardan kaynaklı olan eksikliği tamamlamaktadır. Devlet en büyük talep eden konumunda olduğundan yaptığı harcamalar ile satın alma gücünü de iktisadi birimlere aktarmaktadır. Burada yapılan harcamalar yapıldıkları dönemin konjonktür durumu ve harcama türüne göre farklı etkiler yaratmaktadır (Lerner, 1952: 35).

Japonya’da deflasyonla mücadele kapsamında uygulanan para politikası beklenen etkiyi gösterememiştir. Uzun bir süre boyunca faiz oranlarının sıfır düzeylerinde uygulanması iktisadi sorunları ortadan kaldıramamıştır. Nitekim kamu harcamalarına başvurulmuş ve artan kamu harcamaları sayesinde durgunluktan çıkmıştır (Tokucu ve Sarıdoğan, 2010: 83). Fakat Japonya’da bütçe fazlası süreklilik kazandığından verilen bütçe açıkları tepkilere neden olmuştur. Uygulanan genişletici politikalar, karşılaşılan tepkiler nedeniyle yerini daraltıcı politikalara bırakmıştır (Yılmaz ve Şahin, 2020: 35). 1995’te kamu harcamaları GSYİH’nin yüzde 1.6’sı kadar planlanmış ve vergiler de GSYİH’nin yüzde 1.2’si kadar toplanmıştır. 1996 yılında yaşanan iktisadi büyümenin ardından 1997 yılında vergi oranları tekrardan yüzde 5’e yükseltilmiş ve kamu harcamaları da azaltılmıştır (Çakır, 2001: 93). Nitekim Japonya yeniden durgunluğa girmiştir.

2.2.8. Doğu Avrupa Ülkelerinde 1990-1995 Döneminde Uygulanan İstikrar Politikaları ve Enflasyon

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Doğu Bloku'ndaki politik sistem tek parti yönetimine, iktisadi sistem ise üretim araçlarının kamu mülkiyetinde bulunmasına ve merkezi planlamaya dayalı işlemiştir. Bu yapı ile birlikte, Doğu Avrupa ülkelerinde (Bulgaristan, Çekya, Slovakya, Macaristan, Polonya, Romanya, Bosna, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Sırbistan, Karadağ ve Kosova) başlangıçta hızlı iktisadi büyüme kaydedilmiş olmasına rağmen toplam arz - toplam talep dengesi sağlanamamıştır. Planlı ülkelerin konjonktür dalgalanmalarından etkilenmeyeceğinin öne sürülmesine karşın bu ülkeler petrol krizinden etkilenmiştir. Ayrıca bu ülkelerde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde dış borç yükü artmış ve ödeme krizleri oluşmuştur (Demirbugan, 2004: 152).

1990'ların başlarında Doğu Avrupa ülkelerinde tek partili sistem sorgulanmıştır. Fakat yapılacak reformun önünde birçok engel bulunmuştur. Mevcut partinin siyasi gücü başta olmak üzere bürokratlar, liderlerin meşruiyet eksikliği devlet mülkiyeti ideolojisi vb. unsurlar iktisadi yeniden yapılanmanın maliyetlerinin karşılanmasını imkansızlaştırmıştır. Ancak komünist olmayan yönetimin ortaya çıkışı Doğu Avrupa'da reform için dönüm noktası oluşturmuştur (Lipton vd., 1990: 87).

Doğu Avrupa ülkelerinde yapılan reformla birlikte fiyat kontrolleri ve sübvansiyonlar kaldırılmıştır. Ancak bu durum Doğu Avrupa ülkelerinde enflasyona neden olmuştur. Özellikle planlı dönemden devredilen ve hanehalklarının talep fazlası yaratmasına yol açan parasal fazlanın sonuçları en kısa sürede fiyatlarda izlenmiştir. Bu aşamada fiyatların serbest bırakılmasından önce ilk olarak devlet tekellerinin ortadan kaldırılması gerekliliği ve parasal fazlanın mümkün olduğunca hızla yok edilmesi fikri hâkim olmuştur. Ancak bu politikanın uygulanmaması enflasyon oranlarını arttırmıştır (Coşkun, 1996: 52).

Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi enflasyonun olduğu ülkelerde istikrarsızlık oluşmaktadır. Fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak artması olarak tanımlanan enflasyonla mücadele politikalarının uygulanmasında enflasyonun nereden kaynaklandığının tespit edilmesi önemlidir. Genel kabul gören ayrıma göre enflasyon üç nedenden kaynaklanmaktadır (Bocutoğlu ve Berber, 2013: 50);

- ✓ Talep enflasyonu
- ✓ Maliyet enflasyonu ve

✓ Yapısal enflasyon.

Piyasanın üretim kapasitesinin mal ve hizmet talebini karşılayamadığı durumda talep enflasyonu doğmaktadır. Bu durumda fiyatlar, kârlar ve ücretler yükselir ve bu yükseliş yeni fiyat yükselmesine neden olur. Ham madde fiyatları ve ithal malların fiyatlarının artması gibi durumlarda üretim maliyetinin artması neticesinde maliyet enflasyonu doğmaktadır. Ayrıca emek talebinin emek arzından hızlı artması veya ücret artışlarının üretkenlikten fazla olması da maliyet enflasyonuna neden olmaktadır. Özellikle tarımsal üretim gibi bazı sektörlerde üretilen malların değerinden daha yüksek fiyatlandırma imkânı bulunabilir. Bu şekilde ortaya çıkan fiyat artışı bütün sektörlerle yayıldığında yapısal enflasyona neden olmaktadır (Türk, 1959: 4).

Gelişmekte olan ülkeler açısından ele alındığında enflasyon ve iktisadi büyüme arasında negatif ilişki bulunmaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelere piyasalarda belirsizlik bulunmaktadır. Enflasyon oranlarının yüksekliği ise var olan belirsizliği daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelere enflasyonla mücadelede uygulanacak maliye politikası titizlikle seçilmelidir. Aksi durumda fiyatlar ve uygulanacak politikalar arasında tutarsızlıklar meydana gelmektedir (İdikut Özpençe, 2016:181).

Enflasyonla mücadelede toplam talebin azaltılması için kullanılacak olan kamu harcamaları bir piyasada talep yaratan işlemlerin başında gelmektedir. Bu nedenle kamu harcamalarında bir kısıntı yapmak, talep fazlalığını azaltmaktadır. Ancak azalan talep uzun dönemdeki üretim kapasitesini olumsuz etkileyebileceğinden fiyat istikrarı ile iktisadi büyüme arasında bir çatışma olmaktadır. Benzer bir çatışma gelir dağılımında adalet açısından da söz konusu olabilmektedir. Toplam talebi kısmak için sosyal transfer gibi kamu harcamalarının düşürülmesi düşük gelirli kesimleri etkilediğinden gelir dağılımında adaleti bozabilmektedir. Bu nedenle enflasyonla mücadelede kamu harcamalarının miktarı kadar bileşimi de göz önüne alınmalıdır (Edizdoğan vd., 2013: 521).

Enflasyonla mücadelede diğer bir yöntem vergi politikalarıdır. Temel olarak enflasyonla mücadelede vergilerin miktar ve oran olarak artırılması önerilmektedir. Böylelikle iktisadi birimlerin tüketim meylili azalarak toplam talep kısılabilmektedir. Kısa vadede toplam talebin kontrol altına alınması amacıyla uygulanan daraltıcı vergi politikasının uzun vadedeki etkilerinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çünkü

uygulanan daraltıcı vergi politikaları uzun dönemde toplam arzı da olumsuz etkileyebilmektedir. Böyle bir durum ise uzun vadede piyasanın ciddi bir durgunlukla yüzleşmesine neden olabilmektedir (Türk, 2013: 99-102).

Enflasyonla mücadelede hangi vergi türünün politika aracı olarak kullanıldığı önemlidir. Buna göre gelir dağılımındaki adaleti bozucu etkisine rağmen anti-enflasyonist politikalara en uygun verginin harcama vergileri olduğu bilinmektedir. Kişisel gelir vergileri ise tasarruflardan karşılanabileceği için enflasyonla mücadelede yeterli etkiyi gösteremeyebilir (Ulusoy, 2013: 193).

Enflasyonla mücadelede kullanılan diğer bir politika aracını kamu borçlanması oluşturmaktadır. Kamu borçlanmasının anti-enflasyonist politika olarak kullanılmasının temelinde, piyasada bulunan fon fazlasının piyasadandan çekilmesi yatmaktadır. Borçlanma politikası kısa dönemde enflasyonla mücadele etmek açısından piyasadaki fonları çekerken, uzun vadede üretimi arttırmak adına yapılacak olan yatırımlar için gerekli finansman kaynağını da sağlamaktadır. Fakat enflasyonla mücadelede yapılacak borçlanmanın hangi kesimden yapıldığına dikkat edilmelidir. Çünkü yanlış uygulanan borçlanma politikası toplam talebi azaltmak yerine daha da arttırabilmektedir (Tepekule, 2016: 108-109).

2.2.9. 2008 Küresel Finans Krizi

Küresel finansal kriz olarak da adlandırılan 2008 finansal krizi ABD odaklı başlamış ve tüm ülkeleri kısa zamanda etkisi altına almıştır. ABD’de konut piyasalarında başlayan sorunlar giderek büyümüş ve özellikle Avrupa ülkelerinde önemli sorunlara yol açmıştır. Krizin temel nedeni finansal piyasalar aracılığı ile piyasalara aktarılan likidite fazlalığıdır. Çünkü bu durum finans piyasalarında kredilerin özensiz dağıtılmasına ve aşırı menkulkiymetleştirmeye neden olmuştur (Altay, 2014: 149).

2008 krizinin nedenleri tartışmalıdır. Çeşitli görüşler arasında bir konsensüs bulunmamaktadır. Ancak yine de iktisatçıların çoğunluğu kredi alma şartlarının hafifletilmesi ve kredinin ödenmeme riskini kolaylaştıran çeşitli unsurlara dikkat çekmektedir. Krizin gelişim aşaması 2000’li yılların başlarına dayanmaktadır. Dot-com balonu ile oluşan borsa düşüşüne karşı Federal Reserve (FED) faiz oranlarını düşürmeyi ve böylelikle iktisadi koşulları düzeltmeyi tercih etmiştir. 2000 yılının ortalarına doğru yüzde 6.5 olan faiz oranı 2003 ortalarında yüzde 1’e kadar düşürülmüştür. 2000’li yılların diğer bir özelliği uluslararası finans piyasalarına büyük sermaye girişinin yaşanmasıdır.

Net portföy yatırımları sayesinde 1995-2000 döneminde ABD’de sermaye hesabı GSYİH’nin yüzde 1.54’ünden yüzde 4.25’ine kadar yükselmiştir. 2006’da ise yüzde 6.10 oranı ile tepe noktasına doğru yükseliş devam etmiştir. Net portföy yatırımı 1998’de 42.7 milyar dolarken, 2007’de 800 milyar doları aşmıştır (Hemmelgarn ve Nicodeme, 2010: 3-4).

İndirilen faiz oranları 2002-2007 döneminde ABD’nin hızla büyümesini sağlamıştır. 2004’de tepe noktasına ulaşan ABD’deki iktisadi büyüme 2005’te artan enerji fiyatları ve doğal afetler sonucunda yavaşlamasına rağmen devam etmiştir. Bu dönemde varlık fiyatlarındaki gelişmelerin servet etkilerine paralel olarak kredi piyasasında hızlı bir genişleme yaşanmış ve küresel piyasaların diğer bölgelerinde de talep artışlarına iktisadi büyüme eşlik etmiştir (Parasız ve Bildirici, 2015: 147).

ABD’de yaşanan hızlı büyüme enflasyon oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Böyle bir ortamda FED kademeli olarak faiz oranlarını artırarak yüzde 5.25’e kadar yükseltmiştir. Faiz oranlarının yükselmesinin sonuçları ilk olarak konut piyasasında ortaya çıkmıştır. Özellikle değişken faizli konut kredilerine sahip olanlar bu uygulamadan ilk etkilenenler olmuşlar ve ipotekli konut kredilerini ödeyememeye başlamışlardır. Haciz sayısı 2005 yılında 885.000’den 2006’da 1.259.118’e, 2007’de 2.203.295’e yükselmiş ve son olarak 2008’de 3.157.806 konut kredisi borçlusunu hacze konu olmuştur. Bu süreçte satılan ev sayısı ve buna bağlı olarak konut fiyatları hızla düşmüştür (Hemmelgarn ve Nicodeme, 2010: 11).

2000’lerin başlarında uygulanan faiz indirimleriyle birlikte artan mortgage ipotekleri ev fiyatlarının da artışına ortam hazırlamıştır. Ev satışlarının artmasıyla birlikte artan fiyatlar Amerikalılarda servet etkisi yaratarak tüketim eğilimlerinin de artmasını sağlamıştır. Dolayısıyla enflasyondaki artışla birlikte yükselen faiz oranları sonucu ev satışına olan talebin azalması sadece ev fiyatlarını değil servet etkisi yoluyla ülkedeki talebinde düşmesine yol açmıştır. Ayrıca ipotek ödemelerinin yerine getirilememesi bankacılık sisteminde de riskler yaratmıştır. Bankaların kredi verirken dikkatsiz davranmaları da riski arttıran diğer unsur olarak gösterilmektedir.

Walter Bagehot 19. yy’da finansal krizler hakkında yaptığı çalışmada zamanının büyük bankalarının yönetim şekillerinin detaylarını dikkatlice gizlemelerinden şikâyet etmektedir. Ona göre, bu gizlilik işler yolunda giderken iyi ve yerindeydi ama konjonktür daralma dönemine girdiğinde olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Çünkü büyük bankalardan

birisi batığında tüm sistemden aniden şüphe edilmektedir. Başka bir ifadeyle bir “*terra incognita*⁷”nın hatalı görülmesiyle diğer terra incognita’lardan da şüphe edilmektedir. Daha açık bir ifadeyle büyük bankalardan birinin batması tümünün itibarını zayıflatmaktadır (Roubini, 2011: 95).

Sonuç olarak ABD’de faiz oranlarının enflasyonla mücadele kapsamında arttırılmasıyla başlayan süreç konut piyasasını etkilemiştir. Konut piyasasında başlayan bunalım finansal piyasaları da kapsayarak istikrarsızlığın nedeni olmuştur. Finans piyasasında konjonktürün daralması bir süre sonra likidite krizine yol açarak bütün dünyayı etkilemiştir. 2008 küresel finans krizinin temeli gayrimenkul ve kredi sektörü olmasına rağmen bunalımın esas nedenini mortgage kredileri değil ipoteklere dayalı yapılan spekülasyon işlemleri oluşturmaktadır.

Konjonktürün canlanma dönemine girmesi için ABD para politikasına ek olarak maliye politikası da uygulamıştır. Bu kapsamda özel tüketim harcamalarının arttırılması hedeflenmiş ve vergi iadeleri yapılmıştır. Fakat vergi iadelerinin GSYİH’yi arttırmada etkisiz kalması kamu harcamalarının arttırılmasını gündeme getirmiştir. Nitekim yaklaşık 700 milyar Dolarlık bir kamu harcaması yapılmıştır (Taylor, 2009: 551; Soylu, 2009: 257).

İngiltere küresel krizin konjonktürü daraltıcı etkisiyle mücadele etmek için maliye politikası uygulayan ülkelerden biridir. Para politikasının yanı sıra İngiliz bankalarında 50 milyar Sterlin tutarında likidite sağlanmıştır. Ayrıca KDV oranında yaklaşık olarak yüzde 15 oranında indirim uygulanmıştır. Buna ek olarak mevduat garanti tutarı 15.000 sterlin arttırılmış ve 50.000 sterline çıkarılmıştır (Chima ve Langley, 2012).

Hindistan da küresel krizden etkilenmiştir. Anti-konjonktürel politikalar çerçevesinde 7 Aralık 2008, 2 Ocak 2009 ve 24 Şubat 2009’da olmak üzere toplam üç tane mali teşvik paketi uygulamıştır. Bu kapsamda tüketim vergisinde yüzde 4 oranında indirim uygulanmış ve kamu harcamalarında ek paket açıklanmıştır. Ayrıca eyalet hükümetleri tarafından ek borçlanmaya gidilerek ihracat finansmanı için faiz teşviki de uygulanmıştır. Bunlara ek olarak tüketim vergilerinde toplam yüzde 6 oranında indirim yapılmıştır (Kumar ve Soumya, 2010: 21).

Konjonktür daralması Çin’de de yaşanmış ve krizle mücadele kapsamında Çin’de faiz oranları yüzde 7.5’ten yüzde 5.3’e düşürülmüştür. Para politikasına ek olarak

⁷ Latince’de keşfedilmemiş yer, bölge anlamına gelmektedir.

ülkedeki altyapı yatırımlarına destek verilmiştir. Ayrıca 586 milyar dolarlık bir mali paket kabul edilmiştir (Rose ve Spiegel, 2012).

2008 küresel finans krizinin olumsuz etkisi Türkiye’de az görülmüştür. Çünkü Türkiye’de 2007 yılında türev piyasalar çok gelişmemiştir. Ayrıca Türkiye’de bankacılık sisteminin güçlü yapısı da bu durumda etkili olmuştur. Yine de tüm dünyada yaşanan iktisadi durgunluk Türkiye’de de ihracatın düşmesine yol açmıştır. Bu kapsamda faiz oranlarının düşürülmesine ek olarak özel iletişim vergisi de düşürülmüş ve tarımsal üretime yönelik yatırımlar arttırılmıştır.

Nisan 2009 tarihinde gerçekleştirilen G-20 toplantısında krizle mücadele kapsamında önemli bir karar alınmıştır. Buna göre mali genişleme üye ülkelerin ortak politikası olarak kabul görmüştür. Mevcut iktisadi faaliyetlerin devam edebilmesi ve yenilerinin yaratılması için toplamda 5 trilyon ABD doları tutarında mali genişleme uygulanacaktır. Böylece üretimin yüzde 4 artması bekleniyordu. Krizle mücadele kapsamında IMF de kredi verme kapasitesini üç kat arttırmıştır. Böylece üye ülkelere 180 milyar Özel Çekme Hakları (SDR) tutarında koşulsuz likidite sağlanmıştır. Dahası IMF bilinenin aksine bu defa bütçe açıklarının finanse edilmesi için kredi kullanımına izin vermiştir. Nitekim genişletici maliye politikası uygulamak için ülkeler gereken likiditeye kavuşmuş oldu (Mates, 2011: 21-24).

2.2.10. Covid-19’un Etkileri

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 31 Aralık 2019’da Çin’in Wuhan şehrinde nedeni bilinmeyen zatürre vakasının tespit edildiğini açıklamıştır. Zatürrenin nedeni yeni koronavirüs olarak 7 Ocak 2020 tarihinde Çin’li yetkililer tarafından geçici olarak “2019-nCoV” olarak tanımlanmıştır. Koronavirüsler (CoV), soğuk algınlığından daha şiddetli hastalıklara kadar çeşitli hastalıklara neden olan bulaşıcı virüs ailesi olarak tanımlanmaktadır (WEB_5).

Çin’in Wuhan kentinden tüm dünyaya yayılan virüs Covid-19 olarak adlandırılmakta ve dünyamızın son yıllarda karşı karşıya kaldığı en büyük tehditler arasında sayılmaktadır. Covid-19 tüm yaş gruplarındaki bireyleri enfekte etmekle birlikte gerek bulaşma ve yayılma hızı gerek ölüm oranları dikkate alındığında tüm dünyayı etkilemektedir (Ovalı, 2020: 24).

Bulaşma hızının yüksekliğiyle tüm dünyayı tehdit eden Covid-19 nedeniyle WHO tarafından pandemi ilan edilmiştir. Pandemi nedeniyle devletlerin çeşitli karantina

uygulamasının iktisadi sonuçları ortaya çıkmıştır. 2020’de dönem dönem üretim durma noktasına gelmiştir. Böylece konjonktür daralma evresine girmiştir.

Dünya genelinde daralmanın şiddetinin azaltılması ve yeniden canlanmanın yaşanması için makro ihtiyati politikalar uygulanmaktadır. Özellikle FED tarafından uygulanan genişletici para politikası tüm ülkeler için yol göstermektedir. Para politikasına ek olarak maliye politikası da uygulanmıştır.

Devletler pandemi nedeniyle piyasalarda yaşanan durgunlukla mücadele için büyük mali paketler açıklamıştır. Kurumlar vergisi, gelir vergisi ve KDV gibi çeşitli vergilerde oran düşürülmüştür. Oluşan işsizlik nedeniyle sosyal refah harcamaları arttırılmıştır. Ayrıca emek arzı ve firmaların desteklenmesine yönelik teşvikler gerçekleştirilmiştir. Özellikle firmaların işçi çıkarmasını önlemeye yönelik yardımlar ve ailelere çocuk bakımının sağlanmasına yönelik politikalar geliştirilmiştir (Makin ve Layton, 2021: 343).

Pandeminin henüz başlarında İngiltere, ABD, Avustralya, Nijerya ve Hindistan vb. ülkeler pandemiden en çok etkilenen sektörler ve endüstriler için büyük bir mali teşvik paketi açıklamış ve bireysel gelir desteği sağlanmasını onaylamıştır.⁸ Hanehalklarının desteklenmesine yönelik sosyal yardım harcamaları da uygulanan maliye politikası arasında yer almaktadır (Ozili ve Arun, 2020: 15).

Uygulanan politikalar neticesinde bazı ülkelerde konjonktür canlanma evresine girmiştir. Fakat bu durumun maliyeti bütçe açıklarında görülmüş ve özellikle kurumlar vergisi başta olmak üzere çeşitli alanlarda vergi oranlarının arttırılması gündeme gelmiştir.

İlk kez 1929 Büyük Buhran döneminde gündeme gelen maliye politikası bazı dönemler tartışmalara neden olmuştur. Maliye politikasında yaşanan gecikmeler, siyasi karar alma mekanizmasına bağlı olması, otomatik stabilizatörlerin konjonktür dalgalanmalarıyla mücadele yeterli olduğunun kabul görmesi ve bütçe açıkları verilmesi gibi nedenlerden dolayı maliye politikası yerine para politikası kullanılması tartışılmaktadır. Fakat 2008 küresel finans krizi ve 2019’da yaşanan pandemi ile birlikte maliye politikası yeniden tercih edilmiştir. Çünkü faiz oranlarının düşük olması nedeniyle ülkeler likidite tuzağındadır. Bu nedenle faiz oranları iktisadi kararlar üzerinde çok az

⁸ Türkiye’nin pandemi kapsamında uygulamış olduğu maliye politikası bir sonraki bölümde detaylı açıklanmaktadır.

etkilidir. Yine yurt içi ve yurt dışı faiz oranları arasındaki fark nedeniyle para politikası etkin uygulanamamaktadır. Nitekim gerek 2008 küresel finans krizi gerek Covid-19 pandemisinden kaynaklı gerçekleşen konjonktür dalgalanmalarıyla mücadele kapsamında uygulanan para politikası yeterli etkiyi gösterememiş ve bu nedenle maliye politikası uygulanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KONJONKTÜR DALGALANMALARI ve KONJONKTÜR DALGALANMALARININ AMPİRİK ANALİZİ

Tezin bu bölümünde Türkiye’nin tarihsel süreçte yaşadığı konjunktürel dalgalanmalar yer alacaktır. Bu bölümün ikinci kısmında konjunktür dalgalanmaları ile ilgili gerçekleştirilen çalışmaların literatür taraması yapılacaktır. Literatür taramasının ardından Türkiye’de maliye politikasının konjunktür dalgalanmaları üzerindeki etkisinin analizine yer verilecektir.

3.1. Türkiye’de Yaşanan Konjunktür Dalgalanmaları

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti diğer ülkelerde olduğu gibi iktisadi olarak farklı dönemlerden geçmektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında konjunktür dalgalanmaları daha az görülürken özellikle 1950’lerden itibaren konjunktür dalgalanmalarının hem şiddetinin hem süresinin uzadığı görülmektedir. Türkiye’de konjunktür dalgalanmaları içsel nedenlerden kaynaklandığı gibi dış şoklardan da kaynaklanmaktadır.

Bu başlık altında Türkiye’de yaşanan konjunktürel dalgalanmaların Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ele alınarak dönemler halinde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak 1923-1950 döneminin ardından 1950’den 1980’e kadar olan dönemin ve sonrasında 1994, 1999 ve 2001 krizlerinde meydana gelen dalgalanmalara ek olarak 2008 küresel finans krizinin Türkiye’ye etkilerinin incelenmesi planlanmaktadır. Son olarak Türkiye’de piyasa yapısının güncel durumu ele alınarak Covid-19’un etkilerine de bu kapsamda yer verilecektir. Son olarak Türkiye’de yaşanan konjunktürel dalgalanmaların genel değerlendirmesi yapılacaktır.

3.1.1. 1923-1950 Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu 20. yy’ın başında pek çok savaşa girmiştir. Dahası bu savaşlar askeri olarak verilen kayıplara ek olarak imparatorluğun iktisadi faaliyetleri üzerinde de oldukça olumsuz etkiler yaratmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda yenilmiş ülkeler statüsünde yer alan imparatorluk artık var olma mücadelesi içine girmiştir. Bu doğrultuda Atatürk’ün önderliğinde millet tarafından başlatılan Kurtuluş Savaşı’ndan galip çıkılması yeni bir dönemin başlangıcının da habercisi olmuştur. Bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte 29 Ekim 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyet’in ilk yılları sosyo-ekonomik açıdan büyük değişim ve dönüşümlerle

geçmiştir. Mali açıdan bakıldığında ise Osmanlı'dan kalan borçların yükümlülüğü Türkiye'yi zorlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dış borçlanması 1854 yılında Rusya'yla yapılan Kırım Savaşı'nın finansmanı için gerçekleşmiştir. Bu tarihten itibaren Osmanlı'da dış borçlanmaya başvurulduğu görülmektedir. Osmanlı'da dış borçlanma son olarak 1914 yılında kısa vadeli borçların yapılandırılması için alınan borç ile sonlanmıştır (Akdemir ve Yeşilyurt, 2017). Dış borçlar sadece Osmanlı için sorun oluşturmamış kuruluşunun ilk yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'ni de etkilemiştir.

Bu dönem ülke açısından birçok zorluğu içinde barındırmaktadır. Özellikle iktisadi olarak büyük mücadeleler sergilenmiştir. Çünkü Lozan Antlaşması'nda Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçların büyük bir kısmını ödemeyi kabul etmiştir. Ayrıca imparatorluk dönemi tecrübelerinden kaynaklı olarak kamu borçlanmasına soğuk bakıldığından ve bütçe denklığı hususuna önem verildiğinden finansman bulma konusu da Türkiye üzerinde baskı oluşturmuştur.

Ülkede refah artışının sağlanması için birtakım adımların atılması bu döneme rastlamaktadır. Bu kapsamda 1924'te devlet işletmelerinin yönetilmesi amacıyla Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. 1926 yılında konut kredisi vermek için Emlak Bankası, 1925'te Tütün İdare-i Muvakkatesi ve 1926 yılında alkollü içecekler tekeli kurulmuştur (Kesgingöz, 2013: 41). Atılan bu adımlar kalkınma ve iktisadi büyümenin lokomotifini olmasına ek olarak tarım üretiminden sanayi üretimine geçişin temelini hazırlamayı da hedeflemektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanacak olan Türk iktisat politikasının esaslarının tartışılması amacıyla 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihlerini kapsayan dönemde İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Kongrede alınan kararları kısaca özetlemek gerekirse (Özçelik ve Tuncer, 2007: 255-256);

- ✓ Yerli üretimin geliştirilmesi,
- ✓ Lüks ithalattan kaçınılması,
- ✓ Yabancı sermaye girişine iktisadi gelişmeye katkısı olacaksa izin verilmesi,
- ✓ İktisadi alanda faaliyet gösteren birimlerin desteklenmesi kararları alınmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından itibaren 1929 Büyük Buhran krizine kadar geçen sürede dalgalı bir seyir izleyen gayri safi milli hasıla (GSMH), krizinde etkisiyle 1930 yılında

düşük bir büyüme sergilemiştir. Bu durumun bir sonucu olarak kişi başına GSMH de düşmüştür. Dış ticaret rakamlarında da benzer bir durum izlenmiştir (TÜİK, 1923-2011 İstatistik Göstergeler).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan bu durum üç nedenle açıklanmaktadır. İlk neden 1929 yılında ABD’de meydana gelen bunalımın tüm dünyayı etkilemiş olmasından kaynaklanmaktadır. İkinci neden Lozan Antlaşmasının gümrük tarifelerine ilişkin hükümlerin 1929’da son bulmasıdır. İthalatın yasaklanması tehlikesi nedeniyle ithalat hacmi anormal büyümüştür. Bu nedenle 1931’de hükümete kota koyma yetkisi verilmiştir. Böylece dış dengenin sağlanabilmesi için ithalatın yüzde 50 azaltılması yoluna gidilmiştir. Üçüncü olarak dış borç taksitlerinin ödenmeye başlaması ile dışa kaynak aktarımı başlamıştır (Unay, 2001: 88-89). Bu sürecin sonunda iktisadi birimlerin ulusal paradan kaçışını ve dolarizasyonu önlemek amacıyla 1930’da “*Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu*” çıkarılmıştır (WEB_6). Ayrıca para ve kambiyo kontrollerinin yapılması amacıyla 11 Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı yasa ile TCMB kurularak 3 Ekim 1931’de faaliyetlerine başlamıştır. Bu gelişmelerin dışında bütçe gelirleri içinde önemli bir payı bulunan “*Aşar Vergisi*” 1925 yılında kaldırılmıştır.

Bu gelişmeler doğrultusunda iktisadi faaliyetlerin çağdaşlaştırılması amacıyla sanayi planları oluşturulmuştur. 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya konulmuştur. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın ardından İkinci Sanayi Planı uygulamaya konmuş, ancak İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte plan uygulanamamıştır (Şenel Uzunkaya, 2020: 16). Savaşın olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması ve savaş öncesinde uygulanan kalkınma hareketlerinin sürdürülmesi amaçlanmış ve 1944 yılında “*Harp Sonrası Kalkınma Planı ve Programı*” hazırlanması kararlaştırılmıştır. Planın dış finansmanla değil devlet kredisinin değerlendirilmesiyle finanse edilmesinin amaçlandığı bilinmektedir (Ekiz ve Somel, 2005: 106).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ABD’nin vereceği Marshall yardımlarından Türkiye’de yararlanmak istemiş ve 1946 yılında hazırlanan İvedili Sanayi Planı’nda yer alan projelerle yardıma başvurulmuştur. Ancak ABD tarafından planın kriterlere uymaması nedeniyle başvuru reddedilmiştir. Bu nedenle Türkiye 1947 yılında Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nı hazırlama kararı almıştır (Şenel Uzunkaya, 2020: 16).

Vaner Planı olarak da anılan Türkiye İktisadi Kalkınma Planı liberal döneme geçişin ön hazırlığını oluşturmaktadır. Planda Türkiye’nin tarım üretiminin arttırılarak

Avrupa'nın gıda ve hammadde ihtiyacının karşılanması hedeflenmektedir. İvedili Sanayi Planı'nın birinci sırada sanayiye önem verdiği görülürken, bu planda sanayinin son sırada yer aldığı görülmektedir. Vaner Planı ilk sırada altyapı yatırımlarına yer verirken, ikinci sırada tarım ve üçüncü sırada ise enerji sektörü yer almaktadır (Soyak, 2003: 174).

Savaş sonrası önemli gelişmeler arasında ülkelerin refahlarının artırılması için kurulan uluslararası kuruluşlar yer almaktadır. IMF ve Dünya Bankası da bu dönemde Bretton Woods Antlaşması ile kurulan kuruluşlar arasında yer almaktadır. Türkiye'de 19 Şubat 1947 tarih ve 5016 Sayılı Kanun'la IMF ve Dünya Bankası'na üye olmuştur (WEB_7).

Çıkarılan Milli Koruma Kanunu ve Varlık Vergisi uygulamalarından beklenen sonuçların elde edilememesi nedeniyle modern anlamda vergi düzenlemelerinin gerekliliği anlaşılmıştır. Bu durum 1949 yılında başlatılan reformun temelini oluşturmaktadır. Böylelikle 1949'da çıkarılan Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ve Vergi Usul Kanunu uygulamalarının Türk Vergi Sistemi'nin temelini oluşturmuştur (Erul ve Buz, 2019).

1923-1950 dönemi, uygulanan sıkı tedbirler sayesinde Cumhuriyetin ilk döneminde bütçe dengesi sağlanmış, dış ticaret fazlası verilmiş ve iktisadi büyümede istikrarlı bir dönem olmuştur. Ancak 1929 Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı döneminde makroekonomik göstergeler bozulmuştur. Bu durum piyasanın istikrarsızlaşarak konjonktür dalgalanmaları yaşanmasına neden olmuştur. Başka bir ifadeyle Türkiye'de 1923-1950 döneminde uygulanan politikalar nispeten başarılıdır. Ancak iç veya dış kaynaklı oluşan krizler karşısında Türkiye iktisadi anlamda kırılgandır.

3.1.2. 1950-1980 Dönemi

1950 yılı Türkiye Cumhuriyeti tarihinde siyasi ve iktisadi faaliyetleri özelinde bir dönüm noktası özelliğini taşımaktadır. Kuruluş felsefesindeki liberalizm anlayışına sahip olan Demokrat Parti bu tarihte iktidara gelmiştir. Böylece Türkiye'de piyasa yapısı da liberalizm anlayışına yönelmiştir. Ancak dönemin iktidarının liberalizm anlayışının sadece özel sektöre yer verilmesi değil aynı zamanda devletinde piyasada yer almasını da kapsadığına dikkat etmek gerekmektedir. Buna göre tarım sektöründe devlet desteği bulunurken, sanayi kuruluşlarında özel sektörün yer alacağından bahsedilmektedir (Baytal, 2007: 550-551). Bu dönemde Türkiye gerek iktisadi gerek siyasi alanda büyük

değişimler yaşamış ve devlet temelli iktisadi büyümeden piyasa temelli büyümeye geçilmiştir. Bu nedenle ilgili yıllar liberal dönem olarak bilinmektedir.

Bu dönemde uygulamaya konulan liberal politikalar ile hedef mutlak büyüme olmuştur. Ancak 1960'a doğru makroekonomik göstergelerde ortaya çıkan bozulmaların arttığı görülmektedir. Tarım sektöründe yakalanan başarının sürdürülememesi, kamu harcamalarının sürekli artması, dış ticaret açıkları, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) zararları gibi olumsuz durumlar neticesinde 1958 yılının Ağustos ayında istikrar paketi hazırlanmıştır. İstikrar paketine 1958 Stabilizasyon Paketi adı verilmiştir. Paket çerçevesinde Türk Lirası (TL) devalüe edilmiş, dış ticaret kontrolleri gevşetilmiş ve KİT ürünlerine zam yapılması kararlaştırılmıştır (Kanca, 2012: 58).

Liberal döneme geçilen 1950'lerin sonunda askeri ihtilal gerçekleşmiştir. 1960'larda başlayan bu yeni dönem 1980 döneminde alınan kararlara kadar devam etmiştir.

Mevcut istikrarsızlığın önlenmesinde Türkiye üyesi olduğu IMF'ye başvurmuştur. IMF ve Dünya Bankası ülkelerin istikrarsızlığının önlenmesine yönelik gerçekleştirdiği yardım ve desteklerde bulunmak için bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu şartlar Stand-by anlaşmaları olarak adlandırılmaktadır. Türkiye IMF ile ilk Stand-by anlaşmasını 1961 yılında yapmıştır (İnan, 2019 :593).

1960 yılında ihtilalin ardından hazırlanan yeni anayasada demokratik unsurlar yer almıştır. Bu çerçevede planların hazırlanması kararlaştırılmıştır. 30 Eylül 1960 tarihinde kabul edilen 91 sayılı Kanun ile Başbakanlığa bağlı Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve kalkınma planlarını hazırlama ve yürütme görevi bu kuruma verilmiştir (Coşkun ve Yıldırım, 2018: 5). 1963 yılında başlayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin refahının artması için uzun dönemli köklü ve yapısal dönüşümlerin gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. 1968-1972 dönemini kapsayan ikinci plan ise sanayi sektörünün piyasada oynadığı lokomotif rolüne dikkat çekmektedir. 1973-1977 yıllarına denk gelen üçüncü plan dışa bağımlılığın azaltılmasını ve ara malı üretiminin geliştirilmesini hedeflemektedir. Dönemin sonlarına denk gelen ve 1979'da başlayan dördüncü plan ile ödemeler bilançosu açıklarının azaltılarak kendi kendine yeten bir ülke yaratılmak istenmektedir (Takım, 2011: 156-157).

1960'lı yıllarda liberal politikaların yerini karma iktisadi politikalar almıştır. Bu dönemde birinci ve ikinci beşer yıllık kalkınma planları uygulamaya konulmuş ve

böylece planlı döneme geçilmiştir. Ayrıca ithal ikameci politikaların uygulanması kararlaştırılmıştır (İdikut Özpençe, 2017: 44). Kalkınma planlarının amaçlarını gerçekleştirmek, dış ticaret açıklarını kapatmak ve yerli malların ihracatını arttırmak amacı ile 10 Ağustos 1970 tarihinde devalüasyon uygulanmış ve TL %66 oranında devalüe edilmiştir (Çelebi, 2001a: 61).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın da uygulamaya koyulduğu dönem olan 1970-1980 yıllarını kapsayan dönem devalüasyon uygulamasıyla başlamıştır. Sonrasında 12 Mart 1971 tarihinde askeri muhtıra gerçekleşmiştir (Ertem, 2018: 658). Bu dönemde Türkiye sadece kendi istikrarsızlıklarıyla değil aynı zamanda uluslararası alanda yaşanan istikrarsızlıklardan da etkilenmiştir. 1973 ve 1978 petrol krizlerine ek olarak 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Türkiye'nin istikrarını olumsuz yönde etkilemiştir (Karabulut, 2009: 980).

Yaşanılan olaylar Türkiye için istikrarsız dönemi meydana getirmiştir. Böylece 1978 yılında ekonominin yaşadığı darboğaz kriz ile sonuçlanmıştır. Aslında Türkiye bu döneme ulaşılan dek son 25 yıldır yüksek enflasyonla yaşamaktadır. Yükselen petrol fiyatları beraberinde döviz rezervlerimizin azalmasına yol açmış ve dış kredi kaynaklarımız tükenmiştir (Çelebi, 2001b: 21). 1978'de vadesi gelen borçların toplamı 4.84 milyar dolardan oluşmuştur. Bunun 1.38 milyarını Dövizle Çevrilebilir Türk Lirası Mevduat⁹ (DÇM) kapsamıştır. DÇM dahil kısa vadeli borçların toplam borçlara oranı yüzde 60 seviyelerinde seyretmiştir. Borçların ödenememesi sonucunda Mart 1979 tarihinde IMF ile anlaşma yapılmıştır. Bu kapsamda yüzde 20 oranında devalüasyon uygulanmış ve DÇM'ye kur garantisi kaldırılmıştır (Kazgan, 2009: 115-116).

Bu döneme ilişkin olarak yaşanan istikrarsızlıkların dünya konjonktüründe yer alan stagflasyondan mı yoksa gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan mı kaynaklandığı tartışılmaktadır. Kaynağı hangisi olursa olsun uygulanan politikalar kriz oluşumunu engelleyememiştir, yaşanan krize bir de askeri darbe eklenmiştir. Böylece 1980'le birlikte Türkiye yeni bir döneme girmiştir.

3.1.3. 24 Ocak 1980 Kararları

Türkiye 1970'lerde iktisadi, sosyal ve siyasi anlamda istikrarsız dönem yaşamıştır. Bu olaylar Türkiye'de iktisadi alanda 24 Ocak Kararları'na ve siyasi alanda 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde Dördüncü Beş

⁹ 1975 yılında çıkarılan tebliğle uygulama konulan DÇM hesaplarına devlet kur garantisi tanımıştır. Böylece borç ödeninceye kadar geçen sürede kur değişimine karşı oluşan riskleri devlet üstlenmiştir. Bu nedenle hem krediyi veren hem de alan için DÇM çok cazip bir kaynak oluşturmuştur (Kazgan, 2009: 108).

Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmıştır. 14 Ekim 1979 ara seçimleri ile beraber DPT müsteşar vekili Turgut Özal ve başbakanlık müsteşarı 24 Ocak Kararları'nı hazırlamıştır (Dağdemir ve Küçükcalay, 1999: 127). Bu döneme kadar Türkiye'de "*ithal ikameci sanayileşme stratejisi*" uygulanmaktayken bu dönemle birlikte "*dışa açık sanayileşme stratejisi*"ne geçilmiştir. İstikrar programının uygulanmasında özellikle 1970'lerin sonlarında yaşanan olaylar etkili olmuştur (İdikut Özpençe, 2017: 44).

Türkiye; yüksek enflasyon, her gün artan hayat pahalılığı, döviz darboğazı, bazı temel maddelerin yokluğu, ulaşım ve üretim faaliyetlerinin aksaması, grevler, hızla artan işsizlik, gelir dağılımının bozulması, petrol sıkıntısı, vergi sistemindeki bozukluk ve kamu iktisadi teşebbüslerinin aşırı zararları ile baş etmeye çalışmaktadır (Çelebi, 2001a: 62). Ayrıca Türkiye'de döviz kuru, para arzı ve fiyat düzeyi arasındaki ilişkilerden kaynaklanan bir enflasyon kısır döngünü bulunmaktadır. İç ve dış borçların artışı da enflasyonu artıran diğer bir unsur olarak gösterilmektedir. Hızlanan enflasyon üç haneli rakamlara ulaşmıştır (Akyürek, 2008: 31). Enflasyonun makul seviyelere indirilememesinin bazı sonuçları bulunmaktadır. Bunların başında hanehalkalarının satınalma güçlerinin azalması gelmektedir. Bunun dışında yüksek enflasyonun gelir dağılımında adaleti bozucu etkisi bulunmaktadır. Ayrıca istikrarsız bir ortam yaratmasından dolayı yatırım kararları üzerinde de olumsuz etkiler yaratabilmektedir.

Makroekonomik dengelerin bozulmasına petrol fiyatlarının artışından kaynaklı enerji kıtlığının da eklenmesiyle Türkiye'de kriz yaşanmıştır. Toplam talepteki yüksekliği ise üretim karşılayamamıştır. Bu aşamada alınan kararlar kapsamlı bir istikrar programını simgelemektedir (WEB_8). Bu tarihte Türkiye'de kamu açıklarının hem yapısal hem konjonktürel olduğu bilinmektedir.

Bu istikrar programı, ilk etapta iktisadi, siyasi ve yönetsel alanlarda devlet müdahalesini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve var olan sanayileşme stratejisinden ihracata dönük sanayileşme stratejisine geçmeyi amaç edinmiştir (Çetin ve Savrul, 2016: 515).

İstikrar programı ile kısa vadede temel iktisadi sorunların giderilmesi amaçlanırken, uzun vadede Türkiye'de temel yapı taşlarını yerine oturtmak ve ihracata dayalı bir büyüme ile iktisadi istikrarın sağlanması amaçlanmaktadır. Uygulamayla birlikte kamunun dış ticaret üzerindeki etkileri azalmıştır. İhracat, ithalat ve kambiyo rejiminde köklü değişimlere gidilmiştir (Doğançay, 2016: 153). Bu kapsamda 1 Mayıs

1981 tarihinde günlük kur uygulamasına geçilmiştir. Bu tarihten sonra TCMB TL'nin Dolar karşısındaki değerini diğer yabancı paralarla olan ilişkisine göre belirleyerek ilan etme yoluna gitmiştir. Böylece yüksek oranlı devalüasyonların ilan edilmemesi hedeflenmiştir (Şanlı, 1998: 192).

24 Ocak istikrar programının ele alınmasında 1983 yılı önemli bir dönüm noktasına sahiptir. Çünkü 1983 yılında Türkiye'de yapılan seçim sonrasında yeni kurumlar oluşturularak iktisadi politikalarda yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Yeni dönemle birlikte Türkiye hızlı bir büyüme eğilimine girmiştir. Ancak kamu gelirlerinin GSMH'ye oranının harcamalar oranında artmamış olması kamu gelir-gider dengesinde bozulmalara yol açmıştır. Oluşan açığın finansmanında borçlanma yoluna gidilmiştir. Kamu açıklarının doğal bir sonucu olarak enflasyon oranı yükselmiştir (Köse, 2000: 37).

Vergilendirme sürecinde modern ve çağdaş uygulama olarak kabul edilen KDV 25.10.1984 tarih ve 3065 Sayılı Kanun'la kabul edilmiştir. Ayrıca piyasa ekonomisi uygulamalarına yönelik olarak sermaye oluşumu, üretim, yatırım ve ihracatın artırılmasını sağlamak amacıyla Gelir ve Kurumlar Vergisi başta olmak üzere bazı vergi kanunlarında düzenlemeler yapılmıştır. Teşvik mevzuatında yapılan düzenlemeler ise özel sektörün desteklenmesine yönelik düzenlenmiştir (Kükreler, 1999: 91).

Türkiye bu dönemde dış ticaret rejimini liberalleştirmiş ve ihracata dayalı büyüme modelini benimsemiştir. Özellikle ithalat rejiminin dışa dönük büyüme modeline uyumlu hale getirmek için bir dizi önlemler alınmıştır. Bu süreçte önemli dönüşüm yılları olarak 1984, 1990 ve 1992 dönemleri gösterilmektedir. 1984 yılında dış ticaret rejimi piyasa ekonomisi koşullarına yaklaştırılarak mallar ithali yasak, müsaadeye tabi ve ithali serbest olmak üzere üçe ayrılırken, 1990 yılında ithalatı yasak olmayan bütün malların ithalatı serbest bırakılmıştır (Alakbarov vd., 2018: 68). Serbestleşmeye başlayan Türkiye küreselleşmeyle birlikte uluslararası iktisadi işlemlerden etkilenen bir ülke konumuna gelmiştir. 1989 yılında onaylanan 32 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu yoluyla liberal politikaların finansal ayağı da tamamlanmıştır.

24 Ocak kararlarının sonuçları Tablo 2.1.'de yer almaktadır. Tablo 2.1. incelendiğinde 1970'li yılların sonuna doğru oluşan istikrarsızlık nedeniyle uygulamaya konulan 24 Ocak kararlarının yarattığı sonuçlar görülmektedir. Buna göre kararların Türkiye için olumlu etkileri bulunmaktadır. Bunların başında cari açıkların azalması gelmektedir. Böylece Türkiye'nin yükümlülükleri azalmaktadır. Bu durumda ihracata

sağlanan teşvikler önemli rol oynamaktadır. Yine yabancı sermayeye yeni teşviklerin açıklanması ve yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinin desteklenmesi ile birlikte Türkiye'ye döviz girişi artmıştır. İthal ikameci politikalar yerine ihracata dayalı sanayi stratejisinin belirlenmesi ise tarım ürünlerinin desteklenmesinin düşürülmesiyle sonuçlanmıştır.

Tablo 2.1. 24 Ocak Kararlarının Sonuçları

Alınan Karar	Kararın Sonucu
Yüzde 33 oranında devalüasyon uygulanmıştır	Cari açığın küçüldüğü bilinmektedir.
Sabit kur uygulaması yumuşatılmıştır	Kurun günlük olarak ilan edildiği görülmektedir
Devletin piyasada payının küçültülmesi kararlaştırılmıştır	Tarım ürünlerinin desteklenmesi düşürülmüştür
Gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmıştır	Kamu kesiminin ağırlığı azalmıştır
İthalat aşamalı olarak serbestleştirilmiştir	İthalatı yasak olan mal sayısı düşürülmüştür
İhracatta vergi iadeleri düşük faizli kredi ile desteklenmiştir	İhracatta ciddi artışlar yaşanmıştır
Yabancı sermaye yatırımlarına yeni teşvikler getirilmiştir	Döviz girişleri artmıştır
Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir	Döviz kazançları artmıştır
İthal ikamesine dayalı sanayileşme terk edilmiştir	İhracata dayalı sanayileşmeye geçilmiştir

Kaynak: Eğilmez, Türkiye Ekonomisi (2019), s.229

Bu bağlamda Türkiye'de uygulamaya konulan istikrar programları değerlendirildiğinde konjonktürel daralmaya yol açan nedenlerin ve alınması gereken önlemlerin tespitinde başarılı olunmuştur. Türkiye kısa dönemde krizden çıkmak için gerekli olan güncel tedbirleri kararlılıkla uygulamıştır. Ancak belirli bir dönem yapısal tedbirlerin başarıyla uygulanmasına karşın sonraları tedbirlerin etkili olabilmesi için gerekli olan diğer iktisadi koşulların aynı ölçüde hazır olmaması nedeniyle alınan kararlardan yeterince başarı elde edilememiştir (Köse, 2000: 169).

1970'lerin sonlarında dış şoklardan kaynaklı oluşan istikrarsızlık neticesinde uygulamaya konulan 24 Ocak Kararları ile yeni bir döneme geçen Türkiye, alınan kararların etkisiyle istikrarı belli bir süre sağlayabilmiştir. Ancak serbestleşmenin iktisadi gereklerini yerine getiremediği bilinen Türkiye'de 1980'lerin sonuna doğru ve 1990'ların başlarında konjonktür yeniden daralmıştır. Bu gelişmeler ise Türkiye'de yeni bir krize neden olmuştur. Nihai olarak 5 Nisan 1994 tarihinde yeni bir istikrar politikasına geçilmiştir.

3.1.4. 5 Nisan 1994 İstikrar Politikaları

5 Nisan kararları öncesinde Türkiye'de kamu kesimi dengesi sağlanamamıştır. Daha önemlisi kamu kesimi açıkları konjonktürel değil yapısal nedenlerden kaynaklanmıştır. Devlet gelirlerini arttıramamıştır. Çünkü vergilendirilemeyen alanlara

yönelik güçlü bir vergilendirme sistemi kurulamamıştır. 5 Nisan öncesinde ödemeler bilançosu açıkları da çok yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu dönemde kısa vadeli sermaye hareketleri döviz rezervlerinde sorun olmadığını göstermesine rağmen ödemeler bilançosu açıklarının çok artması ve Türkiye'nin kredi notu değerlendirmeleri Türkiye'ye yönelik spekülasyon işlemleri ortaya çıkarmıştır (Turan, 2011: 63).

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) ve faiz ödemelerinin GSYİH'ya oranında da artış yaşanmıştır. 1989'a kadar olan dönemde KKBG'nin GSYİH'ya oranı yüzde beş seviyesindeyken, faiz ödemelerinin GSYİH'ya oranı ise yüzde üçtür. Fakat 1990'lı yıllarla birlikte GSYİH'nın yüzde onuna yakın bir oranını faiz ödemelerine ayırmak zorunda kalmıştır. Nitekim kamu harcamalarının azaltılamamasının ve sosyal hizmetlere kaynak ayıramamasının (Kazgan, 2009: 200).

Yüksek kronik enflasyon ve dengesiz büyümenin etkileri kamu bütçesinde görülmektedir. Dönem başında kamu açıkları sürdürülebilir seviyedeysen, sonrasında sürdürülemez hale gelmiştir. Bu durum ise finansal baskıyı arttırmış ve yurtiçi tasarrufların büyük kısmının kamu açıklarının finansmanında kullanılmasına yol açmıştır. Böylece yüksek reel faiz uygulanmıştır. Ayrıca içsel sorunlara ek olarak Şubat 1990 tarihinde başlayan Körfez Savaşı da Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Dışsal sorunlarla birlikte kamu bütçe dengesi daha da bozulmuş ve enflasyonist ortam oluşmuştur. Tüm bu gelişmeler karşısında gerçekleştirilemeyen reformlar sonucunda 1994 yılında kriz meydana gelmiştir (Gaytancıoğlu, 2010:142). Krize karşı IMF'den de destek alan Türkiye "5 Nisan 1994 Kararları" adı verilen bir dizi iktisadi önlemleri uygulamaya koymuştur.

Türkiye'nin liberalizasyon sürecinde 24 Ocak kararlarından sonra diğer önemli dönüm noktasını 5 Nisan 1994 kararları oluşturmaktadır. Bu kararlarda ihracat, turizm, dış müteahhitlik ve döviz kazandırıcı hizmetler Türkiye'nin en önemli unsurudur. 5 Nisan kararlarına göre yurt içi talepte yaşanan daralmanın yurt dışı talebin artırılmasıyla dengelenmesi öngörülmüştür. Böylelikle üretim, istihdam ve döviz gelirlerinin artırılması planlanmıştır. Ayrıca Türk Eximbank Kredi ve Sigorta Programlarının kapsamının genişletilmesi karara bağlanmıştır (Çetin ve Savrul, 2016: 517).

5 Nisan 1994 tarihli istikrar programının başlıca hedefleri şunlardan oluşmaktadır (Eğilmez, 2019: 213);

- ✓ Ek vergi alınarak kamu gelirlerinin artırılması,

- ✓ Kamu giderlerinin, ücret artışlarının enflasyonun altında tutulması da dahil olmak üzere, çeşitli bütçe kısıntıları yoluyla düşürülmesi,
- ✓ Önceki şıklarda konu edilen önlemler sonucu, konsolide bütçe açığının ve dolayısıyla kamu kesimi harcama gereğinin düşürülmesi,
- ✓ TL'nin dolar karşısında değer kazanmasının önlenmesi,
- ✓ Hazine borçlanmasını çekici hale getirebilmek için başlangıçta enflasyonun çok üstünde bir faizle borçlanması, ancak zaman içinde bu faizin düşürülmesi.

Rekabete sahip, büyümede dış talebin yer aldığı piyasada enflasyonun düşürülmesi 5 Nisan 1994 kararlarının amacını oluşturmuştur. Ayrıca TL'ye ve para piyasasına istikrar kazandırarak ihracatı arttırmak ve iktisadi ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirmek kararlarda yer almıştır. İstikrar programının hayata geçirilmesinden sonraki yıllarda dönem dönem tüketici fiyatlarındaki artış üretici fiyatlarındaki artışın gerisinde kalmıştır. Bu durum ise enflasyonist süreçte maliyet itici öğelerin ağırlık kazandığını göstermektedir. 1994 yılının özellikle ikinci yarısından itibaren cari fazla vermeye başlanmıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta; yüzde 18 oranındaki ihracat artışıyla ithalattaki yüzde 21 oranındaki gerilemenin nedeninin döviz kurunun yükseltilmesi ve iç tüketimin kısılmasından kaynaklanmış olmasıdır (Gerek, 1997: 362-364). Buna ek olarak dış ticaretteki gelişmelerde Gümrük Birliği Anlaşması da etkili olmuştur.

1 Ocak 1996 tarihinden itibaren uygulanan Gümrük Birliği ile birlikte Avrupa Birliği (AB) ile olan dış ticarete miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve taraflar arasında ortak gümrük tarifesi uygulanmaya başlamıştır (Nart, 2010: 2874). AB ile imzalanan Gümrük Birliği Antlaşması uyarınca AB normlarına uygun, çevreye duyarlı, katma değeri yüksek, markaya dayalı uluslararası kaliteye sahip üretim ve yatırımların desteklenmesi amaçlanmıştır.

Genel olarak bakıldığında 1994 sonrası kalıcı bir istikrar programı uygulanmıştır. Özellikle finans piyasalarında oluşan güvensizlik ortamında, büyüme kaynağı olarak sadece kısa vadeli yabancı para girişleri kalmıştır. Fakat 1995 sonrasında sıcak para girişi bile ancak çok yüksek reel faizler ile sağlanabilmiştir (Akyürek, 2008: 39). Liberalleşme döneminde Türkiye ihracatının ithalata bağımlılık oranı önemli boyutlara ulaşmıştır. Özellikle 1996 yılından itibaren uygulanan dahilde işleme rejimi Türkiye'nin ihracatının

ithalata bağımlılığını artıran önemli faktörlerden birisi olmuştur (Albarakov vd., 2018: 68).

Türkiye'nin liberalleşme dönemine girdiği 1980 döneminden itibaren edinilen tecrübelerden anlaşılacağı üzere bozulan makroekonomik dengelerin düzeltilmesi zorlaşmaktadır. Türkiye'de bu dönemde uygulanan politikalar parasal politikalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca uygulanması gereken yapısal reformlar gündeme gelmemiş, gündeme gelenler ise ya geç uygulanmış ya da uygulanmadan rafa kaldırılmıştır. O halde bir ülkede maliye politikalarıyla desteklenmeyen para politikalarının başarıya ulaşma olasılığı düşüktür.

3.1.5. 9 Aralık 1999 Kararları ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Türkiye yaşadığı istikrarsızlıklardan sonra yeniden büyüme dönemine girmiştir. Büyümenin kaynaklarına bakıldığında, ihracatta 1997 yılına kadar büyük artışlar gerçekleşmiştir. İthalat ise hızlı ve sürekli bir şekilde artmıştır. 1997'de ithalat 1994 yılını ikiye katlamıştır. Dış borçlanmaya bu dönemde yeniden başvurulmuştur. 1994 yılına göre dış borçlanma yaklaşık 1.5 kat artmıştır. Türkiye'nin 1994 sonrasında büyük ölçüde dış kaynaklarla büyüme politikasını tercih etmiş ve böylece oluşan borçlanma mali sistemi zorlayarak Türkiye'de yeni bir istikrarsızlık dönemini başlatmıştır (Duman, 1999: 193).

5 Nisan kararları ile büyüme yeniden sağlanabilmiştir. Ancak enflasyonla mücadele kapsamında hedeflenen üç yıllık orta vadeli istikrar programının uygulanmaya başladığı 1998 yılında yurtiçi talepteki daralmaya bağlı olarak büyüme eğilimi de yavaşlamıştır. Büyüme yavaşlarken 1998 yılı Temmuz Ayı ortalarına kadar açıklanan üçer aylık programlardaki hedeflerin tutturulması piyasadaki belirsizlik ortamının azalmasına ve enflasyonun düşmesine katkıda bulunmuştur. Böylece borçlanmada vadeler uzarken maliyetlerde düşme eğilimine girmiştir (Susam, 2009: 192). Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen önce Asya'da başlayan ve Rusya'yı etkileyen kriz Türkiye'de bulunan olumlu beklentileri de negatif etkilemiştir.

Türkiye'nin iktisadi olarak sorunlar yaşadığı dönemde Türkiye'nin iktisadi anlamda en gelişmiş bölgesinde 17 Ağustos 1999 tarihinde oluşan deprem imalat sektörünü negatif etkilemiştir. Nitekim üretim hacmi de daralmıştır. Konjonktürün canlanma dönemine girebilmesi için yapısal reformlar ve sıkı bütçe politikaları hedeflenmiş ve bu doğrultuda IMF ile Aralık 1999 tarihinde yeni destek programı uygulamaya koyulmuştur (Unay, 2001: 99-100).

Türkiye’de yaşanan politik istikrarsızlık ve belirsizlik piyasaları da etkilemiştir. 1999 yılında yapılan seçimle iktidara koalisyon hükümeti gelmiştir. Kurulan hükümet konjonktür daralmasının durdurulmasını hedeflemiş ve bu amaca yönelik olarak 9 Aralık 1999 tarihinde diğer istikrarsızlık dönemlerinde olduğu gibi TCMB ve Hazine bürokratlarının öncülüğünde IMF ile yeni bir stand-by anlaşması yapılmıştır. Buna göre döviz kuru çapa olarak alınmış ve kurda nominal değerlenmenin yüzde 20 olacağı ve enflasyon hedefinin de yüzde 25 olacağı belirtilmiştir (Emsen, 2004: 95).

Uygulanan programın ilk yılı sonunda hedefleri aşan ve hedeflerin altında kalan değişkenler olmuştur. Para ve döviz kuru politikalarında kısa süreli başarı elde edilmesine karşın, diğer hedeflere ulaşamadığı bilinmektedir. Artan enerji fiyatları tüketici fiyatlarını arttırırken TL yaklaşık yüzde 13 değer kazanmıştır. Ayrıca bu dönemde cari açık artmıştır. Bu durumda artan petrol fiyatları ekili olmuştur. 2000 yılında kısa vadeli sermaye girişinde bir artış yaşanmasına rağmen, programın uygulanmasında yaşanan aksaklıklara ek olarak Arjantin’de meydana gelen krizin de etkisiyle birlikte Türkiye’den sermaye çıkışları 2000 yılının sonuna doğru hızlanmıştır (Polat, 2019: 335-336). Makroekonomik bazı göstergelerin bozukluğuna bir de sermaye çıkışlarının eklenmesiyle birlikte Türkiye’de bankacılık sektörü yükümlülüklerini yerine getirememeye başlamıştır. Bankaların yaşamış olduğu likidite sorunu 2000 yılının sonlarında Kasım ayında bir kriz ile sonuçlanmıştır.

Bu dönemde banka mevduatlarına devlet garantisinin sürdürülmesi ve yeterince denetlenememesi, kamu bankalarının görev zararları, TL’nin aşırı değerlenmesi, cari açığın kritik seviyelerde seyretmesi sonucu mali sektör sermayeye ulaşamamıştır. Ayrıca kur ve faiz riskinin artışı ve istikrarın uzun zamandır sağlanamamış olması gibi faktörlere ek olarak sermaye girişlerinin sürekliliğin sağlanmasında yapılan hatalar, sterilizasyon politikasının yanlış uygulanması ve FED faizlerinin yükselmesi Kasım 2000 krizinin kaynağını oluşturmuştur. Tüm bu nedenlerin üzerine Kasım 2000’den sonra Türkiye’de beklentilerin karamsarlığı da eklenince Şubat 2001’de yeni bir kriz daha meydana gelmiştir (Kol ve Karaçor, 2012: 384).

Fakat 2001 krizinde sadece bu gelişmeler değil bankacılık kesiminde mevcut olan kırılganlık da önemlidir. Bankacılık sektöründeki kırılganlığın kaynağı döviz vade uyumsuzluğundaki artışa ve yerine getirilemeyen borçlardaki yükselişe bağlanmaktadır (Özdemir, 2007: 144).

Şubat 2001’de Türkiye IMF ile mevcut bir anlaşmanın içinde bulunmaktadır. Kriz sonrası dönemde alınan önlemleri desteklenmesi için IMF’in mevcut desteğini arttırdığı bilinmektedir. Böylece Türkiye’nin 2001 krizini çabuk bitirdiği söylenmektedir. Bu krizden çıkmak için 14 Nisan 2001 tarihinde “*Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*” (GEGP) adıyla yeni bir istikrar programı açıklanmıştır.

GEGP’nin temel amacı kur rejiminin terk edilmesi sebebiyle oluşan güven eksikliği ve istikrarsızlığı hızlı bir şekilde yok etmek ve aynı anda bu duruma tekrar geri dönmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve piyasanın yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmaktır. Bu doğrultuda (WEB_9);

- ✓ Programın arkasında kesin bir siyasi taahhüt bulunmaktadır,
- ✓ Kamuda şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanarak, yolsuzluklarla mücadelenin güçlendirilmesi hedeflenmektedir,
- ✓ Bütün bunlarla katlanılan fedakarlıkların boşa gitmesinin önlenmesi ve piyasalarda güven ortamının yeniden sağlanması amaçlanmaktadır.

GEGP yoğun bir yeniden yapılanma ve düzenleme süreci içermiştir. Özellikle bankacık kesiminin sorunlarının çözümüne yönelik önemli tedbirleri barındırmıştır. Ayrıca program piyasadaki rekabetin artırılmasını da hedeflemiştir. Bu çerçevede temel hedeflere ulaşabilmek için dört ana alanda çeşitli yasal düzenlemelerin yapılması planlanmıştır (Susam, 2009: 212). Dört ana alan ise şunları içermektedir (WEB_9);

- ✓ Mali sektörün yeniden yapılandırılması,
- ✓ Devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi,
- ✓ Piyasada rekabetin ve etkinliğin artırılması,
- ✓ Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi.

GEGP bankacılık sektörünün yeniden sermayelendirilmesi sürecinde kamu borçlanmasını tercih etmiştir. Böylece para arzı da denetim altında tutulmuştur. Fiyat istikrarının öncelikli hedef olarak belirlenmesi, istikrarın yeniden sağlanması, iç borcun sürdürülebilir seviyelere gelmesi beklentileri olumlu etkilemiştir. Böylece faiz oranlarını düşmüş ve özel sektörün dış finansman imkânı artmıştır. Bunun sonunda ise istikrar sağlanmıştır (Taşar, 2010: 94).

3.1.6. Müdahaleli Piyasa Ekonomisi Dönemi (2002-2011)

Türkiye 2001’de tarihinin en büyük krizlerinden birini yaşamasına rağmen krizden çıkışı hızlı olmuştur. Krizden çıkış amacıyla uygulanan GEGP ve IMF’nin bu programa desteği bu durumda önemli pay almıştır. Bu dönemde Türkiye’de siyasi değişim yaşanmıştır. Yeni iktidar GEGP ve IMF politikasını benimsemiştir. Bu uygulamanın temel taşları; sıkı maliye politikası ve düşük bütçe açığı, sıkı para politikası ve enflasyonla mücadele, müdahaleli döviz kuru rejiminden dalgalı döviz kur rejimine geçiş olarak özetlenmektedir (Eğilmez, 2018: 151-152).

Bu dönemde Türkiye çeşitli yapısal reformları gerçekleştirmiştir. Örneğin 2002 yılında vergi sisteminin sadeleştirilmesi ve AB’ye uyum kapsamında Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) uygulamaya konmuştur. Böylelikle hanehalklarının özel tüketimlerinden ÖTV alınmaya başlanmıştır. Yine bu dönemde 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve yerine 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) yürürlüğe girmiştir. Ayrıca kamunun borçlanmasını düzenleyen 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun yine bu dönemde yürürlüğe girmiştir.

Döneme ait önemli gelişme olarak 3 Ocak 2003 tarihinde Acil Eylem Planı’nın (AEP) uygulamaya konulması gösterilmektedir. AEP kapsamında bulunan faaliyetler 4 ana politika başlığı altında toplanmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır (WEB_10);

- ✓ *Kamu Yönetimi Reformu*; bu kapsamda merkezi idare, yerel yönetimler, devlet personel rejimi reformları ile yolsuzlukla mücadele ele alınmaktadır.
- ✓ *Ekonomik Dönüşüm Programı*; buna göre iktisadi alanda vergi politikaları, harcama politikaları, mali piyasalar, özelleştirme politikaları, reel sektör ve doğrudan yabancı yatırımlar hususunda izlenecek politikalar yer almaktadır.
- ✓ *Demokratikleşme ve Hukuk Reformu*; bu çerçevede planda 24 adet faaliyetin bulunduğu görülmektedir.
- ✓ *Sosyal Politikalar*; maliye politikasının amaçlarından olan gelir dağılımında adaletin sağlanması, tam istihdamın sağlanması ve beşeri sermaye kapsamında nitelikli eğitim ve sağlıklı toplumun oluşması gibi hususlar bu başlıkta yer almaktadır.

Türkiye iktisadi büyümesini artık bütçe açıkları vererek değil cari açık vererek sürdürmeyi amaçlamıştır. İktisadi faaliyet tarafına bakıldığında ise özel sektör ağırlıklı modele geçilmek istenmiştir. Gerekli finansmana ulaşmada ise ödemeler dengesinin kullanılmıştır. Ayrıca para politikalarına önem verilmiştir. Fakat gerçekleşen enflasyon hedeflenen enflasyondan yüksek gerçekleşmiştir. Maliye politikası ise nispeten özelleştirme gelirleri gibi tek seferlik gelirlerle yürütülmüştür.

2003'te uygulanmaya başlanan programın en önemli özelliğini kamu finansman ihtiyacını azaltılmayı hedeflemesi oluşturmuştur. Nitekim vergi gelirlerinin arttırılması temel politika aracı olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda kayıtdışılığı kontrol altına almak ve vergiyi tabana yaymak için "*Vergi Reformu*" uygulamaya konulmuştur (Gencel ve Kuru, 2012: 42).

Bu dönemde iyileştirilmiş mali dengeler, düşen faiz oranları ve enflasyonla sonuçlanan büyük bir reform sürecinin yaşandığı bilinmektedir. Yeni dönemle birlikte pragmatik olarak bu reform sürecine bağlı kalınması ve küresel likiditenin de desteğiyle Türkiye 1950 sonrasında en iyi iktisadi büyüme dönemlerinden birini yaşamıştır (Aytaç, 2013: 377-378). Makroekonomik göstergelerde yaşanan olumlu gelişmelerde AB ile yapılan müzakerelerin de etkisi olmuştur.

Türkiye ile AB arasındaki katılım müzakereleri 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Hükümetlerarası Konferansta alınan karar uyarınca 20 Ekim 2005 tarihinde başlatılmıştır. 35 fasıl üzerinden yürütülen müzakereler 13 Ekim 2006 tarihinde tamamlanmıştır (WEB_11). Müzakerelerinde etkisiyle Türkiye'ye bu dönemde gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları hızlı bir şekilde artmıştır. Yabancı sermaye girişi hem döviz kurlarını istenilen oranlarda tutarken hem de büyüme üzerinde pozitif etkiler yaratmıştır.

İktidarda bulunan mevcut hükümet AEP uygulayarak uzunca bir süre kamu kesimi bütçesini kontrol altında tutmayı başarmıştır. Böylece enflasyon düşürülerek tek haneli rakamlara indirilmiştir. Ancak 2005 yılı başlarından itibaren ek önlemlerin alınmaması ve gerekli yapısal düzenlemelerin yapılmamasının sonucunda Türkiye'de makroekonomik göstergeler nispeten bozulmuştur(Kibritçioğlu, 2010: 3-4). Bu bozulmaya 2008 yılında ABD'de meydana gelen ve tüm dünyaya yayılan küresel krizin eklenmesi sonucunda Türkiye'de konjonktürün yeniden daraldığı bir dönem yaşanmıştır.

Bu başarılı görünüme rağmen, 2008 yılının son çeyreği ve sonrasındaki iktisadi faaliyetlerdeki daralmanın temel nedeni ihracata dayalı üretim yapan sanayi sektöründe meydana gelen küçülmeden kaynaklanmıştır. Bu durum tarım dışı istihdamdaki bozulmayı da hızlandırmıştır. Böylece emek arzına katılım oranlarında yükseliş yaşanmıştır. Bu durum ise işsizlik oranlarını yükseltmiştir. Buna ek olarak yatırım oranlarının düşmesi ise işsizlik oranlarının artmasına yol açmıştır (Öztük ve Gövdere, 2010: 387).

Bu olumsuz etkilere rağmen 2008 küresel finans krizi Türkiye'yi ABD veya AB ülkeleri kadar etkilememiştir. Bunun temel nedeni Türkiye'nin küresel krize yol açan mali sektör zayıflığını 2001 yılındaki krizde yaşamış ve atlattığı olmasından kaynaklanmıştır. 2001 krizinden sonra IMF destekli programla bankacılık ve kamu mali disiplini alanındaki birçok düzenlemeyi oldukça ileri sayılabilecek bir düzeyde tamamlamıştır. 2008 yılında büyüme oranının yüzde 0.7'ye düşmüş olmasına ve krizin asıl etki yılı olan 2009'da yüzde 4.8 küçülmesine rağmen bankacılık kesiminin sağlamlığı ve kamu mali disiplininin yerleşmiş olması nedeniyle Türkiye küresel krizden diğer ülkeler kadar olumsuz etkilenmemiştir (Eğilmez, 2019: 224-225).

3.1.7. Türkiye'de İktisadi Yapının Güncel Durumu

2008 küresel finans krizinin sonucu olarak gelişmiş ülkelere para arzı artmıştır. Artan para arzı neticesinde gelişmekte olan ülkelere kısa vadeli sermaye akımları gerçekleşmiştir. Likidite artışına ek olarak petrol fiyatları da düşmüştür. Daha açık bir ifadeyle hem finansman hem de enerji maliyetleri azalmıştır. Türkiye'nin de bu dönemde refahının artmış ancak Türkiye uygulaması gereken yapısal reformları gerçekleştirilememiştir (Eğilmez, 2018: 238).

Yapısal reformları yapmak için uygun iktisadi koşulları bulunan Türkiye 2012 yılında konjonktürel açıdan negatif döneme girmiştir. Çünkü bu dönemde Avrupa'da gerçekleşen krizler Türkiye'yi de etkilemiştir. Diğer yandan dış şoklara ek olarak Türkiye'nin kendi iç yapısı da finansman kaynaklarını olumsuz bir yapıya büründürmüştür. Ayrıca Türkiye'de iktisadi faaliyetin rekabet gücü azalmıştır. Bunların dışında bu dönemde Türkiye'de tasarruf oranının düşüklüğü de sorun oluşturmuştur (Bahçekapılı, 2015: 122). Türkiye dış ticaretinde tüketim malları ihraç ederken ara malı ithal eden bir yapıya sahipti. Bu nedenle Türkiye'de döviz kurlarının düşük olması istendi. Aksi halde rekabet gücünün azalmasına neden olmaktadır. Türkiye ayrıca tasarruf

yetersizliği nedeniyle ödemeler dengesinde sürekli açık veren bir yapıya sahipti. Dahası cari açığın azaldığı dönemlerde büyüme oranı da azaldı. Özetle bu dönemde Türkiye cari açıkla iktisadi büyümesini gerçekleştirdi.

2010'lu yıllarda; Avrupa'nın yaşadığı iktisadi sorunlar Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir. Çünkü EURO, dolar karşısında değer kaybetmiştir. Bu dönemde kısa vadeli sermaye hareketleri, düşük döviz kurları, borsada yaşanan artış ve cari açıkta gerçekleşen azalışlar ise olumlu gelişmelerdir. Faiz giderlerinin bütçe yükü ve kamu borç stoku düşüş göstermeye devam etmiştir. Faizlerin düşmesiyle beraber yatırımların artışı büyümeyi de inşaat ve otomotiv sektörlerinin öncülüğünde arttırmıştır. Ancak 2016 yılında yaşanan darbe girişimiyle birlikte istikrar ve güven ortamının kaybolması yabancı sermayenin beklentilerinin olumsuzlaşmasına, kredi derecelendirme kuruluşlarının ise notlarını düşürmesine neden olmuştur. Bunlara ek olarak FED'in uyguladığı faiz politikasıyla birlikte döviz kurları da artmaya başlamıştır (Acer, 2019: 92-98). Artan döviz kurları özellikle 2018 yılında döviz krizine neden olmuştur. Bu durumun sonucu olarak enflasyon artmıştır. Ayrıca olumsuz beklentiler iktisadi büyümenin de negatif etkilenmesine yol açmıştır.

Türkiye güncel olarak döviz krizinden kaynaklı dalgalanmalarla mücadele kapsamında anti-konjonktürel maliye politikası uygulamıştır. Özellikle enflasyon ve işsizlik sorunlarına yönelik politikalar üretmektedir. Stagflasyon gibi bir konjonktür durumuna gireceği endişesi yer alırken uygulanan politikalar neticesinde 2020 yılının başında iktisadi alanda olumlu gelişmelerin (enflasyon oranında bir miktar düşüş ve büyüme oranında artış) gerçekleşmiştir. Fakat küresel olarak olumsuz etkiler meydana getiren Covid-19 tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'yi de negatif etkilemiştir. Pandemi nedeniyle sosyo-ekonomik faaliyetlerde büyük oranda daralmalar meydana gelmiştir.

Pandeminin olumsuz etkileriyle mücadele edilmesinde öncelikle para politikası tercih edilerek "*helikopter para*" teorisine yönelik uygulamalar yapılmıştır. Buna göre 2020 yılında bir önceki döneme göre emisyon yaklaşık %60 oranına yakın arttırılmıştır. TCMB emisyon artışının bir kısmını tahvil ihracıyla gerçekleştirirken bir kısmını da para basma yoluyla gerçekleştirmiştir (Eryüzlü, 2020: 16).

Diğer yandan da pandemiden etkilenen iktisadi faaliyete yönelik anti konjonktürel maliye politikası da genişletici politikalar mali destek paketi özelinde uygulanmıştır. Bu

kapsamda Covid-19'la mücadelede uygulanan maliye politikası şu şekilde sıralanabilmektedir (Soylu, 2020: 183-184);

- ✓ Mükelleflerin KDV ve Prim ödemeleri 6 ay ertelenmiş,
- ✓ Kısa çalışma ödeneği uygulanmış,
- ✓ Emekli maaşlarında artış yapılmış,
- ✓ Emeklilere ödenen bayram ikramiyeleri olması gerekenden önce ödenmiş,
- ✓ İhtiyaç sahibi iktisadi birimlere nakdi yardımlar yapılmış,
- ✓ Kredi ödemeleri ertelenmiş ve uygun vadeli krediler uygulanmış,
- ✓ Konut, taşıt, ihtiyaç finansman destek paketleri hanehalklarına sunulmuştur.

3.1.8. Türkiye’de Konjonktür Dalgalanmalarının Genel Değerlendirmesi

Ülkeler istikrarlı iktisadi büyüme istemelerine rağmen bazen iktisadi nedenlerden bazen savaş, doğal afet ve hastalık gibi nedenlerden kaynaklanan şoklar neticesinde istikrarsız dönemler yaşayabilmektedir. Türkiye’de de iktisadi büyüme istikrarsız dönemlerden geçmektedir. Örneğin 2008 küresel finans krizi nispeten Türkiye’yi de etkilemiş ve iktisadi büyümede dalgalanma yaşanmıştır. Covid-19 salgını neticesinde iktisadi faaliyetler istikrarsızlaşmıştır. Bunların dışında iktisadi büyümede yaşanan istikrarsızlıkların kaynağını uygulanan politikalar da oluşturabilmektedir.

Her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de konjonktürel dalgalanmalar iktisadi faaliyet üzerinde etkili olmaktadır. Bu başlık altında Türkiye’de konjonktür dalgalanmaları tarihsel olarak değerlendirilmektedir. Konjonktür dalgalanmalarının genel değerlendirmesi Tablo 3.1.’de görülmektedir.

Tablo 3.1. Türkiye’de Konjonktür Dalgalanmalarının Genel Değerlendirmesi

Dönem	Gerçekleşen Olaylar	Sonuç
1923-1929 Liberal Politikalar	Denk bütçe ve sağlam para politikası benimsenmektedir. Aşar vergisinin kaldırıldığı dönem dışında denk bütçe uygulanmıştır.	Klasik Konjonktür Teorisi
1930-1939 Devletçilik Politikaları	1931 yılına kadar sabit olan para arzı dönem içinde artmaktadır. Olağanüstü Ödenek Kanunları 1936’da bütçe dışına alınmış ve dönem içinde oluşturulan ek bütçe oranları bütçenin yaklaşık %25’ine ulaşmıştır.	Parasalcı Konjonktür Teorisi
1940-1950 Liberalizasyona Geçiş Süreci	Milli Koruma Kanunu ve Varlık Vergisi uygulamaları bulunmaktadır. Uygulanan kanunların da etkisiyle bütçe gelirleri içindeki vergi gelirlerinin oranı artmıştır.	Keynesyen Konjonktür Teorisi
1950-1960 Liberalizm	Yabancı sermayenin Türkiye’ye getirilmesi amacıyla “ <i>Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu</i> ” kabul edilmiştir. Ayrıca hükümet geleneksel tarım modelini değiştirerek yerine modern tarım anlayışını getirmiş ve sulü tarıma yönelik olarak baraj yapımına önem vermiştir.	Klasik / İklimsel Konjonktür Teorisi
1960-1970 Karma İktisadi Politikalar	DPT kurulmuş ve kalkınma planları hazırlanmıştır.	Keynesyen Konjonktür Teorisi
1970-1980 Serbest Sermaye Hareketleri Dönemi	İthal ikameci politikalara ek olarak özellikle yurt dışında çalışan Türk işçilerin tasarruflarının döviz cinsinden Türkiye’ye getirilmesi için dövize çevrilebilir mevduat sistemi uygulanmıştır.	Parasalcı Konjonktür Teorisi
1980-1990 Dışa Açık Sanayileşme Stratejisi	05.03.1980 tarihinde 24 Sayılı Genelge ile “ <i>Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu</i> ” oluşturulmuş ve 13.06.1980 tarihinde yayımlanan genelgeyle istihdam piyasasında prensipleri bildirmiştir.	Yeni Klasik / Yeni Keynesyen Konjonktür Teorisi
1990-2000 Tam Serbestleşme Dönemi	Kamu işçilerinin 4. dilim ücret zamları 6 ay boyunca faizsiz ertelenmiş, memur maaş katsayısı arttırılmamış, asgari ücret bir ay geç belirlenmiş ve kamu işçilerinin ikramiye tarihleri ertelenmiştir.	Yeni Klasik Konjonktür Teorisi
2000-2010 Yapısal Reform Dönemi	Özelleştirme gelirleri bir önceki döneme göre yaklaşık 4 kat artmıştır. Ayrıca para arzı yaklaşık olarak 2 katına çıkmış ve bütçe dengesinin sağlanmasıyla enflasyonda artış yaşanmamıştır.	Parasalcı Konjonktür Teorisi
2010’dan Günümüze	2008 krizinin etkisiyle tüm dünyada para arzının artmasıyla birlikte gelişmekte olan ülkelerde likidite artışı yaşanmıştır. Türkiye’de hanehalkları artan likidite sonucunda gösteriş tüketimine yönelmiştir.	Veblen’in Konjonktür Teorisi/ Psikolojik Teoriler

Cumhuriyet’in ilk yıllarında liberal politikalar uygulayan Türkiye, 1929 Büyük Buhran’ın da etkisiyle birlikte devletçi politikalara yönelmiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde ise savaşın olumsuz etkilerinin önlenmesi amacıyla kamu müdahalesi gerçekleştirilmiştir.

Savaş sonrasında ise fiilen çok partili hayata geçişle birlikte mevcut hükümetin uygulamalarıyla liberal politikalar gerçekleştirilmiştir. Ancak 1960 askeri darbesi sonrasında kurulan DPT ile birlikte planlı ekonomi uygulanmıştır. 1970’lerde ise gerek yurtiçi gerek yurtdışı nedenlerden kaynaklı olarak makroekonomik dengeler bozulmuştur.

Anti-konjonktürel mali politikaları uygulaması çerçevesinde 24 Ocak kararlarının uygulandığı dönemde Türkiye dışa açık sanayi stratejisini uygulamıştır. Dışa açılma ve serbestleşme politikalarının uygulandığı bu dönemde konjonktür dalgalanmalarında volatilité artmıştır. Dünya konjonktürüne de uygun olarak Türkiye'nin uluslararası iktisadi faaliyetlerinin arttığı dönemde meydana gelen krizler sonucunda heterodoks politikalar uygulanmıştır. 2000'li yıllarda konjonktür dalgalanmalarının şiddetinin az olmasında uygulanan politikalara ek olarak gerçekleştirilen yapısal reformlar da etkili olmuştur.

Son dönemde gerek yurtiçi gerek yurtdışı şoklardan kaynaklı diğer yandan yapısal reformların hız kesmesiyle birlikte kronikleşmesinden endişe edilen yüksek enflasyon, yüksek işsizlik, ikiz açık, kayıt dışılık, gelir dağılımının bozukluğu, vergi yapısının bozukluğu, dış finansman bağımlılığı, kredibilite sorunu, net hata ve noksanın yüksek olması, orta gelir tuzağı, dolarizasyon, tasarruf yetersizliği ve gösteriş tüketimi gibi ekonomiyi kırılgan yapıya sürükleyen konjonktür durumlarının anti-konjonktürel mali politikalarla giderilmesi hedeflenmektedir.

3.2. Literatür İncelemesi

“*Business Cycle*” veya “*Trade Cycle*” kavramlarıyla anlatılmak istenilen konjonktür dalgalanmaları kavramıdır. Konjonktür dalgalanmaları en genel anlamda canlanma ve daralma dönemlerinin birbirini takip etmesi olarak tanımlanabilir. İlk kez Clement Juglar tarafından sistematik olarak ele alınmıştır. Juglar ile birlikte gündeme gelen konjonktür dalgalanmaları zaman içinde iktisatçılar tarafından oldukça ilgi gören bir konu durumuna gelmiştir.

Konjonktür dalgalanmaları konusuna yönelik olarak literatürde farklı çalışmalar bulunmaktadır. Konjonktür dalgalanmaları üzerine yapılan çalışmaların bulguları incelendiğinde tam olarak bir konsensüs sağlanamadığı görülmektedir. Konuyla ilgili yapılan ilk çalışmalar teorik özellik taşımakla birlikte ilerleyen yıllarda ampirik ve teorik analizlerin bir arada gerçekleştirildiği izlenmektedir. Özellikle Keynes sonrası dönemde çarpan ve hızlandıran kavramlarıyla yeniden gündeme gelen konjonktür dalgalanmaları alanına olan merak giderek artmaktadır.

Konjonktür dalgalanmaları literatüründe yer alan ve ampirik olmayan çalışmada Tobin (1993) reel konjonktür dalgalanmalarının nasıl hareket ettiği ve bu hareketin nasıl gözlenebileceği üzerinde durmaktadır. Reel konjonktür dalgalanmaları

reel fiyatlardan gözlenebilmektedir. Tobin'e göre reel konjonktür Yeni Klasik iktisadın bahsettiği gibi değildir. Bunun nedeni olarak işsizlik gösterilmektedir. Çünkü gönüllü olarak çalışmayan bireyler kendilerini işsiz olarak ifade etmektedir. Bunun nedeni olarak ise ücretler düştüğünde işçilerin çalışmamayı tercih etmesi kabul edilmektedir. Bu durumun reel konjonktür dalgalanması şeklini alması için ücretlerin güçlü bir konjonktüre sahip olması gerekir ki böyle sistematik bir düzenlilik bulunmamaktadır. Tobin aşırı kapasiteye de değinmektedir. Buna göre aşırı kapasite reel konjonktürün aleyhine işlemektedir. Çünkü makinelerin gönüllü olarak boş zaman seçemeyeceği ifade edilmektedir.

Stiglitz (1993) ise çalışmasında konjonktür dalgalanmaları ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelemekte ve aralarında negatif ilişki olduğunu ifade etmektedir. Stiglitz'in ulaştığı üç sonuçtan ilki, konjonktürel dalgalanmaların yüksek maliyetlerinin bulunduğudır. İkincisi yenilikler ve piyasa aksaklıkları arasındaki ilişkinin önemli olmadığıdır. Sonuncusu ise konjonktür dalgalanmaların yeniliklere yol açabileceğidir.

Uzun vadeli büyüme ve konjonktür dalgalanmalarının analizini yaptığı çalışmada Labonte (2007) devlet müdahalesinin üzerinde durmaktadır. Uzun vadeli büyümenin, konjonktür dalgalanması ile büyümeden daha az ilgi görmesini eleştiren çalışmada, yaşam standartlarının yükselmesi uzun vadeli büyüme ile gerçekleşmektedir. Politika yapıcılar iktisadi faaliyetler üzerinde sınırlı etkiye sahiptir. Piyasayı durgunluktan çıkarmak veya piyasanın uzun vadeli büyüme oranını yükseltmek oldukça zordur. Bununla birlikte uygulanan politikalar ile üretim miktarı artırılabilir ve bu fark zaman içinde kümülatif etki oluşturabilir. Çalışmanın sonucunda piyasaya müdahalede bulunmaksızın yenilik ve girişimciliğin gelişebileceği bir politik ortamın hazırlanmasının iktisadi büyümeyi arttırdığı ifade edilmektedir.

Konjonktür dalgalanmaları ve büyüme arasında ilişkinin incelendiği diğer bir çalışma Altman (1995) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 14 ülke incelenmiştir. Çıkarılan sonuçlara göre büyüme ve konjonktürel dalgalanmaların volatilitesi arasında geçiş olduğunu destekleyen sonuçlara ulaşılamamıştır.

Konjonktür dalgalanmaları konusunda diğer bir çalışma Akanni ve Osinowo (2013) tarafından yapılmıştır. Akanni ve Osinowo (2013) 1970-2010 dönemi için Nijerya'yı ele almaktadır. Çalışmada büyüme üzerinde mali istikrarın etkileri araştırılmaktadır. Hodrick-Prescot (HP) filtre yönteminin kullanıldığı çalışmada 1970-

1985 dönemi için hem büyüme hem kamu harcamalarının yüksek oranda volatiliteye sahip olduğu görülmektedir. 1970'ten 1986'ya kadar kamu harcamaları dengeleyici role sahip olmasına rağmen 1987-2010 döneminde kamu harcamaları nispeten durağanken, büyüme volatilité sergilemektedir. Akanni ve Osinowo Nijerya'da sürdürülebilir bir büyüme sağlamak için mali disiplinin gerektiğini ifade etmektedir.

Konjonktür dalgalanmaları literatüründe yer alan başka bir çalışmada konjonktür dalgalanmalarının büyüme üzerine etkilerini analiz eden Jad (2017) 1994-2016 yıllarını kapsayan veriler ile Lübnan üzerinde çalışmıştır. Jad'e göre Lübnan dört yıllık döngüler halinde konjonktür dalgalanmalarına sahiptir. Bu durum Kitchin envanter döngüsüne bir "M" şekli ile atfedilmektedir. Dolayısıyla Lübnan için elde edilen bulgular açık piyasa ekonomisine sahip küçük ve gelişmekte olan ülkelere atfedilen döngülere benzemektedir.

Literatürde yer alan bir diğer çalışmada maliye politikasının konjonktür dalgalanmalarını nasıl etkilediği tartışılmaktadır. Horton ve El-Ganainy (2009) petrol üreten bir ülkede maliye politikasının konjonktürel harcamaların azaltılması yönünde kullanılabileceğini ifade etmektedir. Benzer şekilde literatürde yer alan diğer çalışmalar Adeoye (2006) ve Omitogun ve Ayinla (2007) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalarda ise maliye politikasının, para politikası ile birlikte bir ülkedeki enflasyon oranını düzenleyen ve depresyonun önlenmesi ya da kontrol altına alınmasının en önemli aracı olduğuna dikkat çekilmektedir.

Maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları ile arasındaki ilişkiyi ele alan diğer bir çalışmada ise politika uygulamalarının konjonktür dalgalanmalarını etkilemediği öne sürülmektedir. Blinder (2006)'a göre maliye politikası iktisadi istikrarın sağlanmasında çok az potansiyele sahiptir. Hatta piyasanın politikadaki değişime tepki vermesinde kaçınılmaz gecikmelerden dolayı konjonktürel dalgalanmaların şiddeti azalmaktan ziyade daha da arttırabilmektedir.

Çetin (2018) 15 AB ülkesinin bütçe dengelerinin birbirlerine yakınsamasının konjonktür dalgalanmaları üzerindeki etkisini ele almaktadır. Tahminler 1995-2015 yıllarına ait dönemi kapsamakta ve analiz için heterojen panel eşbütünleşme testi kullanılmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre Maastricht Kriterleri'ne uyum çerçevesinde ülkelerin bütçe dengelerinin birbirlerine yakınsamasının bu ülkelerde uygulanan maliye politikasının ihtiyarılığının eşanlı olarak azalmasına ve bununla birlikte konjonktür dalgalanmalarının düşmesine katkıda bulunduğu görülmektedir.

Güran ve Çingi (2002) çalışmalarında Türkiye'nin aralarında bulunduğu toplam 55 ülkeyi ele almaktadır. Çalışmada devletin piyasaya müdahalesinin ülkelerin üretimleri üzerindeki etkisinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre ülkelerin üretimleri üzerinde düzenleme aracının harcama aracından daha belirleyici olduğu ve devlet müdahalesindeki başarının gelişmişlik derecesine bağlı olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle konjunktür dalgalanmalarında devlet düzenlemeleri daha etkilidir.

Emsen (2004) çalışmasında 1994-2001 dönemi için Türkiye'de mali ve parasal disiplinin konjunktür dalgalanmalarıyla olan ilişkisini ele almaktadır. Emsen'e göre mali ve parasal disiplinin sağlanamaması Türkiye üzerinde dengesizlikler yaratmaktadır. Bu durum zaman zaman Türkiye'yi daralma sürecine iterken krizleri de beraberinde getirmektedir. Bu dalgalanmaların önüne geçmenin ise mümkün olduğunu, ancak kamunun popülist uygulamalardan vazgeçmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Özkan ve Tarı (2010) çalışmalarında PKD'nin Türkiye'ye etkilerini incelemektedir. Bunun için GSYİH, kamu harcamaları ve para arzı değişkenlerinde seçim dönemlerinde genel olarak PKD teorisine uygun bir değişim analiz edilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre hükümetlerin seçim dönemlerinde uyguladıkları fırsatçı politikalar konjunktür dalgalanmalarına neden olmaktadır. Savaşan ve Dursun (2006) da çalışmalarında PKD'nin varlığını Türkiye için araştırmaktadır. Ancak çalışmada yerel yönetimler ve dalgalanmalar ele alınmaktadır. Regresyon sonuçları Türkiye'de yerel yönetimlerde de fırsatçı politikaların izlendiğini ortaya koymaktadır.

Kabadayı (2013) çalışmasında Türkiye'de konjunktür dalgalanmaları ve rejim değişimini analiz etmektedir. Bu kapsamda Türkiye'de meydana gelen dalgalanmalar kişi başına GSYİH değişkeni üzerinden HP ve Markov rejim değişimi modelleriyle analiz edilmektedir. Çalışmada 1987-2011 dönemini kapsayan çeyreklik veriler kullanılmaktadır. Kabadayı'ya (2013) göre Türkiye genişleme ve daralma dönemleri olarak iki farklı rejimde hareket etmektedir. Türkiye genişleme sürecinde ortalama 11 yıl ve daralma sürecinde ise iki çeyrek bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin resesyona giriş süreci ile resesyondan çıkış süreci de farklılık göstermektedir.

Carmignani (2008) Afrika'da maliye politikasının konjunktür dalgalanmaları üzerindeki etkisinin Keynesyen sonuçlar taşıyıp taşımadığını analiz etmektedir. Carmignani maliye politikası uygulamalarını bütçe açıkları üzerinden

değerlendirmektedir. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre kamunun büyüklüğünün artması üretim çıktısında dalgalanmaları arttırmaktadır. Çalışmaya göre maliye politikası uygulamaları Keynesyen sonuçlar taşımaktadır. Son olarak Afrika’da uygulanan maliye politikası konjonktür yönlü ve konjonktür uyumsuz olabilmesine rağmen konjonktür karşıtı değildir.

Giavazzi ve Pagano (1995) çalışmalarında maliye politikası ve konjonktür dalgalanmaları arasındaki ilişkinin Keynesyen olmayan sonuçlarını değerlendirmektedir. Çalışmada İsveç ve 19 OECD ülkesi ele alınmaktadır. Maliye politikası uygulamalarının Keynesyen olmayan etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.3. Türkiye’de Konjonktür Dalgalanmalarının Analizinde Kullanılan Veriler, Model ve Yöntem

Bu tezde Türkiye’de konjonktür dalgalanmalarının ampirik analizini yapmak amacıyla kullanılan temel makroekonomik model, Giavazzi ve Pagano (1995)’in çalışmasında 19 OECD ülkesi ve İsveç’teki maliye politikasındaki değişimin konjonktür dalgalanmaları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla geliştirdikleri modeldir. Bu kapsamda tezin bu başlığı altında öncelikle kurulan modelin verileri tanıtılmakta ardından mevsimsellikten arındırma ve konjonktür bileşeni oluşturma işlemi açıklanmaktadır. Artık analize hazır hale gelen veriler yöntem kısmında sırasıyla birim kök testleri, eşbütünleşme testi ve nedensellik testine tabi tutulmaktadır. Son olarak ise elde edilen bulguların açıklanması amaçlanmaktadır.

3.3.1. Verilerin Tanıtılması

Tezde maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları üzerindeki etkisinin Türkiye için analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda 2006:1-2021:1 dönemini kapsayan çeyreklik veriler TCMB’den elde edilmiştir (WEB_12). Giavazzi ve Pagano (1995) tarafından geliştirilen modelden hareketle bir model oluşturulmuştur. Kullanılan verilerin açıklamaları ve kaynakları Tablo 3.2.’de yer almaktadır.

Tablo 3.2. Modelde Kullanılan Veriler

Değişken	Açıklama	Kaynak
CYC	GSYİH’dan HP Filtresi ile elde edilen konjonktür dalgalanmaları	TCMB
SPEND	Genel bütçe harcamaları	TCMB
TAX	Vergi gelirleri	TCMB
DEBT	Borçlanma	TCMB
NON-NORMAL	Normal olmayan zamanlar için oluşturulan bütçe dengesi kukla değişkeni	TCMB
NORMAL	Normal zamanlar için oluşturulan bütçe dengesi kukla değişkeni	TCMB

Oluşturulan modelde maliye politikası araçları ve bunların nihai etkisinin görüldüğü bütçe gerçekleştirmeleri analizde kullanılmaktadır. Konjonktür dalgalanmaları verisi ise GSYİH'dan elde edilmiştir. Bonham'a göre iktisadi birimler harcama ve yatırım kararlarını alırken konjonktür dalgalanmalarını izlemektedir. Konjonktür dalgalanmaları ise GSYİH'da bir değişim ölçüsü olarak tanımlanmaktadır (Bonham, 2006: 1).

Türkiye 2006 yılına kadar, İtalya, Fransa ve Belçika gibi ülkelerin mali mevzuatlarından yola çıkılarak hazırlanmış olan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile mali sistemini düzenlemiştir. Ancak gerek ulusal gerek uluslararası alanlarda duyulan ihtiyaçlar yeni bir kamu mali yönetim kanununu gerekli kılmıştır. Bu nedenler arasında yüksek kamu açıkları, bütçe kapsamının darlığı ve bozulan mali disiplin gösterilmektedir (Ergen, 2016: 112).

Modelde yer alan verilerin 2006 yılından itibaren ele alınmasının nedeni 5018 sayılı KMYKK'dan kaynaklanmaktadır. Türkiye'de 2003 yılında 5018 sayılı KMYKK çıkarılmıştır. Ancak KMYKK'nın tüm maddeleri 2006 yılında yürürlüğe girmiştir.

3.3.2. Model

Maliye politikasının Keynesyen olmayan etkilerini inceleyen modeller ortak bir teoriyi kabul etmektedir. Buna göre mali genişleme iktisadi büyüme üzerinde negatif etkiler oluşturmaktadır. Bu teori daha da nitelendirilebilir; normal olmayan zamanlarda mali genişlemenin etkileri ve normal zamanlarda mali genişlemenin etkileri olmak üzere incelenmektedir (Carmignani, 2008: 10).

Giavazzi ve Pagano (1995) tarafından maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları üzerindeki etkisi için geliştirdikleri model 3.1. no'lu denklemde gösterilmektedir.

$$\Delta c_t = \alpha_0 + \alpha_1 c_{t-1} + x_t \beta + (1 - d_t)(\Delta z_t, z_{t-1})\gamma + d_t(\Delta z_t, z_{t-1})\delta + \epsilon_t \quad (3.1.)$$

Modelde c ile konjonktür dalgalanmaları, x ile kontrol değişkenleri, z ile maliye politikası değişkenleri ifade edilmektedir. d ifadesi ise kukla değişkeni ifade etmekte olup normal olmayan zamanları ve normal zamanları ifade etmektedir. Δ ifadesi fark operatörünü, ve $\alpha_0, \alpha_1, \beta, \gamma$, ve δ katsayıları ise tahmin parametrelerini göstermektedir. ϵ ise hata terimini ifade etmektedir.

Modelde mali değişkenlerin boyutuna ve süresine bağlı olarak tüketim miktarında ve dolayısıyla konjonktür dalgalanmaları üzerinde farklı etkilerinin görülmesi

beklenmekte ve bu tezin temel araştırma sorunsalını oluşturmaktadır. Daha açık bir ifadeyle tezde maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları üzerinde etkili olduğu hipotezi sınanmaktadır. Bunu yapabilmenin yolu ise “ d ” kukla değişkeninden geçmektedir. Kukla değişken ile kamu bütçesindeki keskin ve sürekli değişiklik dönemleri belirlenmektedir. Kamu harcamalarındaki büyük ve kalıcı bir düşüş, hanehalklarında vergi yükünün de düşeceği beklentisini yaratarak tüketimlerini arttırmalarına neden olabilir. Aksine harcamalarda düşük ve geçici bir azalma olması durumunda tüketim beklenmedik şekilde değişmektedir (Giavazzi ve Pagano, 1995: 12). Daha açık bir ifadeyle kukla değişken bütçe açıklarının durumuna göre değişmektedir. Böylece bütçe açıklarının konjonktürün canlanma veya daralma dönemleri üzerindeki etkisi görülebilmektedir.

Modelde mali değişkenler z ile kukla değişken d arasındaki etkileşim, tüketim esnekliğinin normal olmayan ve normal zamanlar arasında farklılığın izlenmesine izin vererek maliye politikasının olası doğrusal olmayan etkilerini analiz etmektedir. Pratik amaçlar için, normal olmayan zamanlar, toplam bütçe dengesindeki değişikliğin büyüklüğü olarak tanımlanmaktadır. Bütçe dengesinde normal normal olmayan zamandan ayırmak için eşik değer GSYİH'nin yüzde 2'si olarak kabul görmektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin bütçe dengesindeki ortalama değişim yüzde 2'den daha az gerçekleşmektedir. Bu nedenle kukla değişken, d , o yıl toplam bütçe dengesi yüzde 2'den fazlaysa 1 değerini almaktadır (Carmignani, 2008: 10-11).

Kontrol değişkeni olan x bütçe dengesine etkide bulunan değişkenleri içermektedir. Başka bir ifadeyle kamu harcamaları, vergi gelirleri ve kamu borçlanması burada yer almaktadır. Böylece bütçe dengesinde meydana gelen etkilerin saptırıcı etkisinin ortadan kaldırılması planlanmaktadır.

Modelin katsayılarının yorumlanmasında literatürde sıklıkla “*autoregressive distributed lag bound test*” (ARDL) kapsamında hem “*Euler-type*” hem ECM kullanılmaktadır (Giavazzi ve Pagano, 1995: 12). ECM modeli ile yapılan analiz sonucunda γ ve/veya δ katsayıları incelenmektedir, buna göre elde edilen çıktıya bakılarak maliye politikasının Keynesyen sonuçları taşıyıp taşımadığı anlaşılmaktadır (Carmignani, 2008: 12). Daha açık bir ifadeyle kamu bütçe fazlalıkları, özel tüketimlerin kısılmasına ve dolayısıyla konjonktürün daralmasına neden olmaktaysa Keynesyen olmayan sonuçlar elde edilmektedir. Aksi durumda ise bütçe dengesinin açık vermesi sonucunda konjonktür canlanma yaşamakta ve Keynesyen sonuçlar elde edilmektedir.

3.3.3. Zaman Serilerinin Mevsimsel ve Trend Bileşenlerinden Arındırılması ve Konjonktür Bileşeni

Zaman serilerinde trend, seride uzun dönemde meydana gelen hareketleri yansıtmaktadır. Mevsimsel bileşen aylara, tatil günlerine, hava şartlarına vb. bağlı olarak stokastik veya deterministik hareketlerden oluşmaktadır. Konjonktür bileşeni ise serinin uzun dönem eğiliminin dışındaki dalgalanmaları ifade etmektedir. İstatistiksel anlamda zaman serileri dört temel bileşenden oluşmaktadır. Bunlar uzun dönemsel trend, mevsimsel dalgalanmalar, konjonktür dalgalanmaları ve düzensiz veya tesadüfi dalgalanmalardan oluşmaktadır. Ayrıca iktisadi değişkenler reel değerlerinde doğrusal bulunmamaktadır. Bu nedenle doğrusallığın oluşturulması için değişkenlerin logaritmaları alınmaktadır (Turan Koyuncu, 2009: 126).

Sadece logaritma almak yetmemekte serilerin mevsimsellikten arındırılması da konjonktür dalgalanmaları analizinde önem arz etmektedir. Mevsimsel etkilerden arındırmada genellikle kullanılan üç yöntem bulunmaktadır. Bunlar X11, Census X12 ve Tramo/Seats yöntemleridir. Bu tezde trendden arındırılmamış serilerdeki mevsimsellik etkisinin giderilmesinde Census X12 yöntemi kullanılmaktadır.

Konjonktür dalgalanmaları analizinde konjonktür bileşeni elde edilirken incelenecek zaman serisinin eğilim bileşeninden ayrıştırılarak durağan hale getirilmesi gerekmektedir. Konjonktür dalgalanmaları literatüründe mevsimsel etkilerden arındırılmış zaman serilerinin trend ve devresel hareket bileşenlerine ayrıştırılması için çeşitli yöntemler bulunsa da en fazla kullanılan teknik HP tarafından geliştirilen filtredir. HP filtresi, bir zaman serisindeki eğilim ve devresel hareket bileşenlerini şu formu enazlayacak şekilde seçmektedir;

$$\sum_{t=1}^T (y_t - \tau_t)^2 + \lambda \sum_{t=2}^{T-1} [(\tau_{t+1} - \tau_t) - (\tau_t - \tau_{t-1})]^2 \quad (3.2.)$$

3.2. no'lu denklemde τ_t değişkeni eğilim bileşenini, λ ise eğilimdeki değişimi cezalandıran “*düzgünleştirme parametresini*” (smoothing parameter) göstermektedir. Filtre uygulanmadan önce λ değerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu değer $[0, \infty]$ arasında değerler alabilmektedir. Çeyreklik verilerle yapılan çalışmalarda λ için 1600 değeri kullanılmaktadır. Ancak Türkiye için ortalama dalgalanma uzunluğunun kısa olması, HP filtresi uygulanırken sekiz yıla kadar olan dalgalanmaları devresel hareket olarak sınıflayan 1600 değeri yerine daha küçük bir λ değerinin kullanılmasının uygun

olacağını göstermektedir. Bu tezde de TCMB'nin önerdiği gibi λ değeri 98 olarak alınmıştır (WEB_13).

3.3.4. Yöntem

Tezin bu bölümünde analize konu edilen zaman serilerinin durağanlık testlerinin gerçekleştirilmesinde kullanılan geleneksel birim kök testlerinin teorik açıklamaları yapılarak değişkenlerin durağanlık analizleri yapılacaktır. Durağanlık testlerinden elde edilen bulgulara göre tercih edilen ve literatürde de kullanılan ECM modeli kurularak ilgili eşbütünleşme testine ilişkin teorik çerçevenin çizilmesinden sonra değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı ve hata düzeltme modelinin çalışıp çalışmadığı ortaya koyulacaktır. Son olarak ise nedensellik testleri uygulanmaktadır.

3.3.4.1. Birim Kök Testleri

Uzun dönemli ilişkilerin ampirik analizi, iktisattaki teorik ve ampirik araştırmaların odak noktası olmuştur. Uzun dönemli ilgi ilişkisindeki değişkenlerin durağan olması durumunda, genel uygulama serilerin eğilimini azaltmak ve eğilimindeki serileri gecikmeli dağıtılmış otoregresif model olarak modellemek olmuştur (Peseran ve Shin, 1998: 1). Daha açık bir ifadeyle değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını test edilmesinde kullanılan eşbütünleşme analizlerinde değişkenlerin tamamının birim köklü sürece sahip olmaları gerekmektedir. Bu koşul sapmasız ve tutarlı sonuçlar için son derece önemlidir. Başka bir ifadeyle değişkenlerin $I(1)$ sürece sahip olması beklenmektedir. Ancak ARDL yaklaşımında bu şartın sağlanmasına gerek yoktur.

Değişkenlerin asimptotik dağılımlarının ve regresörlerin tamamen $I(0)$ veya tamamen $I(1)$ olmasına bakılmaksızın değişkenler arasında seviyelerde bir ilişki bulunmadığı sıfır hipotezi altında standart olmadığı Peseran vd. (2001) çalışmasında gösterilmektedir. Yine çalışmada önerilen testin tutarlı olduğu ve asimptotik dağılımını $I(0)/I(1)$ değişkenlerinin bir karışımı olan bir dizi regresör için sıfır ve uygun şekilde tanımlanmaktadır (Peseran vd., 2001: 290). Değişkenlerin durağanlıkları önemli olmamakla birlikte bağımlı değişkenin birim köklü sürece sahip olması gerekmektedir. Buna göre bağımlı değişken $I(1)$ olmalıdır.

Değişkenlerin durağanlıklarının test edilmesinde bu tezde geleneksel birim kök testleri kullanılmaktadır. Bu doğrultuda Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testleri kullanılarak değişkenlerin durağanlıkları test edilmektedir. Yapılan birim kök testleri sonucunda

değişkenlerde meydana gelen bir şokun etkisinin devam edip etmediği araştırılmaktadır. Eğer meydana gelen bir şokun etkisi değişkenin üzerinde etkisini devam ettiriyorsa o zaman değişken birim köklü bir sürece sahip olmakta ve ilgili değişken I(1) olarak tanımlanmaktadır. Aksine oluşan şokun etkisi ortadan kayboluyor ve seri eski trendine devam ediyorsa o zaman durağan bir süreçten söz edilmekte ve ilgili değişken I(0) olarak tanımlanmaktadır.

ADF birim kök testinin uygulanmasında 3.3. no'lu denklem kurulmaktadır.

$$Y_t = \alpha + \rho Y_{t-1} + e_t \quad (t = 2, 3, \dots, n) \quad (3.3.)$$

Denklemden Y sabittir ve e_t ortalaması 0 ve varyansı σ^2 olan normal dağılıma sahip hata terimidir. Y_1 'e bağlı olarak ρ ve α 'nın maksimum olasılık tahminleri en küçük kareler (EKK) yöntemine dayanmaktadır. Birim kökün test edilmesinde kurulan hipotez, $H_0: \rho = 1$ şeklindedir (Dickey ve Fuller, 1981). Yapılan t testi ile ulaşılan sonuca göre H_0 reddedilemezse değişken birim kök sürecine sahiptir. Yani değişkenin I(1) olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıdaki denkleme göre yapılan ADF birim kök testi ile elde edilen sonuçlar Tablo 3.3.'de görülmektedir.

Tablo 3.3. ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF T İstatistikleri Seviye		ADF T İstatistikleri 1. Fark	
	Sabit	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
CYC	2.0713 (3) ***	--0.3458 (3) ***	-2.7975 (2) **	-3.5045 (4) *
SPEND	0.4944 (1) ***	-2.5773 (1) ***	-16.6480 (0)	-16.6087 (0)
TAX	1.0530 (1) ***	-3.8736 (0) *	-10.4884 (0)	-10.6638 (0)
DEBT	-6.4588 (1)	-6.8555 (1)	-6.1473 (8)	-6.1412 (8)
NON-NORMAL	-2.6983 (3)**	-2.6855 (3)***	-13.1111 (2)	-13.0197 (2)
NORMAL	-2.5557 (3)***	-2.6136 (3)***	-12.9763 (2)	-12.8714 (2)
MacKinnon (1996) Kritik Değerleri				
% 1	-3.5460	-4.1184	-3.5460	-4.1213
%5	-2.9117	-3.4865	-2.9117	-3.4878
% 10	-2.5935	-3.1715	-2.5935	-3.1723

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyesinde birim kök içermektedir. ADF testi için () ile gösterilen rakamlar Schwarz Bilgi Kriteri'ne göre otokorelasyonun bulunmadığı minimum gecikme değerini ifade etmektedir.

Tablo 3.3. incelendiğinde değişkenlerin durağanlıklarının test edildiği ADF birim kök test sonuçları görülmektedir. ADF test istatistiklerinin kritik değerlerden mutlak olarak küçük olması durumunda $H_0: \rho = 1$ şeklinde kurulan birim kök vardır hipotezi reddedilemez ve böylece değişkenin birim kök sürecine sahip olduğu kabul edilmektedir. Sonuç olarak ilgili değişken I(1) sürece sahiptir. Aksi durumda ise $H_0: \rho = 1$ hipotezi reddedilmektedir ve değişkenin durağan sürece sahip olduğu kabul edilmektedir. Sonuçta ilgili değişken I(0) sürece sahiptir.

Bu bilgiler ışığında yukarıdaki Tablo 3.3. incelendiğinde ADF test sonuçlarına göre borçlanma serisinin durağan olduğu, bu seri dışındaki tüm serilerin seviyelerinde birim kök içerdikleri görülmektedir. Değişkenlerin birinci farkları alındığında ise tüm değişkenler durağan bir sürece sahiptir. Yani borçlanma serisinin durağanlık derecesi $I(0)$ iken diğer değişkenlerin durağanlık derecelerinin $I(1)$ olduğu anlaşılmaktadır.

ADF testlerinin modellenmesinde hata terimlerinin istatistiki olarak bağımsız oldukları ve sabit varyansa sahip oldukları varsayılmaktadır. Buradan hareketle hata terimlerinin korelasyonsuz ve sabit varyansa sahip olduklarından emin olmak gerekmektedir. Phillips ve Perron (1998), Dickey-Fuller'in hata terimleri ile ilgili yapmış oldukları bu varsayımları esnetmişlerdir. Buna göre PP testi, ADF testinin geliştirilerek hata terimleriyle ilgili daha kısıtlayıcı varsayımların yapıldığı bir testtir (Bayrakdar, 2015: 53). PP testinde öncelikle $y_t = \alpha y_{t-1} + u_t$ modeli kurulur burada ($t = 1, 2, \dots$) şartını taşımakta ve $\alpha = 1$ 'dir. Sonrasında $t = 0$ olarak ayarlanır ve y_0 gözlem örneğinin içinden rassal bir değer alır. Buradan hareketle iki EKK regresyonu tahmin edilmektedir;

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\alpha}y_{t-1} + \hat{u}_t,$$

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\beta} \left(1 - \frac{1}{2}T\right) + \hat{\alpha}y_{t-1} + \hat{u}_t \quad (3.4.)$$

3.4. no'lu denklemde kurulan model t istatistiği ile test edilmektedir (Phillips ve Perron, 1988: 337-338). Bu şekilde hesaplanan PP birim kök test sonuçları Tablo 3.4.'te görülmektedir.

Tablo 3.4. PP Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	PP T İstatistikleri Seviye		PP T İstatistikleri 1. Fark	
	Sabit	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
CYC	5.3342 (5) ***	-0.8351 (5) ***	-0.3039 (5) ***	-1.6040 (5)***
SPEND	0.1223 (30) ***	-6.4471 (3)	-25.3523 (20)	-35.8745 (27)
TAX	1.4572 (5) ***	-3.7666 (1) *	-11.0065 (4)	-11.5887 (5)
DEBT	-5.9965 (9)	-6.5379 (14)	-24.6378 (58)	-30.6827 (58)
NON-NORMAL	-7.2947 (10)	-7.4429 (13)	-20.4139 (13)	-20.1501 (13)
NORMAL	-7.1644 (8)	-7.3870 (11)	-20.2795 (13)	-19.9274 (13)
MacKinnon (1996) Kritik Değerleri				
%1	-3.5440	-4.1184	-3.5460	-4.1213
%5	-2.9108	-3.4865	-2.9117	-3.4878
%10	-2.5930	-3.1715	-2.5935	-3.1723

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyesinde birim kök içermektedir. PP testi için () ile gösterilen rakamlar Newey West optimal uyarlama gecikme değerini ifade etmektedir.

PP testinde de ADF testine benzer şekilde test değerlerinin kritik değerlerden mutlak olarak küçük olması durumunda değişkenlerde H_0 birim kök vardır hipotezi reddedilememektedir. Buna göre serinin birim kök içerdiği söylenmektedir. Başka bir ifadeyle seri durağan bir sürece sahip değildir. Buna karşılık test istatistikleri kritik

değerlerden mutlak olarak büyük ise bu durumda H_0 birim kök vardır hipotezi reddedilmektedir. Buna göre serinin birim kök içermediği söylenmektedir. Daha açık bir ifadeyle seride meydana gelen şokların etkisi giderilmektedir.

Bu bilgiler ışığında Tablo 3.4. incelendiğinde konjonktür dalgalanmaları, kamu harcamaları ve vergi değişkenlerinin seviyelerinde birim kök içerdikleri, bu değişkenlerin birinci farklarının alındığında ise durağan bir sürece sahip oldukları görülmektedir. Başka bir ifadeyle bu değişkenler $I(1)$ durağanlık derecesine sahiptir. Öte yandan diğer değişkenlerin seviye değerlerinde test istatistiklerinin mutlak olarak tablo değerlerinden büyük olduğu ve H_0 hipotezinin reddedildiği anlaşılmaktadır. Buna göre bu değişkenlerin durağanlık derecelerinin $I(0)$ olduğu anlaşılmaktadır.

Durağanlığın test edilmesinde kullanılan geleneksel birim kök testlerinden bir diğeri KPSS birim kök testidir. KPSS birim kök testi ADF ve PP birim kök testlerinden kurulan hipotez açısından farklılaşmaktadır. ADF ve PP birim kök testlerinde H_0 hipotezi birim kök vardır şeklinde kurulurken, KPSS birim kök testinde H_0 hipotezi birim kök yoktur şeklinde kurulmaktadır. Daha açık bir ifadeyle KPSS birim kök test istatistiği mutlak olarak tablo kritik değerinden küçük olması durumunda H_0 reddedilemez ve böylece serinin durağan bir sürece sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

$t = 1, 2, \dots, T$ şeklinde bir y_t regresyonunun durağanlığı test edilmek istenmektedir. Dizi deterministik bir eğilim, rassal yürüyüş ve hataların toplamına ayrılabilir. Böylece durağanlığın test edilmesi için 3.5. no'lu denkleme ulaşılmaktadır;

$$y_t = \xi t + r_t + \epsilon_t \quad (3.5.)$$

Yukarıdaki denklemde r_t rassal olmak üzere 3.6. no'lu denklem elde edilir;

$$r_t = r_{t-1} + u_t \quad (3.6.)$$

Şeklinde ifade edilmektedir ve u_t ifadesi $(0, \sigma_u^2)$ şeklinde tanımlanmaktadır. Modelin durağanlık hipotezi $\sigma_u^2 = 0$ şeklinde kurulmaktadır. Ayrıca ϵ_t 'nin durağan olduğu varsayımından hareketle sıfır hipotezi altında trend durağan olmaktadır (Kwiatkowski vd. 1992: 162).

Tablo 3.5. KPSS Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	KPSS LM İstatistikleri Seviye		KPSS LM İstatistikleri 1. Fark	
	Sabit	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
CYC	0.9792 (6) *	0.2224 (6) *	0.7131 (6) **	0.0956 (5)
SPEND	0.9840 (6) *	0.2308 (4) *	0.2116 (21)	0.1560 (20) **
TAX	0.9849 (6) *	0.0865 (3)	0.2506 (4)	0.0821 (5)
DEBT	0.3924 (7) ***	0.1096 (12)	0.5000 (59) **	0.5000 (59) **
NON-NORMAL	0.2746 (6)	0.0834 (11)	0.1599 (12)	0.1086 (12)
NORMAL	0.3638 (4) ***	0.0859 (10)	0.1407 (13)	0.0962 (13)
KPSS Asimptotik Kritik Değerler				
%1	0.7390	0.2160	0.7390	0.2160
%5	0.4630	0.1460	0.4630	0.1460
%10	0.3470	0.1190	0.3470	0.1190

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyesinde birim kök içermektedir KPSS testi için () ile gösterilen rakamlar Newey West optimal uyarılama gecikme değerini ifade etmektedir

KPSS birim kök testi sonuçları Tablo 3.5.'de görülmektedir. LM test istatistikleri tablo kritik değerlerinden mutlak olarak küçük olduğunda seri durağan olmaktadır. Tablo 3.5.'de konjonktür dalgalanmaları, kamu harcamaları ve vergi serilerinin seviye değerlerinde test istatistiklerinin tablo kritik değerlerinden mutlak olarak büyük oldukları görülmektedir. Böylece H_0 birim kök içermemektedir hipotezi reddedilmektedir. Başka bir ifadeyle bu değişkenler birim köklü sürece sahiptir. Borçlanma ve bütçe açıkları serilerinin ise PP birim kök test sonuçlarına benzer şekilde seviye değerlerinde test istatistik değerleri tablo kritik değerlerinden mutlak olarak küçük olmasından dolayı birim kök içermemektedir. Daha açık bir ifadeyle bu değişkenlerin durağanlık derecesi $I(0)$ olarak gerçekleşmektedir. Konjonktür dalgalanmaları, kamu harcamaları ve vergi serilerinin birinci fark değerleri incelendiğinde ise H_0 hipotezinin reddedilemediği ve serilerin durağanlık derecelerinin $I(1)$ sürece sahip olduğu görülmektedir.

Yapılan geleneksel birim kök testlerinin tümünde beklendiği şekilde benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir. Serilerin durağanlıklarının sınındığı birim kök test sonuçları neticesinde ulaşılan zaman serilerinin birim kök analiz sonuçlarının durağanlık dereceleri toplu bir şekilde Tablo 3.6.'da gösterilmektedir.

Tablo 3.6. Serilerin Zaman Serilerinin Birim Kök Analiz Sonuçları

Değişkenler	ADF		PP		KPSS	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
CYC	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)
SPEND	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
TAX	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)
DEBT	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)
NON-NORMAL	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)
NORMAL	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)

Tablo 3.6. incelendiğinde konjonktür dalgalanmaları, kamu harcamaları ve vergi serilerinin seviyelerinde birim kök içerdikleri görülmektedir. Başka bir deyişle bu seriler seviyelerinde durağan değildir. Buna göre bu serilerde meydana gelen bir şokun etkisi atlatılamamaktadır. Ancak bu serilerin farkları alındıktan sonra yapılan birim kök testlerinde ise durağanlaştıkları görülmektedir. Öte yandan borçlanma, normal olmayan ve normal zamanlardaki bütçe açıkları serilerinin hem seviyelerinde hem birinci farklarında üç birim kök testinde de durağan oldukları anlaşılmaktadır.

Yapılan birim kök testlerine göre bağımlı değişken ve kamu harcamaları ile vergi serilerinin birim kök içerdikleri diğer serilerin ise durağan oldukları anlaşılmaktadır. Buradan hareketle serilerin aralarındaki uzun dönemli ilişkinin varlığının ve aralarındaki nedenselliğin belirlenmesi gerekmektedir. Bir sonraki bölümde buna uygun olarak eşbütünleşme analizi yapılarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin ele alınması planlanmaktadır.

3.3.4.2.Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme zaman serileri arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı olarak tanımlanmaktadır. Birim kök testleri ile durağanlıkları analiz edilen serilerin aralarında ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla eşbütünleşme testi uygulanmaktadır. Buna göre eşbütünleşik serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Bu hareket pozitif yönlü bir ilişki olabileceği gibi negatif yönlü bir ilişki de olabilir. Daha açık bir ifadeyle değişkenlerden biri artarken diğeri de artabilir veya değişkenlerden biri artarken diğeri azalabilir. Tüm bunların dışında değişkenler arasında uzun dönemde belli bir ilişki bulunmayabilir. Böyle durumlarda eşbütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır. ECM ise uzun dönemde eşbütünleşik olan seriler üzerinde herhangi bir şok meydana geldiğinde bunun kısa dönemde ne kadar hızlı giderildiğini analiz etmektedir. Uzun dönemde eşbütünleşik olan seriler üzerinde oluşan bir şokun etkisi kısa dönemde ortadan kalkmıyorsa ECM katsayısı anlamlı bulunmamaktadır.

Makroekonomik zaman serilerinin büyük çoğunluğu birim köklü sürece sahiptir. Bu durum yapılan analizlerde sahte regresyon sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bunun önüne geçilebilmek adına serilerin birinci farkının alınarak regresyon kurulması gerekmektedir. Ancak fark alma işlemi de uzun dönem ilişkisi için gerekli olan bilgilerin kaybedilmesine neden olmaktadır. Eşbütünleşme analizleri ise bu sorunların ortadan

kaldırılmasına yönelik olarak ortaya atılmıştır. Bu doğrultuda kullanılan testler Engle ve Grenger, Johansen, Joahnsen ve Juselius ve sınır testi yaklaşımıdır.

Engle ve Granger (1987)'nin geliştirdikleri eşbütünleşme yaklaşımı sayesinde serilerin farkının alınmasına gerek kalmadan analiz gerçekleştirilmektedir. Ancak bu yaklaşım birden fazla eşbütünleşik vektör bulunması durumunda geçersiz olmaktadır. Johansen (1988)'in geliştirdiği yaklaşımla tüm değişkenlerin içsel olarak kabul edildikleri vektör otoregresif modelinden (VAR) yola çıkılarak değişkenler arasında kaç tane eşbütünleşik vektör olduğu analiz edilmektedir. Fakat bu testlerin sınırlayıcı yönü tüm serilerin seviyelerinde birim kök içermesi gerekmesinden kaynaklanmaktadır. Peseran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi yaklaşımı bu sorunu ortadan kaldırmaktadır (Karagöl vd. 2007: 75).

Görüldüğü gibi serilerin birim kök içermesi sahte regresyon sorunuyla karşılaşılmasına yol açtığından bu sorunun giderilmesi adına eşbütünleşme testleri geliştirilmiştir. Ancak eşbütünleşme testlerinin de birtakım kısıtlamalara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Engle-Granger eşbütünleşme testinin uygulanmasında sadece iki değişken yer alabilmektedir. Ayrıca bu değişkenlerin ikisinin de $I(1)$ durağanlık derecesinde olması gerekmektedir. Yine Johansen eşbütünleşme testinin uygulanabilmesi için tüm serilerin $I(1)$ durağanlık derecesine sahip olmaları gerekmektedir. Ancak sınır testi yaklaşımında serilerin $I(1)$ durağanlık sürecine sahip olması aranmamaktadır. Bağımlı değişkenin $I(1)$ sürece sahip olması yeterli olmaktadır.

Klasik eşbütünleşme testleri serilerin aynı dereceden bütünleşik olmasını gerektirmektedir. Bu durum eşbütünleşme testleri için kısıttır. Ancak EKK yöntemine dayanan ARDL yaklaşımı serilerin $I(1)$ ve $I(0)$ gibi sınıflandırılmasına gerek duymamaktadır. ARDL modelinin temel avantajı ise buradan kaynaklanmaktadır (Esen vd., 2012: 256).

Peseran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL modelinin analizinin yapılmasında 3.7. no'lu denklem kullanılmaktadır;

$$\begin{aligned}
\Delta CYC_t = & c_0 + \pi_{yy}(CYC_{t-1} - \gamma_y t) + \pi_{yx.x}(SPEND_{t-1} - \gamma_x t) \\
& + \pi_{yz.z}(TAX_{t-1} - \gamma_y t) + \pi_{yq.q}(DEBT_{t-1} - \gamma_y t) \\
& + \pi_{yj.j}(NON - NORMAL_{t-1} - \gamma_y t) \\
& + \pi_{yk.k}(NORMAL_{t-1} - \gamma_y t) + \sum_{i=1}^{p-1} \psi'_i \Delta CYC_{t-i} \\
& + \sum_{i=1}^{p-1} \psi'_i \Delta SPEND_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \psi'_i \Delta TAX_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \psi'_i \Delta DEBT_{t-i} \\
& + \sum_{i=1}^{p-1} \psi'_i \Delta NON - NORMAL_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \psi'_i \Delta NORMAL_{t-i} \\
& + \omega' \Delta CYC_t + \omega' \Delta SPEND_t + \omega' \Delta TAX_t + \omega' \Delta DEBT_t \\
& + \omega' \Delta NON - NORMAL_t + \omega' \Delta NORMAL_t + u_t
\end{aligned} \tag{3.7.}$$

3.7. no'lu denklem incelendiğinde trendli model için hata düzeltme modelinin kurulduğu görülmektedir. Burada eşbütünleşmenin varlığının test edilmesinde kurulan hipotezler şu şekildedir;

$$H_0: \pi_{yy} = \pi_{yx.x} = \pi_{yz.z} = \pi_{yq.q} = \pi_{yj.j} = \pi_{yk.k} = 0, \text{ (eşbütünleşme yoktur)}$$

$$H_1: \pi_{yy} \neq \pi_{yx.x} \neq \pi_{yz.z} \neq \pi_{yq.q} \neq \pi_{yj.j} \neq \pi_{yk.k} \neq 0, \text{ (eşbütünleşme vardır),}$$

Hipotezlerin sınanmasında Wald testi ve F istatistiği kullanılmaktadır. Buradan elde edilen F istatistiği asimptotik tablo değerleri ile karşılaştırılarak karar verilmektedir (Peseran vd., 2001). Ulaşılan test sonuçları tablo değerlerinin alt sınırından mutlak olarak küçükse H_0 reddedilememektedir. Bu durumda eşbütünleşme yoktur. Aksine ulaşılan test sonuçları tablo değerlerinin üst sınırından mutlak olarak büyükse H_0 reddedilmektedir. Bu durumda eşbütünleşme vardır. Bunların dışında yer alan son duruma göre test istatistiği tablo değerlerinin alt ve üst sınırının arasında kalmaktaysa bu durumda kararsızlık bölgesinde bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığına karar verilememektedir.

Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra uzun ve kısa dönem ilişkileri belirlenmektedir. Ancak bunun için 3.7. no'lu denklemde yer alan gecikme sayısı belirlenmelidir. Denklemde t trend değişkenini, $p - 1$ ise uygun gecikme uzunluğunu vermektedir. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn gibi kritik değerlerden yararlanılarak en küçük kritik değeri sağlayan gecikme uzunluğu modelin gecikme uzunluğu olarak belirlenmektedir (Karagöl vd. 2007: 76). Uygun gecikme uzunluğuyla belirlenen ARDL(m,n,p,r,v,w) modelinin sonuçları Tablo 3.7.'de görülmektedir.

Tablo 3.7. ARDL (4,0,1,2,0,1) Modelinin Sonuçları

Bağımlı Değişken: CYC, ARDL(4,0,1,2,0,1)		
Değişkenler	Katsayılar	t istatistikleri
CYC(-1)	-3.6656	39.3220 *
CYC(-2)	-5.1124	-18.5939 *
CYC(-3)	3.2262	11.5846 *
CYC(-4)	-0.7784	-8.0343 *
SPEND	0.0007	2.0721 **
TAX	-0.0010	-2.6247 **
TAX (-1)	-0.0004	-1.2784
DEBT	0.0000	1.2511
DEBT (-1)	0.0000	1.2157
DEBT (-2)	0.0001	2.4362 **
NON-NORMAL	0.0003	3.5973 *
NORMAL	0.0003	3.6104 *
NORMAL (-1)	-0.0000	1.8176 ***
C	-0.0183	-1.2355
TREND	-0.000	-0.1304
R ²	1.0000	
Düzeltilmiş R ²	1.0000	
F istatistiği	41648162	
Olasılık (F)	0.0000	

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde anlamlılıkları ifade etmektedir.

Elde edilen sonuçlar eşbütünleşme ilişkisinin varlığını gösterirse, uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından öncelikle sınır testi için kullanılan modelin tanısal testleri yapılmaktadır. Bu kapsamda modelin eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 3.8.'de görülmektedir.

Tablo 3.8. ARDL (4,0,1,2,0,1) Modeli İçin Sınır Testinde Hesaplanan F İstatistiğinin Kritik Değerlerle Karşılaştırılması

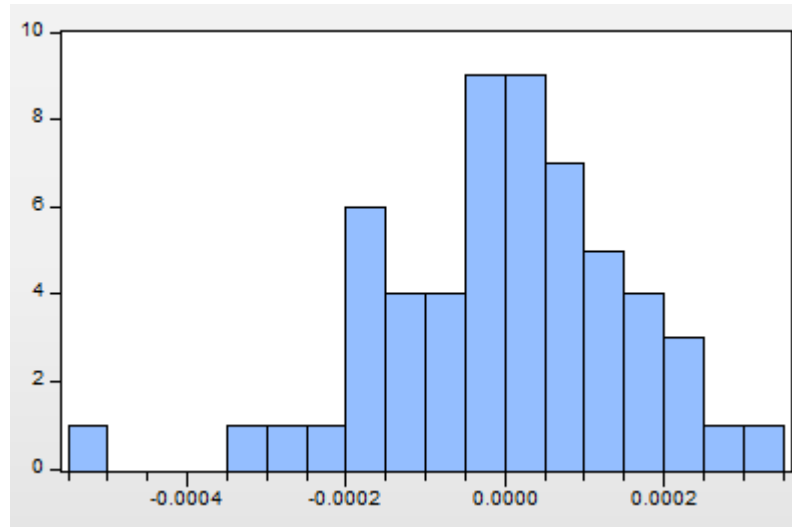
k	F İstatistiği	%1 anlamlılık düzeyinde kritik değerler		%5 anlamlılık düzeyinde kritik değerler		%10 anlamlılık düzeyinde kritik değerler	
		I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
5	7.4668	3.5	4.63	2.81	3.76	2.49	3.38

Tablo 3.8.'de ARDL modelinin sınır testi sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre seriler arasında eşbütünleşme olup olmadığına karar verilebilmektedir. Tablo 3.8. incelendiğinde hesaplanan F istatistik değerinin 7.4668 olduğu görülmektedir. Bu değer tablo kritik değerlerinin üst sınırlarından büyüktür. Buna göre eşbütünleşme yoktur şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilmektedir. Başka bir ifadeyle seriler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. O halde modelin tanısal testlerinin yapılması gerekmektedir. Tanısal test sonuçları Tablo 3.9.'da görülmektedir.

Tablo 3.9. ARDL (4,0,1,2,0,1) Modelinin Tanısal Test Sonuçları

Tanısal Testler	Test İstatistikleri	Olasılık Değerleri
Breusch-Godfrey LM	1.0144	0.3718
ARCH	0.5951	0.4438
Ramsey Reset (F Değeri)	4.2494	0.0456
Jarquera-Bera	8.3915	0.0150

Tablo 3.9. incelendiğinde modelin fonksiyonel formu doğru belirlenmiş olup modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorununun bulunmadığı da anlaşılmaktadır. Modelin artık terimlerinin dağılımı ise Grafik 3.1.'de görülmektedir.

Grafik 3.1. ARDL (4,0,1,2,0,1) Modelinin Artık Terimlerinin Histogram Dağılımı

Grafik 3.1. incelendiğinde modelin artık terimlerinin normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca Tablo 3.9.'de yer alan Jarquera-Bera testi de bu sonucu desteklemektedir.

Tanısal testlerin ardından seriler arasındaki uzun dönem ve kısa dönem ilişkileri ortaya konulmaktadır. Bu doğrultuda uzun dönem ilişkisini inceleyen ARDL modeli 3.8. no'lu denklemde gösterilmektedir.

$$\begin{aligned}
 CYC_t = \psi_0 + \sum_{i=1}^m \psi_{1i} \Delta CYC_{t-i} + \sum_{i=1}^n \psi_{2i} \Delta SPEND_{1t-i} + \sum_{i=1}^p \psi_{3i} \Delta TAX_{2t-i} \\
 + \sum_{i=1}^r \psi_{3i} \Delta DEBT_{3t-i} + \sum_{i=1}^v \psi_{4i} \Delta NON - NORMAL_{4t-i} \\
 + \sum_{i=1}^w \psi_{5i} \Delta NORMAL_{5t-i} + u_t
 \end{aligned} \quad (3.8.)$$

Uzun dönem katsayıları, sınır testi denklemindeki bağımsız değişkenlerin katsayılarını, bağımlı değişkenin katsayısının bir gecikmeli değerinin negatif işaretlisine

bölünerek elde edilmektedir. Seriler arasındaki uzun dönem katsayılarının elde edilmesinin ardından 3.9. no'lu denklemde kısa dönemli ilişkiler elde edilmektedir.

$$\begin{aligned}
 CYC_t = & \psi_0 + \sum_{i=1}^m \psi_{1i} \Delta CYC_{t-i} + \sum_{i=1}^n \psi_{2i} \Delta SPEND_{1t-i} + \sum_{i=1}^p \psi_{3i} \Delta TAX_{2t-i} \\
 & + \sum_{i=1}^r \psi_{3i} \Delta DEBT_{3t-i} + \sum_{i=1}^v \psi_{4i} \Delta NON - NORMAL_{4t-i} \\
 & + \sum_{i=1}^w \psi_{5i} \Delta NORMAL_{5t-i} + \mu ec m_{t-1} + u_t
 \end{aligned} \quad (3.9.)$$

3.9. no'lu denklemde 3.8. no'lu denklemden farklı olarak modele hata düzeltme terimi eklenmiştir. Bu terim uzun dönem ilişkisinin elde edildiği modelin kalıntılarının bir gecikmeli değerini ifade etmektedir (Esen vd., 2012: 258). Bu kapsamda elde edilen ARDL modelinin kısa dönem sonuçları Tablo 3.10.'da, uzun dönem sonuçları ise Tablo 3.11.'de görülmektedir.

Tablo 3.10. ARDL (4,0,1,2,0,1) Modelinin Kısa Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: CYC		
Değişkenler	Katsayılar	t istatistiği
D(CYC(-1))	2.6646	52.1382 *
D(CYC(-2))	-2.4478	-23.6531 *
D(CYC(-3))	0.7784	14.1467 *
D(TAX)	-0.0010	-3.9846 *
D(DEBT)	0.0000	1.6281
D(DEBT(-1))	-0.0001	-3.5515 *
D(NORMAL)	0.0003	7.7498 *
C	-0.0183	-7.6919 *
$\mu ec m_{t-1}$	0.0010	7.7288 *
R ²	0.9997	
Düzeltilmiş R ²	0.9996	
F istatistiği	2217220	
Olasılık (F)	0.0000	

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde anlamlılıkları ifade etmektedir.

Tablo 3.10.'da ARDL modelinin kısa dönem katsayıları görülmektedir. Katsayıların tamamına yakınının anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak önemli olan hata düzeltme katsayısıdır. Hata düzeltme katsayısı uzun dönemde eşbütünleşik olan serilerde kısa dönemde meydana gelen bir şokun ne kadar zamanda ortadan kalkacağını ifade etmektedir. Tablo 3.10. incelendiğinde hata düzeltme katsayısının anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre meydana gelen bir şokun etkisinin uzun dönemde ortadan kalkarak serilerin yeniden eşbütünleşme ilişkisini yakalayacağı anlaşılmaktadır.

Tablo 3.11. ARDL (4,0,1,2,0,1) Modelinin Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: CYC		
Değişkenler	Katsayılar	t istatistiği
SPEND	-0.7286	-1.8536***
TAX	1.4681	-0.6835
DEBT	-0.2719	-0.5438
NON-NORMAL	-0.3619	-1.9953***
NORMAL	-0.3557	-2.0534***
T	0.0037	3.6108*

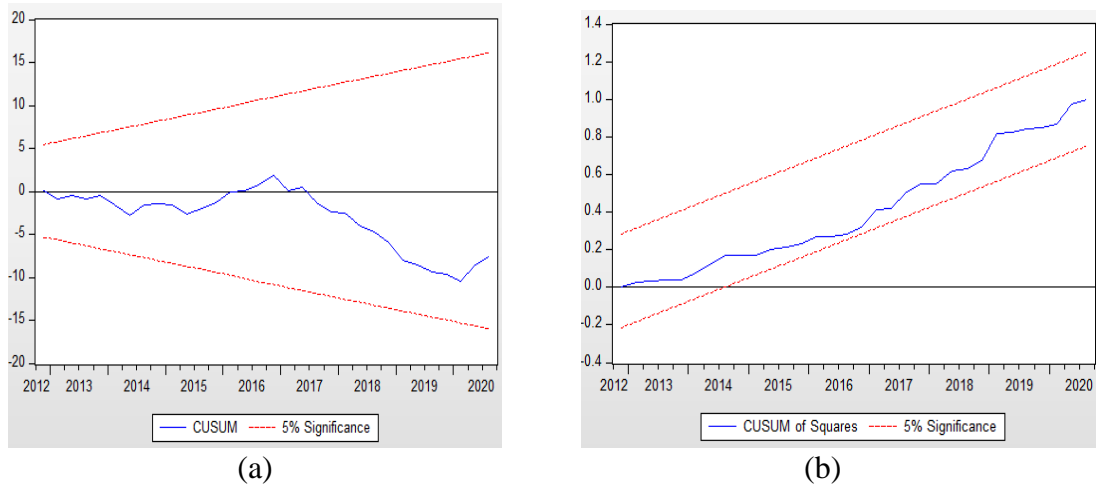
*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde anlamlılıkları ifade etmektedir.

ARDL (4,0,1,2,0,1) modelinin hesaplanan uzun dönem eşitliği şu şekildedir;

$$CYC_t = -0.7286SPEND_t + 1.4681TAX_t - 0.2719DEBT_t - 0.3619NON - NORMAL_t - 0.3557NORMAL_t + 0.0037T_t$$

Tablo 3.11.'de ARDL modelinin uzun dönem katsayıları görülmektedir. SPEND, NON-NORMAL, NORMAL ve T değişkenleri anlamlıdır. Tablo 3.11.'e göre anlamlı olan değişkenler içinde trend hariç hepsi negatif işarete sahiptir.

Son olarak ARDL uzun dönem katsayılarının kararlılığını sınamak için Brown (1975) tarafından geliştirilen Cusum ve Cusum-of-Square testleri kullanılmaktadır. Test sonucu elde edilen eğriler yüzde 5 anlam düzeyini ifade eden kritik sınırlar arasında bulunuyorsa tahmin edilen parametrelerin kararlı oldukları anlaşılmaktadır (Koçak, 2014: 69). Uzun dönem modelinin kararlılık testi sonuçları Grafik 3.2.'de görülmektedir. Bu test ile modelde yapısal bir değişim olup olmadığı anlaşılmaktadır.

Grafik 3.2. Cusum ve Cusum-of-Square Grafikleri (2006-2021)

Grafik 3.2. incelendiğinde (a) panelinde Cusum ve (b) panelinde Cusum-of-Square test sonuçları gösterilmektedir. Buna göre ilgili dönemde modelin katsayılarının kararlı olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle modelde herhangi bir yapısal kırılma bulunmamaktadır.

3.3.4.3. Nedensellik Testi

İstatistiki olarak nedensellik, bir zaman serisi değişkeninin gelecekteki tahmini değerlerinin, kendisinin veya başka bir zaman serisi değişkeninin geçmiş dönem değerlerinden etkilenecek elde edilmesidir. Granger anlamında nedensellik ise bir x değişkeni başka bir y değişkenine hem x hem de y 'deki bilgi veri iken eğer y değişkeni sadece x 'e ait geçmiş değerlerin kullanımıyla tahmin edilirse Granger anlamında nedensellik bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle x 'in geçmiş değerlerine ait bilgi edinmek, y 'nin sapmasız bir şekilde öngörülmesine ortam hazırlıyorsa x serisi y serisine Granger anlamında nedendir (Takım, 2010: 12).

x_t ve y_t gibi iki zaman serisi bulunması durumunda basit nedensellik modeli 3.10. no'lu denklemde gösterildiği gibi kurulur.

$$\begin{aligned} x_t &= \sum_{j=1}^m a_j x_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j y_{t-j} + \varepsilon_t \\ y_t &= \sum_{j=1}^m c_j x_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j y_{t-j} + \eta_t \end{aligned} \quad (3.10.)$$

Denklemde yer alan ε_t ve η_t ilişkisiz beyaz gürültü serisi olarak alınmaktadır. Buna göre $E[\varepsilon_t \varepsilon_s] = 0 = E[\eta_t \eta_s]$, $s \neq t$, ve $E[\varepsilon_t \varepsilon_s] = 0$ bütün t ve s 'ler için geçerlidir. m gecikme uzunluğunu ifade etmektedir ve sonsuzluğa eşit olabilir. Ancak verinin sonlu uzunluğu nedeniyle m zaman serisinden daha sınırlı ve daha kısa sayılmaktadır. b_j 'nin sıfırdan farklı olması durumunda y_t , x_t 'nin nedenidir, benzer şekilde c_j 'nin sıfırdan farklı olması durumunda x_t , y_t 'nin nedenidir denilmektedir. Böyle bir durumda tek yönlü nedensellikten söz edilmektedir. Bu doğrultuda hem b_j 'nin hem c_j 'nin sıfırdan farklı olması durumunda çift yönlü nedensellik bulunmaktadır (Granger, 1969: 431). Bu denkleme uygun şekilde yapılan Granger nedensellik testi sonuçları Tablo 3.12.'de görülmektedir.

Tablo 3.12. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Gecikme	Ki Kare
SPEND	CYC	5	5.0050*
CYC	SPEND	5	5.5218*
TAX	CYC	5	5.3625*
CYC	TAX	5	15.4771
DEBT	CYC	5	7.6708*
CYC	DEBT	5	25.7138
NON-NORMAL	CYC	5	5.2408*
CYC	NON-NORMAL	5	7.1226*
NORMAL	CYC	5	5.2003*
CYC	NORMAL	5	7.2135*

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde anlamlılıkları ifade etmektedir.

Granger nedenselliğin test edilmesinde F istatistiği hesaplanmaktadır. Buna göre hesaplanan istatistik, tablo kritik değerinden büyükse, Granger nedeni değildir şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu hipotezin reddedilmesi modelde yer alan katsayıların anlamlı olduğunu ifade etmektedir (Takım, 2010: 13). Buna göre analizi yapılan değişkenlerin nedensellik sonuçlarının değerlendirilmesi şematik olarak Tablo 3.13.'de görülmektedir.

Tablo 3.13. Değişkenler Arasındaki İlişkinin Yönü

CYC	↔	SPEND
CYC	→	TAX
CYC	←	DEBT
CYC	↔	NON-NORMAL
CYC	↔	NORMAL

Tablo 3.13.'e göre SPEND ile CYC arasında karşılıklı nedensellik bulunmaktadır. CYC'den TAX değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik bulunduğu görülürken, DEBT değişkeninden de CYC değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. NON-NORMAL ve NORMAL değişkenleri ile CYC değişkeni arasında ise karşılıklı bir nedensellik bulunmaktadır.

BULGULAR

Tezin bu bölümünde maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları üzerinde etkisi vardır hipotezinin sınanmasından elde edilen bulgular değerlendirilecek ve hipotez geçerliyse ilişkinin yönü incelenecektir. Böylece maliye politikası uygulamasının Keynesyen etkiler taşıyıp taşımadığı ortaya çıkarılacaktır. Buna yönelik olarak 2006:1-2021:1 dönemine ait 61 gözlemden oluşan çeyreklik veriler kullanılmıştır. Analize konu olan veriler TCMB'den elde edilmiştir. Bu kapsamda konjonktür dalgalanmaları serisinin elde edilmesi için GSYİH verileri kullanılmıştır. Maliye politikasının tüm araçlarının etkisi bütçe dengesinde görüldüğünden, maliye politikasının izlenmesinde bütçe dengesi verileri kullanılmıştır. Bütçe dengesinde oluşabilecek sapmaların etkisinin ortadan kaldırılması amacıyla modele dahil edilen diğer değişkenler ise kamu harcamaları, vergiler ve borçlanma verilerinden oluşmaktadır.

Tezde analizin gerçekleştirilmesinde Giavazzi ve Pagano (1995) tarafından geliştirilen model kullanılmaktadır. Giavazzi ve Pagano da bütçe açıklarının Keynesyen ve Keynesyen olmayan etkilerini araştırmaktadır. Bu doğrultuda bütçe açıklarının normal olmayan zamanlarda ki etkisi ve normal zamanlardaki etkisinin de görülebilmesi amacıyla modele kukla değişken dahil edilmektedir. Kukla değişkenlerin, dolayısıyla normal olmayan zamanlar ve normal zamanların oluşturulmasında ise bütçe açıklarının GSYİH'ya oranının yüzde 2'si üzerinden karar alınmaktadır. Açıkların oranı yüzde 2'den çok ise normal olmayan zamanlardan bahsedilmektedir. Bu tezde de Giavazzi ve Pagano (1995) çalışmasında olduğu gibi ECM modeli kurulmuştur.

Veri setinin elde edilmesi ve modelin kurulması analize başlamak için yeterli olmamaktadır. Bu tezde kullanılan veriler çeyreklik veriler olduklarından analize başlamadan önce mevsimsellikten arındırılmaları gerekmektedir. Mevsimsellikten arındırma işlemi için çeşitli yöntemler bulunmaktadır, bu tezde bu yöntemlerden biri olan Census X12 yöntemi kullanılmaktadır. Böylece serilerde mevsimsellikten kaynaklanan değişimler arındırılarak sapmalı sonuçların elde edilmesinden kaçınılmaktadır. Ayrıca konjonktür dalgalanmaları serisinin oluşturulmasında da GSYİH verisinin bir işleme tabi tutulması gerekmektedir. Konjonktür dalgalanmaları serisinin elde edilmesinde literatürde de sıklıkla kullanılan yöntem olan HP filtre yöntemi TCMB tarafından da önerilmektedir. Ayrıca TCMB, HP filtresinin uygulanmasında Türkiye'nin kendine özgü yapısından dolayı λ katsayısının 1600 değil 100 veya daha küçük olmasını önermektedir. Bu tezde de λ katsayısı buna yönelik olarak belirlenmiştir. Mevsimsellikten arındırılan

ve konjonktür dalgalanmaları serisi oluşturulan değişkenlerin son olarak doğrusallığının elde edilmesi kapsamında logaritmaları alınmıştır.

Census X12 yöntemi ve HP filtresinin uygulanmasının ardından seriler analize uygun hale gelmektedir. Bu aşamada ilk olarak serilerin durağanlık testlerinin yapılması gerekmektedir. Bu tezde bu kapsamda geleneksel birim kök testleri kullanılmaktadır. Yapılan testler sonucunda bağımlı değişken olan konjonktür dalgalanmaları (CYC), kamu harcamaları (SPEND) ve vergi gelirleri (TAX) serileri seviyelerinde birim kök içermekte, ancak birinci farkları alındıklarında durağan bir sürece sahip olmaktadır. Borçlanma (DEBT) ve kukla değişken (NON-NORMAL ve NORMAL) serilerinin ise seviyelerinde durağan oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar ise ADF, PP ve KPSS birim kök testlerinin tümü tarafından desteklenmektedir.

Serilerin durağanlık derecesine ve Giavazzi ve Pagano (1995) çalışmasındaki modele uygun olarak bu tezde sınır testi yaklaşımı ve ECM modeli kurulmuştur. ARDL analizinin sonuçlarına göre seriler uzun dönemde kuvvetli bir eşbütünleşme ilişkisine sahiptir. Başka bir ifadeyle incelenen dönemde Türkiye’de maliye politikası uzun dönemde konjonktür dalgalanmaları üzerinde etkilidir. Buna göre Türkiye’de politika yapıcıların uyguladıkları herhangi bir mali politika konjonktür dalgalanmalarına yol açabilir. Başka bir ifadeyle tezde Türkiye’de maliye politikası konjonktür dalgalanmaları üzerinde etkilidir şeklinde sınanan hipotez geçerlidir.

Politika yapıcılar Türkiye’de maliye politikası araçlarını kullanarak konjonktür dalgalanmalarını etkileyebilmektedir. Daha açık bir ifadeyle maliye politikası uygulaması sonucunda açık bütçe politikası ile konjonktürün daralması veya canlanmasını etkileyebilmektedir. Fakat uygulanan maliye politikasının ne yönde etki ettiğinin bilinmesi politika yapıcıların uygulayacakları politikalara karar vermesi açısından önemlidir.

Örneğin maliye politikası ile konjonktür dalgalanmaları arasında bulunan ilişki pozitifse, o halde politika yapıcılar konjonktürü canlandırmak için bütçe açıklarını arttırma yolunu seçecektir. Bütçe açıklarının oluşturulmasında ise maliye politikası araçlarından yararlanılmaktadır. Bu doğrultuda genişletici maliye politikalarından bahsedilmektedir. Daha açık bir ifadeyle kamu harcamaları arttırılmalı ve vergiler ise oran ve miktar olarak azaltılmalıdır.

Pozitif ilişkinin bulunduğu durumda konjonktürün daraltılması istenirse bütçe fazlası verilmelidir. Bütçe fazlası vermek için ise daraltıcı maliye politikasının uygulanması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle kamu harcamaları azaltılırken, vergiler ise oran ve miktar olarak arttırılmalıdır.

Pozitif ilişkinin aksine maliye politikası ve konjonktür dalgalanmaları arasındaki ilişki negatifse, bu durumda politika yapıcılar konjonktörü canlandırmak için bütçe fazlası verme yolunu seçmektedir. Negatif ilişki durumunda konjonktürün daraltılması hedeflendiğinde ise bütçenin açık vermesi sağlanmalıdır. O halde maliye politikası ve konjonktür dalgalanmaları arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığı politika yapıcılara yön göstermemektedir. İşte bu noktada etkinin yönünün anlaşılması gerekmektedir. Bu etkinin yönü aynı zamanda elde edilen bulguların Keynesyen mi yoksa Keynesyen olmayan etkiler mi içerdiğini de göstermektedir.

Bu etkinin yönünün anlaşılması amacıyla kurulan uzun dönem modeline göre maliye politikası ve konjonktür dalgalanmaları arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle bütçe açıklarında meydana gelen artışlar konjonktür dalgalanmalarının daralmasına yol açmaktadır. Ancak sadece etkinin yönü değil aynı zamanda bu etkinin büyüklüğünün de bilinmesi gerekmektedir. Aksi takdirde uygulanan politikanın sonuçları aşırıya kaçabilmektedir. Örneğin bunalım döneminde bulunan Türkiye’de politika yapıcılar konjonktürün canlanmasını hedeflesinler, burada önemli nokta canlanma etkisinin ne kadar olması gerektiğidir. İşte etkinin gücünün önemi burada karşımıza çıkmaktadır. Bu etkinin anlaşılması için uzun dönem modelinin katsayılarına bakılmaktadır. Buna göre normal olmayan zamanlarda bütçe açıklarında meydana gelen yüzde 1’lik bir artış iktisadi büyümeyi yaklaşık olarak yüzde 0.36 azaltırken, normal zamanlarda ise bütçe açıklarında meydana gelen yüzde 1’lik bir artış iktisadi büyümeyi yaklaşık yüzde 0.35 azaltmaktadır. Bu kapsamda ulaşılan sonuçlara göre Türkiye iktisadi açıdan incelenen dönemde hem normal olmayan zamanlarda hem normal zamanlarda Keynesyen olmayan etkiler barındırmaktadır.

Kuvvetli bir eşbütünleşme ilişkisine sahip olan değişkenler üzerinde meydana gelecek bir şok durumunda kısa dönemde bu şokun giderilip giderilemediğinin analiz edilmesi için kısa dönem modeli kurularak hata düzeltme katsayısı elde edilmektedir. Bu tezde elde edilen hata düzeltme katsayısı anlamlıdır. Daha açık bir ifadeyle kriz, savaş, doğal afet vb. durumlar sonucunda oluşan şokla birlikte bozulan ilişkinin kısa dönemde yeniden kurulacağı anlaşılmaktadır. Ancak bu süreç hızlı işlememektedir. Hata düzeltme

katsayısının 0.0010 olması bunu işaret etmektedir. Elde edilen katsayı şokun etkisinin ilk çeyrekte yüzde 0010 gibi bir hızla dengeye geleceğini göstermektedir. Bu durumda Türkiye’de piyasanın şoklara karşı nispeten zayıf bir yapıda olduğunu göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle Türkiye oluşacak şoklardan kolay etkilenmekte ve bu olumsuz etkiden zor çıkabilmektedir.

Elde edilen bulguların kararlı olup olmadığının anlaşılmasında ise Cusum ve Cusum-of-Square testleri kullanılmaktadır. Bu tezde yapılan Cusum ve Cusum-of-Square testlerinin sonuçları, kurulan ARDL modelinin analiz sonuçlarının kararlı olduğunu göstermektedir. Buna göre Türkiye’de maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları üzerindeki uzun dönemli pozitif ilişkisinin sapsız olduğu anlaşılmaktadır. Kararlı olduğu görülen bulguların pozitif ilişkiye sahip olmasına ek olarak uygulanacak politikalardan tam performans alınabilmesi için değişkenlerin birbirlerinin nedeni olup olmadığının da test edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu tezde Granger nedensellik testi kullanılmıştır.

Uygulanan Granger nedensellik testi sonuçları da ARDL eşbütünleşme testi sonuçlarını desteklemektedir. Nedensellik testi sonuçlarından elde edilen bulgular konjonktür dalgalanmalarının bütçe açıklarıyla ilişkisini göstermektedir. Özellikle bütçe politikaları konjonktür dalgalanmalarını etkilemektedir. Buna göre uzun dönem modeli ile nedensellik testi sonuçlarının paralel bulgulara sahiptir.

Grafik 4.1.’de iktisadi büyüme, kamu harcamaları, vergi gelirleri, kamu borçlanması ve bütçe açıklarının yıllar itibariyle değişimleri gösterilmektedir. Grafik 4.1. incelendiğinde bütçe açıklarının arttığı yıllarda iktisadi büyümenin azalmakta ve bütçe açıklarının azaldığı yıllarda iktisadi büyüme artmaktadır. Başka bir ifadeyle bütçe açıkları ve iktisadi büyüme arasında negatif ilişki bulunmaktadır. Bu durum model sonuçlarıyla da birebir örtüşmektedir.

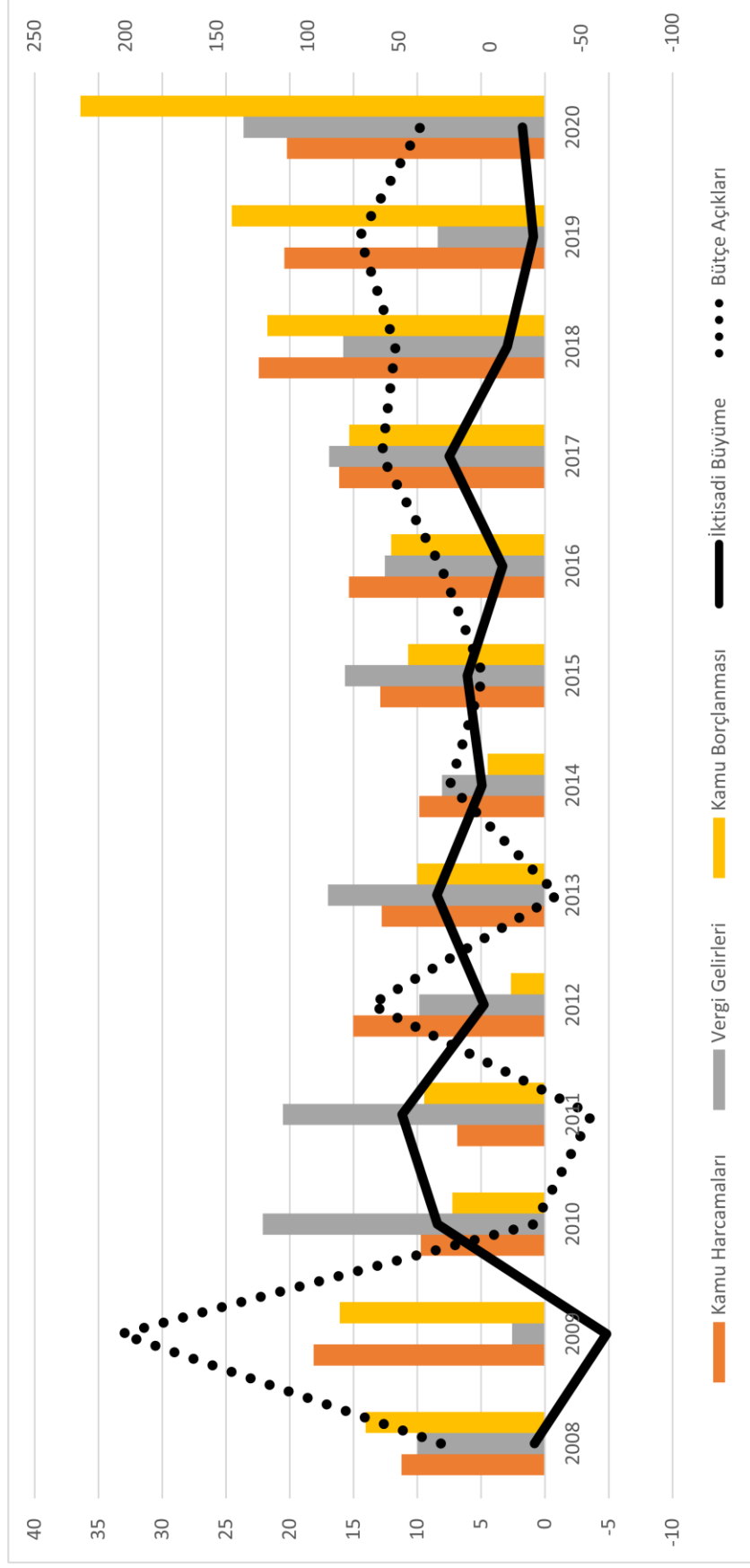
Ayrıca Grafik 4.1.’de iktisadi büyüme incelendiğinde 2008 küresel finans krizinden kaynaklanan daralma dönemi 2009 yılında yaşanan bunalıma kadar devam etmiştir. Sonrasında likidite artışı ve petrol fiyatlarının azalmasından kaynaklanan iktisadi büyüme konjonktürün genişleme dönemine girmesini sağlamıştır ve 2011 yılında tepe noktasına ulaşmıştır. Tepe noktasına ulaşmasının ardından Avrupa’da meydana gelen borç krizi Türkiye’yi de etkilemiş ve iktisadi büyüme azalan bir seyir izlemiştir ve

konjonktür yeniden daralma dönemine girmiştir. Birbirini bu şekilde takip eden dönemler konjonktür dalgalanmalarında daha az bir volatilitéyle devam etmiştir.

Kamu harcamaları ve vergi gelirleri de iktisadi büyüme benzer bir volatilitéye sahiptir. Grafik 4.1. incelendiğinde kamu harcamalarının arttığı dönemlerde iktisadi büyümenin düştüğü, kamu harcamalarının düştüğü dönemlerde iktisadi büyümenin arttığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle kamu harcamaları ile iktisadi büyüme negatif ilişkilidir. Vergi gelirlerinde artış olduğu dönemlerde iktisadi büyümenin de arttığı, vergi gelirlerinin azaldığı dönemlerde iktisadi büyümenin de azaldığı görülmektedir. Nitekim kamu harcamalarının arttığı ve vergi gelirlerinin azaldığı dönemlerde bütçe açıkları artarken, kamu harcamalarının azaldığı ve vergi gelirlerinin arttığı dönemlerde bütçe açıkları azalmaktadır. Bu durum model sonuçlarını desteklemektedir.

Kamu borçlanması 2014 yılına kadar volatilitéye sahipken 2014 yılından beri artış trendine sahiptir. Özellikle pandemi döneminde kamu borçlanmasının hızlı bir şekilde arttığı göze çarpmaktadır. Kamu borçlanmasının iktisadi büyüme ve bütçe açıklarıyla arasında açık bir ilişki görülmemektedir. Model sonuçlarına göre de kamu borçlanması katsayısı anlamsızdır.

Grafik 4.1. İktisadi Büyüme, Kamu Harcamaları, Vergi Gelirleri, Kamu Borçlanması ve Bütçe Açıklarının Karşılaştırılması (Bir önceki yılla göre yüzde değişim)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı'ndan alınarak tarafımızca düzenlenmiştir (WEB_14).

Not: İktisadi büyüme, kamu harcamaları, vergi gelirleri ve kamu borçlanmasında yaşananlar değişim sol ekseninde görülürken, bütçe açıklarında yaşananlar değişim sağ ekseninde görülmektedir.

SONUÇ

Tarihte bilinen ilk spekülasyon krizi Lale Buhranı'dır ve benzer krizler de tarih boyunca meydana gelmiştir. Krizlerle ilgili olarak önemli dönüm noktalarından birisi sanayi devrimidir. Sanayi devrimiyle iktisadi faaliyet hacmi de artmıştır. Üretim tekniğinin gelişmesiyle artan mal ve hizmet üretimi ise süreklilik göstermemektedir. Fakat iktisadi faaliyette meydana gelen dalgalanmalar düzenli oluşmamaktadır. İktisatçıların ilgisini çeken nokta tam olarak burasıdır. Çünkü iktisadi faaliyet düzeyinde oluşan konjonktür dalgalanmalarının temelinde yatan unsurların ne olduğunun anlaşılması önem arz etmektedir.

Konjonktür dalgalanmalarının açıklanmasına yönelik temelde iki görüş bulunmaktadır. Bunlar; Klasik İktisat ve Keynesyen İktisattır. Klasiklere göre piyasalar kendiliğinden dengeye gelmektedir. Bu nedenle piyasaya dışarıdan yapılan müdahaleler konjonktür dalgalanmalarına neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle devletin piyasaya müdahalesi istenmemektedir. Keynes'e göre ise konjonktür dalgalanmalarının nedenini sermayenin marjinal etkinliği oluşturmaktadır. Piyasada var olan katılıklar ise sermayenin marjinal etkinliğini farklılaştırarak konjonktür dalgalanmalarını meydana getirmektedir. O halde anti-konjonktürel maliye politikası ile konjonktür dalgalanmalarının önüne geçilebilmektedir.

Maliye politikasının araçları kamu harcamaları, vergiler ve kamu borçlanmasından oluşmakta ve tüm bunların nihai etkisi bütçeden izlenmektedir. Bütçe açıklarının artması iktisadi büyümeyi de arttırıyorsa Keynesyen etkilerden, aksine bütçe açıklarının artması iktisadi büyümeyi negatif etkiliyorsa Keynesyen olmayan etkilerden bahsedilmektedir.

Bu kapsamda bu tezin konusunu oluşturan maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları üzerindeki etkisinin var olduğu hipotezi sınanmaktadır. Türkiye özelinde 2006-2021 yıllarını kapsayacak şekilde bu hipotezin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Analizde normal olmayan zamanlar ve normal zamanlarda uygulanan politikalarının etkileri incelenmiştir. Buna göre bütçe açıklarının GSYİH'ya oranının %2'nin üstünde olduğu dönemler normal olmayan zamanlar ve bütçe açıklarının GSYİH'ya oranının %2'nin altında olduğu dönemler ise normal zamanlar olarak tanımlanmıştır.

Analizde kullanılan veriler çeyrek dönemler olarak analize dahil edildiklerinden öncelikle serilerin mevsimsellikten arındırılma işlemi yapılmıştır. Literatürde

mevsimsellikten arındırma işlemi olarak kullanılan çeşitli yöntemlerden biri olan Census X12 bu tezde serilerin mevsimsellikten arındırılması için kullanılmıştır. Ardından konjonktür serisinin elde edilmesi için GSYİH verilerine HP filtresi uygulanmıştır. Analize başlamadan önce serilerin doğrusallığının sağlanması amacıyla tüm serilerin logaritmaları alınmıştır.

Konjonktür dalgalanmaları analizinde literatürde de sıklıkla kullanılan ECM yöntemi bu tezde de kullanılmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak serilerin durağanlıklarının test edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla bu tezde de geleneksel birim kök testleri kullanılmaktadır. Yapılan ADF, PP ve KPSS birim kök test sonuçlarına göre konjonktür dalgalanmaları, kamu harcamaları ve vergi serileri seviyelerinde birim kök içermektedir. Kamu borçlanması, normal olmayan zamanlarda bütçe açıkları ve normal zamanlarda bütçe açıkları serileri ise seviyelerinde durağandır.

Birim kök test sonuçları incelendiğinde bağımlı değişken olan konjonktür dalgalanmaları serisi birim kök içerirken bağımsız değişkenlerin bazıları durağandır. O halde buna uygun olarak uygulanacak eşbütünleşme testi ARDL analizi olarak tercih edilmiştir. Uygulanan ARDL modeli sonucunda seriler birbirleriyle uzun dönem ilişkiye sahiptir. Daha açık bir ifadeyle maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları üzerinde etkisi vardır şeklinde kurulan hipotez geçerlidir. Modelin tanısız test sonuçlarına göre model kurma hatası bulunmamaktadır. Modelin uzun dönem katsayılarına göre hem normal olmayan zamanlarda hem normal zamanlarda verilen bütçe açıklarının konjonktürü daralma dönemine soktuğu anlaşılmaktadır. Bu haliyle ARDL modeli sonuçları Keynesyen olmayan etkiler barındırmaktadır. Modelin hata düzeltme modeli sonuçlarına göre ise meydana gelen bir şokun etkisi kısa dönemde giderilerek yeniden denge sağlanmaktadır. Nedensellik testi sonuçları ise bütçe açıkları ve konjonktür dalgalanmaları arasında karşılıklı nedensellik olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

ARDL (4,0,1,2,0,1) modeli sonuçlarına göre kamu harcamaları ve konjonktür dalgalanmaları eşbütünleşme ilişkisine sahiptir. Ayrıca iki değişken anlamlı ve negatif ilişkilidir. Başka bir ifadeyle uzun dönemde kamu harcamalarında meydana gelecek bir artış, konjonktürü daralma dönemine sokmaktadır. Bu durum literatürde Keynesyen olmayan etkiler olarak adlandırılmaktadır. Öyle ki Keynes kamu harcamalarındaki artışın çarpan etkisi yaratarak iktisadi büyümeyi olumlu etkileyeceğini belirtmektedir. Ancak ilgili dönemde elde edilen sonuçlar tam tersi durumu göstermektedir.

Türkiye’de kamu harcamalarında meydana gelen artışın konjonktürü neden daralttığına daha iyi anlaşılabilmesi açısından kamu harcamalarının bütçe içindeki dağılımının incelenmesi gerekmektedir. 2006-2020 döneminde kamu harcamaları içindeki personel giderleri yaklaşık yüzde 23, toplam harcamalar içindeki faiz harcamaları yaklaşık yüzde 14 ve kamu harcamalar içindeki cari transfer harcamaları payı ise yaklaşık yüzde 36’dır. Buna göre kamu harcamaları üretken olmayan alanlara yönelmekte, bunun bir sonucu olarak da artan kamu harcamaları iktisadi büyümeyi gerçekleştirememektedir.

ARDL (4,0,1,2,0,1) modeli sonuçlarına göre vergi gelirleri ve konjonktür dalgalanmaları eşbütünleşme ilişkisine sahiptir. Vergi gelirleri ile konjonktür dalgalanmaları arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki bulunmamakla birlikte iki seri arasındaki ilişki pozitifdir. Bu sonuçlar literatürdeki beklentilerle örtüşmemekte ve Keynesyen olmayan etkilere uymaktadır. Başka bir deyişle vergi gelirlerinin arttırılması sonucunda konjonktür genişleme dönemine girmektedir. Türkiye’de vergi gelirlerinin bütçe gelirleri içindeki payı 2006-2020 dönemi için yaklaşık yüzde 85’tir. Bu oran içindeki dolaylı vergilerin payı ise yaklaşık yüzde 66 olarak gerçekleşmektedir.

Toplam vergi gelirleri içindeki dolaylı vergilerin payının yüksek olması gelir dağılımında adaleti bozucu bir etki yaratabilir ama sermaye birikimi üzerinde negatif bir etki de oluşturmayabilir. Nitekim içsel büyüme teorilerine göre dolaylı vergilerde yaşanan artış büyüme üzerinde olumlu etki yaratabilmektedir. Çünkü beklenen enflasyondaki artış ile birlikte tüketimin daha erken gerçekleşmesine yol açmaktadır. Böylece Türkiye’de vergilerin arttırılması kısa dönemde toplam talebi arttırmakta ve böylece konjonktürü canlanma dönemine sokmaktadır.

ARDL (4,0,1,2,0,1) modeli sonuçlarına göre kamu borçlanması ile konjonktür dalgalanmaları arasında bulunan eşbütünleşme ilişkisinin uzun dönem katsayısı anlamsız fakat negatif işarete sahiptir. 2006-2020 dönemi incelendiğinde kamu net dış borç stoku 2015 yılından itibaren artmaktadır. İç borçlar açısından ele alındığında ise 2006-2016 arasında nispeten durağan bir süreç izlenirken, 2017 yılından itibaren bir artış bulunmaktadır. Devlet iç borçlanma senetlerine olan talebe bakıldığında en yüksek oran bankacılık kesimine aittir. Bankacılık kesiminde de özellikle kamu bankalarından borçlanmanın arttığı göze çarpmaktadır. Bu durum dışlama etkisini meydana getirmektedir.

ARDL (4,0,1,2,0,1) modeli sonuçlarına göre normal olmayan zamanlarda bütçe açıkları ile konjonktür dalgalanmaları eşbütünleşme ilişkisine sahiptir. Eşbütünleşik olan iki serinin uzun dönem ilişkisi ise anlamlı ve negatif katsayıya sahiptir. Başka bir ifadeyle normal olmayan zamanlarda verilen bütçe açıkları konjonktür dalgalanmalarını daralma dönemine sokmaktadır. Bu durum literatürde Keynesyen olmayan etkiler olarak açıklanmaktadır. Normal olmayan zamanlarda bütçe açıklarında meydana gelen yüzde 1'lik bir artış iktisadi büyümeyi yaklaşık olarak yüzde 0.36 azaltmaktadır.

ARDL (4,0,1,2,0,1) modeli sonuçlarına göre normal zamanlarda bütçe açıkları ile konjonktür dalgalanmaları eşbütünleşme ilişkisine sahiptir. Eşbütünleşik olan iki serinin uzun dönem ilişkisi ise anlamlı ve negatif katsayıya sahiptir. Başka bir ifadeyle normal zamanlarda verilen bütçe açıkları konjonktür dalgalanmalarını daralma dönemine sokmaktadır. Bu durum literatürde Keynesyen olmayan etkiler olarak açıklanmaktadır. Normal zamanlarda bütçe açıklarında meydana gelen yüzde 1'lik bir artış iktisadi büyümeyi yaklaşık olarak yüzde 0.35 azaltmaktadır.

Gerek normal olmayan zamanlar gerekse normal zamanlarda verilen bütçe açıklarının iktisadi büyümeyi neden negatif etkilediği sorusunun cevabı için bütçe gerçekleştirmelerinin incelenmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle bütçe açıklarının neden Keynesyen olmayan etkiler barındırdığının anlaşılabilmesi için bütçenin açık vermesinde yapılan işlemlere bakılmalıdır. Türkiye 2006-2020 dönemi bütçe gerçekleştirmeleri incelendiğinde 2009-2013 dönemi hariç bütçe açıklarının arttığı görülmektedir. Bütçe açıklarının verilmesinde özellikle faiz harcamaları ve cari transferlerin oranının yüksekliği göze çarpmaktadır. Öyle ki toplam kamu harcamaları içinde faiz harcamaları ve cari transferler yaklaşık olarak yüzde 50 oranındadır.

İncelenen dönemde faiz dışı fazla varken, sadece 2019 ve 2020 yıllarında birincil açık verilmiştir. Özetlemek gerekirse Türkiye'de bütçe açıkları, faiz harcamaları ve cari transferlerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca vergi gelirlerinin büyük kısmının dolaylı vergilerden oluşması nedeniyle vergilemede adaletin bulunmadığı da görülmektedir. Sonuç olarak Türkiye'de bütçe açıkları ile konjonktür dalgalanmaları arasında Keynesyen olmayan etkilerin bulunmaktadır.

ARDL (4,0,1,2,0,1) modelinin uzun dönem sonuçlarının incelenmesinin ardından kısa dönem sonuçları da değerlendirilmektedir. Buna göre modelin hata düzeltme katsayı sonucu anlamlıdır. Daha açık bir ifadeyle uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisine sahip

serilerde bir şok oluştuğunda bozulan uzun dönem ilişkisi kısa dönemde yeniden sağlanmaktadır. Bahsedilen şok iktisadi nedenlerden kaynaklanabileceği gibi doğal afet veya Covid-19 pandemi sürecinde olduğu gibi salgın hastalıklardan da oluşabilmektedir.

Eşbütünleşme ilişkisinin bozulması durumunda dengenin kısa dönemde yeniden sağlanabilmesi için bütçe açıklarının azaltılması hatta bütçe fazlası verilmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle modelin kısa dönem sonuçları da uzun dönem sonuçlarını destekler niteliktedir ve Keynesyen olmayan etkiler barındırmaktadır.

Türkiye’de maliye politikasının konjonktür dalgalanmaları üzerinde etkisi vardır hipotezinin test edilmesini amaçlayan tez kapsamında ARDL (4,0,1,2,0,1) modelinden elde edilen sonuçlar yukarıda açıklanmaktadır. Model sonuçlarına göre incelenen dönemde savunulan hipotez geçerlidir. Ayrıca Türkiye’de 2006-2021 dönemi için yapılan analizde maliye politikası Keynesyen olmayan sonuçları desteklemektedir. Bu sonuçlar kapsamında iktisadi büyümenin olumlu etkilenmesi için bütçe fazlası verilmesi gerekmektedir. Çünkü özellikle kamu harcamaları üretken olmayan alanlara kaydırılmaktadır. 2019 ve 2020 bütçelerinde faiz ödemelerinin artması sonucu birincil açık verilmesi ise göze çarpmaktadır.

Bu çerçevede gerek normal olmayan zamanlarda gerekse normal zamanlarda bütçe açıklarının arttırılması yoluyla uygulanan maliye politikasının, bir başka ifadeyle genişletici maliye politikasının konjonktür dalgalanmalarını daralma yönünde etkilediği anlaşılmaktadır. Ancak bu durum iktisadi büyüme için maliye politikasına başvurulmamalıdır şeklinde algılanmamalıdır. Çünkü özellikle kamu harcamalarının iktisadi büyüme yanında sosyo-ekonomik etkileri de bulunmaktadır.

Kamu harcamalarında verimli kamu yatırım harcamalarının payının arttırılması sonucunda iktisadi büyüme pozitif etkilenecektir. Diğer yandan vergi yapısının tekrar gözden geçirilerek toplam vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergi gelirlerinin payının arttırılmasına yönelik vergi bilincinin oluşturulması gerekmektedir. Kamu borçlanmasının hanehalklarının atıl fonlarından yapılması için hanehalklarını teşvik edici vergi politikaları uygulanması dışlama etkisini azaltacaktır. Bütçe açıklarına yönelik ise küçük ve etkin bir bütçe oluşturularak hem saydamlık hem de şeffaflık sağlanacaktır.

Pandemi süreci ile birlikte önemi bir kat daha artan eğitim, sağlık, tarım ve teknolojik gelişime daha fazla kaynak ayrılması uluslararası rekabet edilebilirliği arttıracaktır. Böylece ihracata dayalı iktisadi büyüme gerçekleşecektir. Gerek özel

gerekse kamuda önce tasarruf sonra tüketim yapma bilincinin geliştirilmesi refahı arttıracaktır. Yapısal reformlar çerçevesinde ilgili politikaların uygulanmasıyla meydana gelecek şoklara karşı Türkiye daha az kırılgan olabilecektir.

KAYNAKLAR

- Abasız, T. (2013). *İş Çevrimlerinde Asimetrik İlişkilerin Araştırılması ve Türkiye’de Devresel Hareketler İçin Öncü Gösterge Endeksinin Oluşturulması*, (Basılmamış Doktora Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Abel A. B., Bernanke B. S. ve Croushore D. (2008). *Macroeconomics*, 6th ed., Pearson Education, Boston.
- Acemoğlu, D. (2009). *Introduction to Modern Economic Growth*, Princeton University Press, Arizona.
- Acer, A. (2019). *Türkiye’de 2000 Sonrası Ekonomik Büyümenin Başlıca Belirleyicileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- Açıkgöz, Ş. (2006). “Türkiye’de Vergi Gelirleri, Vergi Yapısı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: 1968-2006”, *Ekonomik Yaklaşım*, 19(68), 91-113.
- Adeoye, T. (2006). “Fiscal Policy and Growth of Nigerian Economy: An Empirical Perspective”, *NISER Monograph Series*, 3, NISER Ibadan.
- Aghevli, B. B. (1999). “The Asian Crisis: Causes and Remedies”, *Finance & Development A Quarterly Magazine of the IMF*, 36(2), June (1999).
- Aghion, P. ve Howitt, P. (1990). “A Model of Growth Through Creative Destruction”, No w3223, *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*.
- Akalın, G. (1986). *Kamu Ekonomisi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 554, İkinci Basım, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Akanni, K. A. ve Osinowo, O. H. (2013). “Effect of Fiscal Instability on Economic Growth in Nigeria”, *Advances in Economics and Business*, 1(2), 124-133.
- Akat, A. S. (2004). “Dalgalı Kur ve Para Politikası: Bir Parasal Kural Önerisi”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Gülten Kazgan’a Armağan: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, 1-19.
- Akdemir, T. ve Yeşilyurt, Ş. (2017). “Borç Etiği ve Borç Etiği Perspektifinden Osmanlı Devleti’nde Dış Borçlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 379-405.
- Akıncı, M., Akıncı Yüce, G. ve Yılmaz, Ö. (2014). “Lale Çılgınlığı’ndan Mortgage Krizi’ne Spekülatif Balonlar”, *Tarih Okulu Dergisi*, 7 (19), 719-749.
- Akyürek, M. B. (2008). *Enflasyondaki Değişimlerin Gelir Dağılımına Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alakbarov, N., Özkaya, M., Gündüz, M. ve Şaşmaz, M. (2018). “Türkiye’nin İthalat Talep Fonksiyonunun Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi ile Tahmini”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(4), 67-84
- Altay, A. (1995). *Politik Süreçte Rant Kollama Teorisi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Altay, A. (2005). “Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme”, *Sosyoekonomi*, 2, 155-178.

- Altay, A. (2014). “Balkan Ülkelerinin Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Sürecinde Ekonomik Kriz ve Kamu Maliyesi Etkileşimlerinin Değerlendirilmesi”, *Prof. Dr. Naci Birol Muter’e Armağan*, 145-159.
- Altınırnak, S. ve Eyüboğlu, A. (2016). “Ekonomik Krizlerin Nöroekonomi Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 72, 67-82
- Altman, M. (1995). “Business Cycle Volatility and Economic Growth: The Historical Record, 1870-1986”, *Journal of Post Keynesian Economics*, 17(4), 561-577.
- Antczak, M. (2001). *The 1997 Currency Crisis in Thailand*, Episodes of Currency Crisis in Latin America and Asian Economies, Ed.: Marek Dabrowski, Case Reports 39, Warsaw, 39-54.
- Arzova, S. B. (2019). *Türkiye’nin Ekonomik Krizleri: İkinci Petrol Krizi ve Nedenleri, Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*, İstanbul Okan Üniversitesi, Bölüm 7, 143-160.
- Aydemir, G. (2007). *Türkiye’de Politik Konjonktür Dalgalanmaları Kapsamında Seçmen Davranışlarının Analizi (1987-2004)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aytaç, E. S. (2013). *Türkiye: Dengeli ve Sürdürülebilir Yüksek Büyüme Peşinde, Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, Der. Şenses, F., Öniş, Z. Ve Bakır, C., İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Backus, D. K., Kehoe, P. J. ve Kydland, F. E. (1992). “International Real Business Cycles”, *Journal of Economy*, 745-775.
- Bahçekapılı, C. (2015). “Türkiye Ekonomisinde 2011 Sonrası Sınırlı Büyümenin Nedenleri Üzerine Bir Analiz”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 37(1), 111-124.
- Barro, R. J. (1990). “Government Spending in A Simple Model of Endogeneous Growth”, *Journal of Political Economy*, 98(5), 103-125.
- Bayrakdar, S. (2015). “Türkiye İçin İşsizlik Histerisi ya da Doğal İşsizlik Oranı Hipotezinin Geçerliliğinin Sınanması”, *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 45-61.
- Baytal, Y. (2007). *Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 40,545-567.
- Belongia, M. T. ve Garfinkel, M. R. (1992). *The Business Cycle: Theories and Evidence*, Springer, 1st Edition, New York.
- Benk, S. ve Karayılmazlar, E. (2010). “Vergilemenin Operasyonel Maliyetleri: Kavramsal Bir Değerlendirme”, *Maliye Dergisi*, 159, 137-154.
- Bildirici, M. ve Bozoklu, Ü. (2010). “Beklentilerin Ekonomi Üzerine Etkileri: MS-VAR Yaklaşımı”, *TÜSİAD-Koç University Economic Research Forum Working Paper Series*, 1019, 1-40.
- Black, J. (2010). *How Business Climate and Political Climate Influence Economic Growth and Economic Development in The American States*, Basılmamış Doktora Tezi, The University of Maine.

- Blejer, M. I. ve Del Castillo, G. (1998). "Deja Vu All Over Again? The Mexican Crisis and The Stabilization of Uruguay in The 1970s", *World Development*, 26(3), 449-464.
- Blinder, A. J. (2006). "The Case Against The Case Against Discretionary Fiscal Policy", *In The Macroeconomics of Fiscal Policy*, Cambridge: MIT Press.
- Bocutoğlu, E. (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Murathan Yayınevi, 2. Baskı, Trabzon.
- Bocutoğlu, E. ve Berber, M. (2013). *Makro İktisada Giriş*, Murathan Yayınevi, 2. Baskı, Trabzon.
- Bonham, M. S. (2006). "Business Cycles in Canada", *The Canadian Encyclopedia*, 1-8.
- Braun, M. ve Gresia, L. (2003). "Towards Effective Social Insurance in Latin America: The Importance of Countercyclical Fiscal Policy", *Inter-American Development Bank Working Paper*, 487.
- Burns, A. F. and Mitchell, W. C. (1946). "Measuring Business Cycles", *NBER*, 0-870-14085-X.
- Campbell, B. M. ve Grada, C. O. (2011). "Harvest Shortfalls, Grain Prices and Famines in Preindustrial England", *The Journal of Economic History*, 71(4), 859-886.
- Carmignani, F. (2008). "Cyclical Fiscal Policy in Developing Countries: The Case of Africa", *MRG IJQ, Discussion Paper*, (24).
- Chima, O. ve Langley P. (2012). "Putting Humpty Dumpty Back Together Again: Financialisation and The Management of the Subprime Mortgage Crisis", *Glob Soc*, 26(4), 409-427.
- Chiodo, A. J. ve Owyang, M. T. (2002). "A Case Study of a Currency Crisis: The Russian Default of 1998", *Federal Reserve Naml pf St. Louis Review*, 84(6), 7-18.
- Cicioğlu, Ş. ve Yıldız, A. (2018). "Lale Krizinden Günümüze Ekonomik Krizler: Temel Yaklaşımlar ve Ortak Özellikler", *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 25-38.
- Coşkun, B. ve Pank Yıldırım, Ç. (2018). "Türkiye'de Stratejik Planlama: Son Dönem Gelişmelerin İncelenmesi", *Strategic Public Management Journal*, 4(8), 1-16.
- Coşkun, N. (1996). "Doğu Avrupa Ülkeleri ve Rusya'da Uygulanan İstikrar Politikaları ve Sonuçları (1990-1995)", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 7(22), 49-60.
- Çakır, N. (2001). "Japon Ekonomisi Büyümeden Durgunluğa", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 25,79-97.
- Çelebi, E. (2001a). "Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000)", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2(1), 55-66.
- Çelebi, E. (2001b). "İkibinbir Yılında Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4, 15-28.
- Çetin, E. ve Savrul, M. (2016). "Türkiye'de 1980 Sonrası Liberalleşme Sürecinde Dış Ticaretteki Gelişmelerin Türkiye'nin Cari Açığına Etkisi", *Journal of Administrative Sciences*, 14(28), 511-532.
- Çetin, S. (2018). *Mali Yakınsama ve Konjonktürel Dalgalanmalar: Avrupa Birliği Ekonomilerine İlişkin Ampirik İnceleme*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Dağdemir, Ö. ve Küçükcalay, A. M. (1999). “Türkiye’de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 121-138.
- Delice, G. (2003). “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 57-81.
- Demirbugan, A: (2004). “Tarihsel Perspektifle Dönüşüm Öncesi Dönemde Doğu Avrupa’daki Ekonomik Gelişmeler”, *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 149-154.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). “Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root”, *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Doğançay, M. (2016). “Neoliberal Kuram Bağlamında Turgut Özal ve 24 Ocak Kararları”, *International Turgut Özal Symposium*, 3 March 2016, 150-158.
- Dolanay, S. S. (2009). “Schumpeter Sisteminde Yenilikler, Ekonomik Gelişme ve Devresel Hareketler”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(2), 171-188.
- Döpke, J. (2004). “How Robust is The Empirical Link Between Business-Cycle Volatility and Long-Run Growth in OECD Countries?”, *International Review of Applied Economics*, 18(1), 103-121.
- Duman, M. (1999). “Küreselleşme Çağında Türkiye Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15, 181-196.
- Eatwell, J., Milgate, M. ve Newman, P. (1989). *General Equilibrium*, The Macmillan Press Limited, London.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö. ve Gümüş, E. (2013). *Kamu Maliyesi*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Efeoğlu, R., Aydemir, A. F. ve Emsen, Ö. S. (2016). “İspir Fasülyesi’nin Üretim-Piyasaya Arz Süreçlerinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 20(3), 985-1002.
- Eğilmez, M. (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eğilmez, M. (2019). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eker, A., Altay, A. ve Sakal, M. (2004). *Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler)*, Kanyılmaz Matbaası, 4. Baskı, İzmir.
- Ekiz, C. ve Somel, A. (2005). “Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi”, *AÜ SBF-GETA Tartışma Metinleri*, 81, 1-36.
- Emsen, Ö. S. (2004). “Türkiye’de 1994-2001 Döneminde Uygulanan İstikrar Politikaları”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 86-108.
- Eren, A. A. ve Saraçoğlu, M. (2017). “Kapitalizmin Tarihinde Finansal Krizler: Tarih Tekerrür mü Ediyor?”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 87-97.
- Ergen, Z. (2016). “Kamu Mali Yönetiminde Yeniden Yapılanma: Muhasebe-i Umumiye Kanunundan 5018 Sayılı Kanuna Bütçe ve Harcama Usullerinde Dönüşüm”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8(1), 93-115.

- Ergen, Z. ve Durak, B. (2017). “Bütçeleme Anlayışında Yeni Bir Yaklaşım: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 9(2), 107-126.
- Ertem, B. (2018). “12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 12, 655-676.
- Erul, R. D. ve Buz, F. (2019). “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları”, *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 391-406.
- Eryüzlü, H. (2020). “Covid-19 Ekonomik Etkileri ve Tedbirler: Türkiye’de “Helikopter Para” Uygulaması”, *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(1), 10-19.
- Esen, E., Yıldırım, S. ve Kostakoğlu, F. (2012). “Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi için Sınanması: ARDL Modeli Uygulaması”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 251-267.
- Evangelist, M. ve Sathe, V. (2006). “Brazil’s 1998-1999 Currency Crisis”, *Unpublished Manuscript*, (15.04.2021).
- Ezekiel, M. (1938). “The Cobweb Theorem”, *The Quarterly Journal of Economics*, 52(2), 255-280.
- Ferreira, A. ve Tuillio, G. (2002). “The Brazillian Exchange Rate Crisis of January 1999”, *Journal of Latin American Studies*, 34(1), 143-164.
- Fırat, E. (2012). “Konjonktür Teorileri Işığında Türkiye’deki İktisadi Dalgalanmalar”, *International Conference on Eurasian Economies*, 406-413.
- Francois, P. ve Ellis, H. L. (2003). “Animal Spirits Through Creative Destruction”, *American Economic Review*, 93(3), 530-550.
- Freeman, C. ve Perez, C. (1988). “Structural Crises of Adjustment: Business Cycles”, *Technical Change and Economic Theory*, Londres, Pinter, 38-66.
- Friedman, M. (1968). “The Role of American Monetary Policy”, *American Economic Review*, 58, 1-17.
- Friedman, M. (1977). “Inflation and Unemployment”, *Journal of Political Economy*, 85, 451-472.
- Friedman, M. (1982). “Monetary Policy: Theory and Practice”, *Journal of Money Credit and Banking*, 14(1), 98-118.
- Friedman, M. (1983). “A Monetarist View”, *The Journal of Economic Education*, 14(4), 44-45.
- Gabisch, G. and Lorenz, H. W. (1989). *Business Cycle Theory A Survey of Methods and Concepts*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, Second Edition.
- Gaidar, Y. (1999). “Lessons of The Russian Crisis for Transition Economies”, *Finance & Development A Quarterly Magazine of the IMF*, 36(2), June (1999).
- Gallegati, M. ve Mignacca, D. (1994). “Jevons, Sunspot Theory and Economic Fluctuations”, *History of Economic Ideas*, 2(2), 23-40.
- Garber, P. M. (1989). “Tulipmania”, *Journal of Political Economy*, 97(3), 535-560.
- Garber, P. M. (2000). *Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias*, The MIT Press Cambridge, Massachusetts, London, England.

- Gayer, Arthur D., (1938). "Fiscal Policies". *The American Economic Review*, Vol. 28, No.1, *Supplement, Papaer and Proceedings of the Fiftieth Annual Meeting of the American Economic Association (Mar., 1938)*, pp. 90-112.
- Gaytancıoğlu, S. (2010). "Rasyonel Beklentiler Teorisi Çerçevesinde Türkiye'de 1994 Krizi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 139-146.
- Gazier, B. (2009). *La Crise de 1929*, 5^e edition, Presses Universitaires de France, Paris.
- Gencel, U. (2005). "Türk Vergi Sisteminde Vergi Adaleti", *Vergi Sorunları Dergisi*, 201, 162.
- Gencel, U. ve Kuru, E. (2012). "Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(20), 29-60.
- Gerek, S. (1997). "5 Nisan 1994'den Günümüze Türkiye Ekonomisi", *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(1), 361-368.
- Giavazzi, F. ve Pagano, M. (1995). "Non-Keynesian Effects of Fiscal Policy Changes: International Evidence and the Swedish Experience", *No. 5332, NBER*, November.
- Goldfajn, I. (2000) "The Swings in Capital Flows and the Brazilian Crisis" *Texto Para Discussao*, 422, April 2020.
- Granger, C. W. J. (1969). "Investigating Casual Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods", *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Greenwood, J., Rogerson, R. ve Wright, R. (1995). Household Production in Real Business Cycle Theory, *Frontiers of Business Cycle Research*, 15774.
- Griffin, J. M. (1985). "OPEC Behavior: A Test of Alternative Hypotheses", *The American Economic Review*, 75(5), 954-963.
- Güloğlu, B. ve Altunoğlu, E. (2002). "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27, 107-134.
- Güran, M. C. ve Cingi S. (2002). "Devletin Ekonomik Müdahalelerinin Etkinliği", *Akdeniz İİBF Dergisi*, 3, 56-89.
- Hacıhasanoğlu, B. (2005). *Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi*, Basılmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Hayek, F. A. (1933). *The Present State and Immadiate Prospects of the Study of Industrial Fluctuations*, Reprinted in Hayek, *Profits, Interest and Investment*, London, Routledge, 1939, (pp. 171-182).
- Hayek, F. A. (1967). *Prices and Production*, Augustus M Kelly, New York.
- Hayek, F. A. (1975). *Profits, Interest and Investment and Other Essays on The Theory of Industrial Fluctuations*, Sentry Press, New York.
- Heller, P. S. (1998). "Aging in the Asian Tiger Economies", *Finance and Development*, 35(2), 26.
- Hemmelgarn, T. ve Nicodeme, G. (2010). "The 2008 Financial Crisis and Taxation Policy" *CESifo Wotking Paper Series*, No. 2932, Februrary.

- Hicks, J. R. (1937). "Mr. Keynes and the "Classics"; A Suggested Interpretation", *Econometrica*, 5(2), 147-159.
- Horton, M. ve El-Ganainy, A. (2009). "What is Fiscal Policy?", *Finance and Development; IMF's Fiscal Affairs Department*.
- Iddrisu, A. G. ve Bokpin, G. A. (2018). "Political Business Cycles and Economic Growth in Africa", *Journal of Economic Studies*, 45(4), 760-772.
- İdiküt Özpençe, A. (2016). "Analysis of The Relationship Between Inflation and Economic Growth in Turkey", *Journal of Economis, Finance and Accounting*, 3(3), 180-191.
- İdiküt Özpençe, A. (2017). "Economic Stability and Growth: The Case of Turkey", *Research in Applied Economics*, 9(3), 41-63.
- İnan, M. (2019). IMF İstikrar Politikaları ve Stand-By Anlaşmalarını Gerekli Kılan Nedenler Açısından Türkiye IMF İlişkileri, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 591-640.
- Jad, S. S. (2017). "Monitoring Business Cycles in Lebanon: Is Economic Growth Cyclical?", *Bank For International Settlements*, 43.
- Jevons, W. S. (1878). "Commercial Crises and Sun-Spots", *Nature*, 33-37.
- Juglar, C. (1862). *Des Crises Commerciales De Leur Retour Periodique*, Guillaumin, Paris.
- Kabadayı, B. (2013). "Türkiye Konjonktür Dalgalanmaları ve Rejim Değişimi Analizi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 107-120.
- Kaldor, N. (1934). "A Classificatory Note on the Determinateness of Equilibrium", *The Review of Economic Studies*, 1(2), 122-136.
- Kalecki, M. (1943). "Political Aspects of Full Employment", *The Political Quarterly*, 14(4), 322-330.
- Kanca, O. C. (2012). "1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar," *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 47-63.
- Kaplan, E. ve Rodrick D. (2001). "Did The Malaysian Capital Controls Work?", *Natioanl Bureau of Economic Research*.
- Karabulut, K. (2009). "Özal Dönemi Türkiye'nin Ekonomi-Politiği", *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1 Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiler Kitabı*, 978-1008.
- Karagöl, E., Erbaykal, E. ve Ertuğrul, H. M. (2007). "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile Elektrik Tüketimi İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 72-80.
- Karayılmazlar, E. ve Berk, E. (2017). "Bütçe Açığının, Cari Açık, Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği", *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 4(1), 26-36.
- Kazgan, G. (2009). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

- Kesgingöz, H. (2013). “Türk Sanayisinin Konjonktürel Analizi”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar*.
- Keynes, J. M. (2013). *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Cambridge University Press, 4. Edition, New York.
- Kızılkaya, E. (2005). “Joseph A. Schumpeter’in Girişimcilik Fikrine Dair Bir Not”, *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10, 26-45.
- Kibritçiöglü, A. (2010). “Küresel Finans Krizinin Türkiye’ye Etkileri”, *MPRA*, 29470, September.
- Kindleberger, C. (1987). “Bubbles, The New Palgrave: A Dictionary of Economics”, *Edited by John Eatwell, Murray Milgate and Peter Newman*, 3-20.
- Kitchin, J. (1923). “Cycles and Trends in Economic Factors”, *The Review of Economics and Statistics*, 5(1), 10-16.
- Klein, P. A. (2001). “Lagging Indicators Forgotten Aids to Forecasting”, *Indian Economic Review Series*, 36(1), 171-188.
- Koçak, E. (2014). “Türkiye’de Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Geçerliliği: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 62-73.
- Kol, E. N. ve Karaçor, Z. (2012). “2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri”, *Maliye Dergisi*, 162, 379-395.
- Kondratieff, N. D. ve Stolper, F. (1935). “The Long Waves in Economic Life”, *The Review of Economics and Statistics*, 17(6), 105-115.
- Köse, S. (2000). *24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Yapılan Hukuki ve Kurumsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi*, Basılmamış Uzmanlık Tezi, DPT, 2508, Temmuz.
- Kumar, R. ve Soumya, A. (2010). “Fiscal Policy Issues for India After The Global Financial Crisis (2008-2010)”, *Asian Development Bank Institute Working Paper* 249.
- Küçükaksoy, İ. (2015). “Keynesyen Görüş ile Monetarist Görüşün Yöntem ve Farklılıkları Üzerine Bir İnceleme: 1929 Krizi Örneği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, 57-72.
- Küçükkalay, A. (2015). *İktisadi Düşünce Tarihi*, Beta Basım Yayım Dağıtım, 4. Baskı, İstanbul.
- Kükrer, A. S. (1999). “Türkiye’de Siyasal Süreçte Vergi Reformuna Genel Bir Bakış”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 81-96.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P. ve Shin, Y. (1992). “Testing The Null Hypothesis of Stationarity Against The Alternative of A Unit Root”, *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Kydland, F. E. ve Prescott, E. C. (1990). “Business Cycles: Real Facts and a Monetary Myth”, *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, Issue Spr, 3-18.
- Labonte, M. (2007). “Economic Growth and the Business Cycle: Characteristics, Causes and Policy Implications”, *Congressional Research Service*.
- Lerner, A. P. (1943). Functional Finance and The Federal Debt, *Social Research*, 10(1), 38-51.

- Lerner, A. P. (1952). *The Economics of Control*, The Macmillan Company, Sixth Edition, New York.
- Levanon, G. (2010). "Evaluating and Comparing Leading and Coincident Economic Indicators", *Business Economics*, 45(1), 16-27.
- Lipton, D., Sacs, J., Fischer, S. ve Konral, J. (1990). "Creating a Market Economy in Eastern Europe: The Case of Poland", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 75-147.
- Long, Jr. J. B. ve Plosser, C. I. (1983). "Real Business Cycles", *Journal of Political Economy*, 91(1), 39-69.
- Lucas, R. E. (1977). "Understanding Business Cycles", *In Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 5, 7-29.
- Makin, A. J. ve Layton, A. (2021). "The Global Fiscal Responce to COVID-19: Risks and Repercussions", *Economic Analysis and Policy*, 69, 340-349.
- Mankiw, G. N. (1989). "Real Business Cycles: A New Keynesian Perspective", *The Journal of Economic Perspectives*, 3(3), 79-90.
- Martin, P. ve Rogers, C. A. (1997). "Stabilization Policy, Learning by Doing, and Economic Growth", *Oxford Economic Papers*, 49(2), 152-166.
- Mates, N. (2011). "Fiscal Policy: Lessons From The Global Crisis", *CroEconSur*, 13(1), 5-56.
- Meza, F. (2008). "Financial Crisis, Fiscal Policy and The 1995 GDP Contraction in Mexico", *Journal of Money, Credit and Banking*, 40(6), 1239-1261.
- Milesi, F. G. ve Razin, A. (2000). *Current Account Reversals and Currency Crises: Empirical Regularities*, in *Currency Crises* (Ed.), Paul Krugman, The University of Chicago Press, Chicago and London, January 2000, 285-323.s
- Mishkin, F. S. (1996). "Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective", *NBER Working Paper, No. 5600, May*.
- Mishkin, F. S. (2001). "Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries", *NBER Working Paper Series, 8087, January*.
- Musgrave, R. A. and Musgrave, P. B. (1989). *Public Finance in Theory and Practice*, Fifth Edition, McGraw-Hill International Editions.
- Muth, J. F. (1961). "Rational Expectations and the Theory of Price Movements", *The Econometric Society*, 29(3), 315-335.
- Nart, E. Ç. (2010). "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri: Panel Veri Analizi", *Journal of Yaşar University*, 5(17), 2874-2885.
- Nordhaus, W. D. (1975). "The Political Business Cycle", *The Review of Economic Studies*, 42(2), 169-190.
- Okun, A. M. (1977). "The Great Stagflation Swamp", *The Brookings Bulletin*, 14(3), 1-7.
- Omitogun, O. ve Ayinla, T. A. (2007). "Fiscal Policy and Nigeria Economic Growth", *Journal of Research in National Development*, 5(2)..

- Oran, A. (2011). “Balonları Daha İyi Tanımaya Çalışmak: Balon Tanımları, Modelleri ve Lale Çılgınlığı Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 151-161.
- Ozili, P. ve Arun, T. (2020). “Spillover of COVID-19: Impact on The Global Economy”, *SSRN 3562570*.
- Özata, E. (2007). *Türkiye’de Konjonktürel Dalgalanmaların Zaman Serisi Analizi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Özçelik, Ö. ve Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 253-266.
- Özdemir, B. K. (2007). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Erken Uyarı Sistemleri: Markov Geçiş Modellemesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Özkan, F. ve Tarı, R. (2010). “Türkiye’de 1980 Sonrası Seçim Dönemlerinin Politik Konjonktürel Dalgalanmaları Teorisi Çerçevesinde Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 223-238.
- Özsağır, A. (2007). “Ekonomide Güven Faktörü”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 46-62.
- Öztürk, S. ve Saygın, S. (2017). “1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-12.
- Parasız, İ. ve Bildirici, M. (2015). *Ekonomik Konjonktür*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Parkin, M. (2011). *Economics*, 10. Edition, Pearson, Boston.
- Parkin, M., Powell, M. ve Matthews, K. (2002). *Economics*, 5. Edition, Addison Wesley, Boston.
- Perry, G. ve Serven, L. (2003). “The Anatomy of a Multiple Crisis: Why Was Argentina Special and What Can We Learn From It?” *Policy Research Working Paper, 3081*, World Bank. June.
- Persons, W. M. (1928). “Pigou, Industrial Fluctuations”, *The Quarterly Journal of Economics*, 42(4), 669-677.
- Peseran, M. H. ve Shin, Y. (1998). “An Autoregressive Distributed-Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis”, *Econometrica Society Monographs*, 31, 371-413.
- Peseran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001) “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships”, *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988). “Testing For a Unit Root in Time Series Regression”, *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Pinto, B., Gurvich, E. ve Ulatov, S. (2005). “Lessons From the Russian Crisis of 1998 and Recovery”, *Managing Economic Volatility and Crises: A Practitioner’s Guide*, 406-438.
- Polat, M. A. (2019). “Türkiye Kaynaklı Finansal Krizlerin Anatomisi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 329-345.

- Prescott, E. C. (1986). "Theory Ahead of Business-Cycle Measurement", *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 25, 11-44.
- Ricardo, D. (2001). *On the Principles of Political Economy and Taxation*, Batoche Books, Canada.
- Robinson, S. (1972). "Theories of Economic Growth and Development: Methodology and Content", *Economic Development and Cultural Change*, 21(1), 54-67.
- Rose, A. K. ve Spiegel, M. M. (2012). "Cross-Country Causes and Consequences of The 2008 Crisis: Early Warning", *World Econ*, 24(1), 1-16.
- Roubini, N. (2011). *Kriz Ekonomisi*, Pegasus Yayınları, 1. Baskı, (çev. Işıl TEZCAN), İstanbul
- Sabillon, C. (2008). *On The Causes of Economic Growth The Lessons of History*, Algora Publishing, New York.
- Sachs, J. D. ve Larrain, F. B. (1993). *Macroeconomics in the Global Economy*, Prentice Hall, 1st Edition, New Jersey.
- Saint-Paul, G. (1997). "Business Cycles and Long-Run Growth", *Oxford Review of Economic Policy*, 13(3), 145-153.
- Samuelson, P. A. (1954). "The Pure Theory of Public Expenditure", *The Review of Economics and Statistics*, 36(4), 387-389.
- Sandrock, J. E. ve Reformer, J. L. M. (2013). "John Law's Bangué Royale and the Mississippi Bubble", *Version Disponible On Line*.
- Sasin, M. (2001). *The Malaysisan Currency Crisis, 1997-1998*, Episodes of Currency Crisis in Latin America and Asian Economies, Ed.: Marek Dabrowski, Case Reports 39, Warsaw, 55-76.
- Savaşan, F. ve Dursun, İ. (2006). "Türkiye'de Yerel Düzeylerde Politik Konjonktürel Devreler", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 191-208.
- Schnabel, I. ve Shin, H. S. (2004). "Liquidity and Contagion: The Crisis of 1763", *Journal of the European Economy Association*, 2(6), 929-968.
- Schumpeter, J. A. (1935). "A Theorist's Comment on The Current Business Cycle", *Journal of The American Statistical Association*, 30(189), 167-168.
- Schumpeter, J. A. (1939). *Business Cycles A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capital Process*, McGraw-Hill Book Company, New York.
- Schumpeter, J. A. (1954). *History of Economic Analysis*, London: Allen & Unwin.
- Schumpeter, J. A. (1976). *Capitalism, Socialism & Democracy*, George Allen & Unwin Publishers Ltd., 5. Edition, New York.
- Skocpol, T. ve Finegold, K. (1982). "State Capacity and Economic Intervention in the Early New Deal", *Political Science Quarterly*, 97 (2), 255-278.
- Smith, A. (1977). *The Wealth of Nations*, University of Chicago Press, Chicago.
- Solow, R. M. (1979). "Another Possible Source of Wage Stickness", *Journal of Macroeconomics*, 1(1), 79-82.
- Soyak, A. (2003). Türkiye'de İktisadi Planlama: Devlet Planlama Teşkilatına İhtiyaç Var mı?, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 167-182.

- Soylu, H. (2009). "Global Krize Karşı Politika Önlemleri ve Türkiye", *Maliye Dergisi*, 157, 251-266.
- Soylu, Ö. B. (2020). "Türkiye Ekonomisinde Covid-19'un Etkileri", *ASEAD* 7(5), 169-185.
- Spiegel, M. (2002). "Argentina's Currency Crisis: Lessons for Asia", *Federal Reserve Bank of San Francisco*.
- Spilimbergo, A. (2005). "Measuring The Performance of Fiscal Policy in Russia", *IMF Working Paper*, December 2005.
- Stallings, B. ve Studart, R. (2003). *Financial Regulation and Supervision in Emerging Markets: The Experience of Latin America Since The Tequila Crisis*, In From Capital Surges to Drought, 292-316, Palgrave Macmillan, London.
- Stiglitz, J. E. (1993). "Endogenous Growth and Cycles", *NBER Working Paper Series*, 4286.
- Stiglitz, J. E. (1999). *Economics of the Public Sector*, Third Edition, Norton & Company, New York.
- Stock, J. H. ve Watson, M. W. (1989). "New Indexes of Coincident and Leading Economic Indicators", *NBER Macroeconomics Annual*, 4, 351-394.
- Susam, N. (2009). *Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikaları 1923-2008*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Sweezy, A. (1972). "The Keynesians and Government Policy, 1933-1939", *The American Economic Review*, 62(1/2), 116-124.
- Şanlı, B. (1998). "Türkiye'de Uygulanan Kur Politikaları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 183-200.
- Şenel Uzunkaya, S. (2020). Türkiye Ekonomisi'nde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 14-30.
- Şimşek, T. (2015). *Modern Konjonktür Teorileri Çerçevesinde Ekonomik Dalgalanmalar: Politik İstikrarın Etkileri Üzerine Panel Veri Analizi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Takım, A. (2010). "Türkiye'de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi", *Atatürk Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 1-16.
- Takım, A. (2011). "Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları", *Maliye Dergisi*, 160, 154-176.
- Taşar, M. O. (2010). "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 76-97.
- Taylor, J. B. (2009). "The Lack of an Empirical Rationale for a Revival of Discretionary Fiscal Policy", *American Economic Review*: 99(2), 550-555.
- Telatar, F. (2000). "Parlamentar Sistemlerde Politik Devresel Dalgalanmalar: Teori ve Türkiye İçin Bir Uygulama", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 133-154.

- Temurlenk, M. S. (1998). “Türkiye’de İktisadi Dalganmaların Analizi: Bir Yapısal VAR Modeli Uygulaması”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 55-70.
- Tepekule, U. (2016). Ekonomik İstikrarın Sağlanmasında Maliye Politikasının Etkisi: Mali Etki Analizi ve Türkiye Örneği, (Basılmamış Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Tobin, J. (1993). “Business Cycles and Economic Growth: Current Controversies About Theory and Policy”, *Bulletin of The American Academy of Arts and Sciences*, 47(3), 33-47.
- Tokucu, E. ve Sarıdoğan, E. (2010). “Kriz ve Maliye Politikalarının Geri Dönüşü Çerçevesinde Fonksiyonel Maliye: Bir Literatür Taraması”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 19(2), 77-98.
- Turan Koyuncu, F. (2009). *Türkiye’de Konjonktürel Dalganmaların Arz ve Talep Şokları ile Analizi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Turan, Z. (2011). “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 56-80.
- Türk, İ. (1959). “Enflasyonla Mücadelede Maliye Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 14(4), 1-23.
- Türk, İ. (2013). *Maliye Politikası*, Turhan Kitabevi, 25. Baskı, Ankara.
- Ulusoy, A. (2013). *Maliye Politikası*, Celepler Matbaacılık, 7. Baskı, Trabzon.
- Unay, C. (2001). *Ekonomik Konjonktür*, Ekin Kitabevi Yayınları, Yenilenmiş 6. Baskı, İstanbul.
- Veblen, T. (2008). “*The Theory of the Leisure Class (Oxford World Classics)*”, Oxford University Press, New York.
- WEB_1. (2020). NBER, <https://www.nber.org/research/business-cycle-dating#:~:text=A%20recession%20is%20the%20period,subsequent%20trough%2C%20or%20lowest%20point.&text=The%20NBER's%20traditional%20definition%20emphasizes,more%20than%20a%20few%20months>. (05.12.2020.)
- WEB_2. (2021). OPEC Resmi Sitesi, https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm, (14.04.2021).
- WEB_3. (2020). OECD Resmi Sitesi, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/factbook-2015-en.pdf?expires=1587653936&id=id&accname=guest&checksum=3D86BC2EB9041CDD68081146C9668652>, (23.04.2020).
- WEB_4. (2020). Dünya Bankası Resmi Sitesi, <https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators#>, (24.04.2020).
- WEB_5. (2020). Dünya Sağlık Örgütü, <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/novel-coronavirus-2019-ncov>, (31.03.2020).
- WEB_6. (2021). T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi Resmi Sitesi, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1567.pdf>, Erişim (30.01.2021).
- WEB_7. (2021). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı G-20 ve IMF Sıkça Sorulan Sorular, <https://www.hmb.gov.tr/g20-ve-imf-sikca-sorulan-sorular>, (31.01.2021).

- WEB_8. (2020). Asaf Savaş Akat Gazete Yazıları, <https://akat.bilgi.edu.tr/pdf/00-1995-2.pdf>, (16.05.2020).
- WEB_9. (2020). TCMB Resmi Sitesi, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b/program.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b-m3fB7oF>, (08.05.2020).
- WEB_10. (2021). T.C. 58. Hükümet AEP, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/229/ekutuphane3.4.6.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (01.02.2021).
- WEB_11. (2020). T.C. Dış İşleri Bakanlığı Resmi Sitesi, <https://www.mfa.gov.tr/ab-katilim-muzakereleri.tr.mfa>, (17.05.2020).
- WEB_12. (2021). TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse_2, (03.03.2021).
- WEB_13. (2020). TCMB Ekonomi Notları, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/7a58b6c4-82fa-49cf-8eae-30b3b89c14c4/EN1103.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-7a58b6c4-82fa-49cf-8eae-30b3b89c14c4-m3fB7Vq>, (08.05.2020).
- WEB_14. (2021). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Ekonomik Göstergeler, <https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler>, (18.04.2021).
- Wilkinson, M. (1992). *Taxation*, The Macmillan Pres LTD, First Published, London.
- Yıldırım, K., Bakırtaş, İ. ve Yılmaz, R. (2008). *Makro İktisada Giriş*, Ekin Yayınevi, 4. Baskı, Bursa.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2009). *Makro Ekonomi*, Seçkin Yayıncılık, 8. Baskı, Ankara.
- Yılmaz, Ö. T. ve Şahin, A. (2020). “Japonya’da Deflasyon Döneminde İşsizlik ve İşsizlikle Mücadele”, *Lectio Socialis*, 4(1), 24-40.

